

ESCURSIUNI PE MUNTII

TĚREI

BĂRSEI ȘI AI FĂGĂRAȘULUI

*DIN PUNCTUL „LA OM“ DE PE „BUCECIU“
PÂNĂ DINCOLO DE „NEGOIUL“.*

DESCRIERİ

ÎNTREGITE CU

SCHIȚE ISTORICE

DESPRE

CASTELELE ȘI ȚERA FĂGĂRAȘULUI,

DE

IOAN TURCU,

PROTONOTAR PENSIONAT AL COMITATULUI FĂGĂRAȘ.

BRAȘOV,

TIPOGRAFIA A. MUREȘIANU.

1896.

CUPRINSUL.

	Pagina.
Prefața cu împărțirea cuprinsului	I—IV
Buceciul cu vârful „La Om“	5—30
O schiță istorică a castelului și a comunelor Branului	6, 7, 31—34
Petrificate de scoici brachiopode la Strunga mare în Buceci	12, 200
Schitul din pescera Ialomitei în Buceci	13—17
Lănărică (stelute de munte; — Edelweiss; — gnaphalium)	22, 445, 214
Bujorei de munte (Alpenrose-rhododendron)	45, 214
Isvorele Ialomitei	18, 21
Pe vârful Buceciului „La Om“	22—27, 174, 197
Vama din Guțanul și cea dela Strungă	10, 12, 19, 20, 23
Branul cu plaiurile și piscurile sale	31—40, 210
Vama dela Cruce și cea din Giuvala	32, 37—39
Pescera Dimboviciora cu stalactite	37
Petra Craiului cu împrejurimile ei	42—64
Echo de 20—30 ori multiplicător la prăpastii	49
Situația comunei Zărnesci	9, 42, 48, 62, 63
O schiță istorică a comunei Zărnesci	50—62
Lupta lui Emeric Tököly cu Heissler și Mihail Teleky dela 1690	51—53
Biserica din Zărnesci clădită la anul 1515 de Ioan Va- sile Voivod	57
Vulfuri (vultani) și alte sălbătécimii în pădurile Zăr- nescilor	45, 63, 73—75
Tămașul, Făgetul caprei și Ilarescul	65—80, 177, 178, 210
Minele de argint „Olimpia Varus“ dela Zărnesci și Po- iana Mărului	66
Minele de cărbuni de pătră dela Holbav	73
Lupii în munți după coboritul vitelor	178
Isvorele Dimbovitei	68—120
Stâna cu băcițe din muntele Comesul	77—79
Plaiul Mărginenilor	80
O schiță istorică a castelului și a țerei Făgărașului	80—115
Biserica din Făgăraș a lui Constantin Brâncoveanu	81
Castelul Făgărașului	85, 86
Țera Făgărașului în posesiunea (1369—1464) principilor Munteniei	86—88, 113
1) Abatia Cisterciensă dela Cârța	90
2) Radu Negru Vodă	91—92
Vechii grănițeri și husari din țera Oltului	93—104
Sedria (tabla) nobililor și a boerilor	102, 103
Acte vechi în archiva comitatului Făgăraș	105—110
Registru despre căpitani și comiții supremi dela 1507— 1896	113, 114
Luțele, Berivoescul, Virful Brătii, Ludișorul, Zărna, Virful Urlii și Bindea	117—125, 179, 190
Pe vârful Urlii	180, 195, 203

Lacul Urlii	121
Escursiune la muntele Trăsnița după lănărică	121, 200—209
Plaiul Brezei	119, 120
Cetatea lui Radu Negru Vodă din Colțul Brezei	119, 120
Biserica mănăstirei din branistea Sămbătei superioare	123, 124
„La cetătea“ în șesul Oltului la Feldiără.	127
Colțul Viștea mare (Moldoveanu), Vêrtop (vêrful lui Mircea), Vêrtopel, Vênătórea lui Buteanu (vînătarea), Bilea, Paltina, Lespeșile, Negoii și Scara	126—171
„La bold“ în colțul Viștea mare (Moldoveanu)	147
Podul Giurgiului	136
Capre negre	135, 147, 150, 163
Piscul lui Negru	156, 157
Lupta ciobanilor în măciuci	160
Isvórele Argeșului	120, 135, 140
Biserica dela Curtea de Argeș	161
Lacurile: Podragu și Podrăgelul, lacul Budii, Căprăreța lacul Bili și Căltonul	143, 150, 162, 163, 165 și 190
Pe vârful Negoiiului (2544 m.)	181—191
Plaiul Negoiiului	182, 186
Repriviri comparative	212—219
Isvóre sêrate	216
Mersul și direcțiunea escursiunilor pe munții țerei Bărsei și ai Făgărașului	218—219

ERATA.

Pag.	Șirul	În loc de	să se cetască
2	11 din sus	ca	ea.
6	12 „	adoptat	adaptat.
6	5 din jos	salva jure	salvo jure.
14	5 „	care de alt-fel	El de alt-fel.
22	3 din sus	gnaphalium	gnaphalium.
42	13 din jos	o caracterisează	i caracterisează.
88	14 din sus	la Stanciu	lui Stanciu.
89	6 din jos	ipsium	ipsius.
99	12, 19, 25, 30, 37 din sus	boronat,	baronat.
106	17 din jos	Despre	Despa.
108	8 din sus	Brașov	Riușor.
113	19 „	Costellani	Castellani.
148	14 din jos	locul	lacul.
176	15 din sus	Pre și ei	Predei.

PREFAȚĂ.

Ca născut la anul 1851 și crescut în comuna Zărnești dela isvorul Bărsei la pólele „Petrei Craiului și apoi în decurs de 3 ani ca funcționar administrativ la pretura din Bran sub Buceciú, am avut de repetite-ori ocaziune de a face escursiuni și a cunoște mai de aproape munții „țerei Bărsei“: Buceciul și Peatra Craiului, cu toate împrejurimile lor.

După aceea în vara anului 1888 ca protonotar al comitatului Făgăraș (director de prefectură), fiind numit membru permanent în secțiunea IV a comisiunii internaționale pentru marcarea frontierei între Ungaria și România pe teritorul comitatului Făgăraș, în acel an începând din 15 Iunie până la 30 August în decurs de 76 zile, una după alta, am luat parte activă la marcarea frontierei, apoi în anul 1890 la autenticarea acelei marcări și în 1891 și 1892 la statorirea drumurilor pentru paza frontierei. Am luat parte la aceste lucrări pe munți în linia de despărțirea apelor în tot locul, dela „Om“ de pe Buceciú peste Vêrful Sânt-Iliei și vama dela Cruce (Giuvala) din pasul Branului superior, peste Peatra Craiului și așa mai departe peste munții: Tămașul, Vêrful Urli, Bindea, Colțul Vistei mari, La bold, peste Buteanu și Negoii, (cotta 2544 metri) până la muntele Ciortea (Boiul) și Surul din teritorul comitatului Sibiu.

În ast-fel de împregiurări, — cunoscând eu mai de aproape toți acești munți, cari după înălțimea lor relativă

(computată de unde începe a se înălța muntele) sunt cei mai înalți munți din Ungaria, érá după înălțimea lor absolută (computată dela suprafața mării) sunt în părțile Transilvaniei cei mai înalți érá în Ungaria întrégă ocupă locul al doilea cu înălțimea, fiind numai piscurile „Gerlach“ (cotta 2654 metri) și Lomnitz din Tatra mare ceva mai înalte, — fidel, așa după cum s'au întemplat, mi-am notat în acéstă scriere excursiunile mele făcute pe munții țerei Bărsei și ai Făgărașului și impresiunile din aceste excursiuni, cugetând, că voiú puté face un serviciu măcar cât de mic cauzei, fiá ca privită din ori și care punct de vedere.

După anii, în cari am făcut eu aceste excursiuni, le-am împărțit în 2 cicluri și anume:

- 1) Excursiuni făcute înainte de anul 1889, și
- 2) Excursiuni făcute după anul 1889.

După formațiunea terenului, — referitor la excursiunile din ciclul prim, — am împărțit acéstă descriere în șese capitole, și adecá:

I. Buceciul cu vârful „La Om“ cotta 2508 metri. Munți stâncoși. — (Cu o scurtă schiță istorică a castelului și a comunelor Branului).

II. Branul cu plaiurile și piscurile sale. Loc în regiunea lemnului cu păduri, pășuni și prea frumoșe poeni întinse.

III. Pétra Craiului cotta 2241 metri. Munți stâncoși, — cu împrejurimile lor. (Cu o schiță istorică a comunei Zărnești).

IV. Tămașul cotta 1666 metri. Făgetul Caprei și Ilărescul cotta 1677 m. Loc în regiunea lemnului cu păduri mari, pășuni și poeni foarte frumoșe. Minele de argint „*Olimpia Varus*“ dela Zărnești și Poiana Mărului, și minele de cărbuni de pétră dela Holbav. (Cu o schiță istorică a castelului și a țerei Făgărașului).

V. Luțele cotta 2179 metri. Vârful Brățilei, Ludișorul, Zărna, Vârful Urli cotta 2479 metri, și Bindea. Munți în

fața Făgărașului, cu pășuni peste regiunea lemnului. (Cu o amintire despre cetatea din Colțul Brezei și despre mănăstirea din braniștea Sâmbetei superioare).

VI. Colțul Vistea mare „La Boldu“ cotta 2520 metri peste Vânătoarea lui Buteanu (numită și Vânătare, pentru colții negri-vineți ai stâncilor de acolo) și Negoitul, cotta 2544 metri, până către Surul. Munți stâncoși.

Excursiunile din ciclul al doilea le-am descris împărțite după locul și timpul, în care le-am făcut.

Ca încheere fac unele repriviri generale comparative.

N'am avut nici decât intențiunea de a scrie un tratat strict de specialitate și de aceea nici nu am spus materialul sec, după cum se face la atari scrieri, ci voind a face cetitorului óreși cumva lectura plăcută, am întretesut ici și colo despre singuraticile locuri mai însemnate unele tradițiuni, ce există în popor, apoi date istorice și impresiunile și observările mele proprii. Așa de exemplu am făcut acésta în descrierea Branului, a Făgărașului și a comunei Zărnești, ca comuna mea natală.

Mai mult și mai special m'am estins întru descrierea excursiunilor mele pe puternicii și falnicii munți stâncoși ai Făgărașului, dela Colțul Vistei mari peste Vânătoarea lui Buteanu și peste Negoitul, fiind acești munți și înaltele lor vârful și așa cei mai neâmblați, pentru marile lor înălțimi și formațiunea lor mai cu greu și foarte obositor de âmblat.

În capitolul VI ciclul prim am descris mai cu deamăruntul fazele excursiunilor făcute pe munții Făgărașului dela colțul „Vistea mare“ (Moldoveanul) până la Vânătoarea lui Buteanu, Căprăreța, Paltina și pe la locul Bili în jos, ca așa ori și cine se-și pótă face o idee clară; că ce momente și greutăți se pot întâmpina la atari excursiuni.

Acestea sunt experiențele, pe basa cărora, și intențiunile, în sensul cărora m'am nisuit a face acéstă descriere.

Spre orientare observ, că munții, cari forméză obiectul acestei descrieri și cad pe partea României, se țin de județele: Dâmbovița, Muscel și Argeș, érá cei, cari cad pe partea Ungariei, în tótă întinderea lor se țin de comitatul Făgărașului în Transilvania.

În comitatul Făgărașului, cu un teritoriu de 1875.43 kmtr. pătrați, după recensiunea poporului făcută la finea anului 1890, sunt 87 comune mari și mici cu 88,217 locuitori, dintre cari sunt: 78,725 Români, 4082 Maghiari, 4009 Germani (Sași) și 1400 de alte limbi.

Patru comune, și adecă: Făgărașul, Șercaia, Cârța și Noul Român sunt cu populațiunea amestecată, și anume: Făgărașul cu Români, Maghiari și Sași; Șercaia și Cârța cu Sași și Români, și Noul Român cu Români și puțin Maghiari.

Cu excepțiunea funcționarilor publici, de stat și municipali, și a funcționarilor și a unor lucrători dela fabrici, din vr'o două—trei comune, locuitorii stabili ai celorlalte 83 comune sunt Români, așa, că Neromâni în aceste comune se află numai ici colo răspândiți, și și aceștia în genere numai ca antreprenori séu lucrători fără proprietate și locuință stabilă.

Ioan Turcu.

CICLUL PRIM.

Escursiuni făcute înainte de anul 1889.

Capitolul I.

Buceciul cu Vêrful „La Om”.

Înălțimea 2508 m. Munți stâncoși. — Cu o scurtă schiță istorică a castelului și a comunelor Branului.

Orașul Brașov, situat în partea cea mai sud-estică a Transilvaniei, de unde apoi linia căii ferate trece prin pasul dela Predeal în România, ca cel mai însemnat oraș comercial din aceste părți, este tot-deodată și cel mai bine cunoscut.

Dela capul vestic al Brașovului, unde este acuma biserica luterană evanghelică a S-tului Bartolomeu, înaintând tot pe drumul principal, ce duce în direcțiune sud-vestică, paralel cu munții din stânga și trecând prin comunele Cristian, Rêșnov și Tohanul nou, în depărtare de 29 kmtri dela Brașov, călătorul ajunge în fine la un loc în fața unui castel vechi, clădit pe un colț de stâncă, care însă și azi este destul de bine conservat. În acest punct, jos sub castel, spre vest, în nemijlocita apropiere a unui riulet, ce curge pe acolo, delurile cu tari formațiuni de stânci din dreapta și din stânga, se apropie într'atâta unul de altul, încât printre ele are loc numai drumul, ce duce mai departe spre România, și apa râului, ce curge pe acolo.

Acest castel este castelul Branului, ér riul, ce curge jos prin strîmtóre, pe sub castel, este riul numit „Turcu”. După numirea acestui riu se vede, că 'și-a căpëtat și cas-

telul mai târziu numirea sa germană de „Turc-Burg“ și apoi „Töröz-Burg“, deoarece acest castel, după numele primului lui fondator, al cavalerului german Dietrich, la început, până n'a fost clădit în forma sa de azi, avea numirea germană de „Dietrichstein“. Castelul s'a clădit la început, pe la anul 1211, sub domnia regelui Ungariei Andrei al II-lea, numai din lemn. Sub domnia regelui Ungariei Ludovic cel mare, la anul 1342, s'a întărit și la anul 1377, dărîmându-se vechia și ruinata clădire de lemn, s'a clădit cu totul din nou din material solid cu porți și turnuri strălucitoare. Ast-fel însă, după cum este el astăzi, s'a adoptat numai pe la anul 1602 și 1608 sub domnia principilor Transilvaniei Sigismund și Gabriel Bathory, ce se poate vedea și din inscripția 1608 de pe o piatră mare, ce este așezată în zidul castelului în afară, de-asupra ușii dela intrare.

S'a mai renovat apoi acest castel la anul 1723 și la anul 1886. Castelul dela anul 1651 începînd este proprietatea comunei urbane Brașov cu îndatorirea, ca tot-deuna să institue și să țină un castelan de națiune Maghiar, (Aprobatae Constitutiones. Pars III. Tit. 82. Castellanum natione Hungarum ordinare et praeficere). Georgiu Rakoczy II, principele Transilvaniei, la anul 1651 regulînd referințele neclare de mai înainte, a deslipit comunele și castelul (castrum) Branului dela comitatul Albei, districtul Făgărașului, la care au aparținut până atunci, și sub anumite condițiuni și prestări*) dăruindu-le (salva jure alieno) Brașovului, a autorizat tot de-odată pe magistrații (tisztek) Brașovului să dicteze în cazuri criminale pedepsă cu moarte și fără a mai fi prezenți funcționarii de ai comitatului, locuind aceștia și așa prea departe.

*) In aerarium nostrum (al principelui) undecim milia florenum statim et de facto simul et semel administrare. Tempore expeditionis bellicae duodecim bene instructos Equites usque exitum belli sistere, etc. etc.

La anul 1863 comunele Branului din punct de vedere administrativ s'au încorporat erăși la districtul Făgărașului.

Deosebită atențiune atrage asupra sa fântâna cea adîncă din curtea acestui castel, săpată mai tot în stîncă, și înfiorătoarea temniță, îngustă și întunecată, a castelului, unde multe jertfe și-au aflat tragicul lor sfîrșit, pentru răsbunarea sorții cărora s'a format și există în fantasia poporului, în deosebite înfățișări misterioase, „*Fantoma*“ castelului, carea noaptea târziu, după ce-si sfîrșesce obiceiul său bocit trist, soția sa buha, din stîncă învecinată din Măgură, se arată și ea în diferite figuri fantastice, căutînd și jelind nenorocitele jertfe ale trecutului și puterea cădută a acestui loc. Mulți prizonieri și cu deosebire indiviși din România, prinși și tractați ca spioni, și alți nenorociți închiși au fost executați în furci de putericii castelanii de odinioară. Furcile le așezau sub castel și execuțiunea se îndeplinea prin Țigani, cari locuiau acolo.

Turnul cel mai înalt din mijloc, din a cărui galerie interioară de sus de sub coperiș se vede prea bine mai întreg șesul Bârsei, încă merită totă atențiunea.

După istoricul Fotino, „Ludovic regele Ungariei repezîndu-se și asupra lui Vladislau Domnul țerei Muntenesti (1340—1345)“ se făcu bătălia mare la Bran în județul Muscelului, unde învingerea a rămas a Românilor“.

Dela castel în jos și în sus, împrăștiate împrejur, se află cele 10 comune brănene, azi de sine stătătoare, cari însă înainte de anul 1872 formau o singură comună cu 10 cătune sub numirea generală de „Bran“, ce, după înțelesul cuvîntului slavon, însemnă *barieră*, sau *poartă*. Astfel și în limba română una din comunele brănene, pe al cărei teritor se află castelul, vama ungară din Branul inferior și strîmtoarea de sub castel, avînd forma unei porți, pe carea nici decît nu o poate ocoli călătorul, se numesce comuna „*Porta*“.

O însușire deosebită are această strîmtore de sub castelul Branului, căci se fie timpul cât de liniștit, din ea vîntul bate în continuu, se pôte dice fără întrerupere, în direcțiune dela sud spre nord, ast-fel, că de multe-orî când și în alte locuri este vînt, aici apoi este vîntul atît de puternic, încât voind să mergi în fața lui, te înecă, te ține în loc, abia îl poți învinge.

În partea de din jos de castel sunt trei comune brănene, cari formeză Branul inferior, era în partea de din sus de castel, în o estindere cam de 14 kmetri de aci până la frontieră, sunt 7 comune brănene sub numirea de Branul superior.

În partea sud-ostică a comunelor brănene se înalță măestos marele munte „Buceciul“, cu piscul său cel mai înalt numit „La Om“ (cotta 2508 m.), ce se află în partea cea mai ostică a muntelui, formând tot-deodată punctul de hotar între teritorul comunelor Sohodol din comitatul Făgărașului, Râșnov din comitatul Brașovului și Sinaia din România.

Vîrful dela „Om“ este ținta de predilecțiune a tuturor turiștilor, cari voesc să facă excursiuni pe Buceciul.

Pentru o atare excursiune, pornind din Bran seu mai din apropierea Branului, de regulă se recere timp de două zile.

Din partea Ungariei te poți sui la „Om“:

1) De cătră comuna Rêșnov pe „Mălăești“, pe unde poți merge până la un loc cu trăsura, apoi călare până la casa societății carpatine transilvane, de unde apoi, prin despicătura cea afundă a muntelui și pe cîsta cea foarte repede de acolo, poți urca numai pe jos până la „Om“.

2) Pe plaiul „Tarca“ de cătră comuna brănenă Pôrta, prin muntele Zănógă și pe la colțul Glemeii până sus la cîsta cea tare repede — călare, de aci apoi și până în vîrf la „Om“ pe jos. Această direcțiune, deși mai obositore, este cea mai scurtă, așa că pe aici dela Bran te poți sui până la „Om“ și te poți coborî înapoi și în o singură zi.

3) Pe Șimon și apoi suind pe plaiul lui „L'Om“, până la vama ungară din Guțanu — călare, și de aci pe jos peste „Poiana-Țapului“, ce se află îndată de-asupra la stînga dela vama din Guțanu, așa, că eșind odată sus la muchie, apoi de-acolo mai departe, erăși poți sui cu foarte mică întreruperi tot călare până la „Om“.

Locul dela „Poiana-Țapului“ este mai repede și stîncos, cu tôte acestea însă cu bună grije pot eși și coborî pe aici și cai de munte dedați mai bine.

4) Tot pe Șimon pe la vama ungară din Guțanu și cea română din Strungă, apoi făcînd de aici un mic ocol la dreapta, prin muntele Colții și Bêtrâna, tot pe muchia Buceciului de cătră noi, pe de-asupra muntelui „Gaura“, cu foarte mică întreruperi, poți eși tot călare până la „Om“.

5) Tot pe Șimon pe la vama ungară din Guțanu și de aici mai departe pe la vama română din Strungă, de unde cu un ocol mai mare coborî la mănăstirea dela Schit din Ialomița și de aci pe Ialomița în sus, seu trecînd ceva mai în jos Ialomița peste muntele „Cocora“, apoi pe la obârșia Ialomiței și pe la locul numit „La Biserică“, cu foarte mică întreruperi poți eși tot călare până la „Om“.

*

În vara anului 1885 mă aflam cu familia în comuna mea natală Zêrnești, ce este situată lângă Bârsa, la pôlele „Petrei Craiului“, spre Ost.

Aci mă întîlnii cu mai mulți cunoscuți și amici, partea cea mai mare profesori și funcționari, cari veniseră peste feriile de veră la Zêrnești. Comuna Zêrnești este un loc de recreațiã tare binefăcător și plăcut, are apa și aerul cel mai curat și bun. De tot romantică este apoi poziția comunei, în a căreia nemijlocită apropiere, pe „Pêtra Craiului“, se află dese și prea frumoșe păduri mari de brad. Desfătătore sunt și isvórele cele foarte reci și bogate ale riului Zêrnești, cari în apropierea comunei, cu deosebire în locul numit la „Fântânile Doamnilor“, es de-odată cloco-

tind, în mare abundență, tocmai jos din pôlele „Petrei Craiului“, ast-fel, că riul se formeză de-odată, vedënd cu ochii, acolo nemijlocit, unde es bogatele isvóre din „Pétra“.

Cu vre-o câți-va din amicii și cunoscuții amintiți mai sus, întré cari se afla și *Petru Fara*, conducătorul cărții fonduare dela tribunalul r. u. din Brașov, ne-am vorbit sé eșim în una din dîle pe Buceciu, sus la „Om“.

După ce am mai căștigat pentru societatea noastră încă și vre-o câți-va tineri studenți, în 21 August 1885, provéduți cu cele de lipsă pentru o escursiune de doué dîle, fiind cu toții vre-o 8 persóne, am plecat pe la 7 óre diminéța din Zérnești pe trăsuri până la Bran. Ajungënd aci, îndată am dispus de ni-s'au adus caii, ce-i tocmiserăm deja pentru acéstă escursiune, și luând cu noi și doi conducători brăneni, pe la 11 óre a. m. am încălecat și am plecat prin comuna Șimon. De aici apoi înaintând pe plaiul lui „L'Om“ și tot pe drumul, ce duce la vama ungară din „Guțanul“, am ajuns aci pe la 4 óre după prând.

Până la capétul de din sus al comunei Șimon poți merge și cu trăsura fără de nici o greutate. De aci apoi mai departe poți merge tot călare fără de-a te espune la nici un neajuns. Pe plaiul lui „L'Om“ în sus și până la vama ungară din Guțanul poți însé merge și cu car țărănesc mai lungit, și cu deosebire cu car cu boi, acéstă însé numai cu mare grijă, căci alt-fel fôrte ușor ți-se póte întêmpla vre-o nenorocire.

Aici la Guțanul am odihnit puțin.

De-asupra, dela vama din Guțanul la stînga, pe cósă cea fôrte repede și stâncósă a muntelui, se întinde „*Poiana Țapului*“, un loc, pe unde mergënd pe jos încă póte eși omul la muche, ba pe lângă mai mare băgare de sémă pot eși chiar și cai de munte mai buni și deprinși cu atari locuri, dér fără de a fi cineva călare pe ei, povară mai puțină însé pot duce.

Noi nu am eșit pe „*Poiana Țapului*“, ci dela vama

din Guțanul am apucat hațașul, ce duce pe lângă muntele *Greotișul*, la vama română dela Strungă, la capétul vestic al Buceciului.

Nu înaintaserăm dela Guțanul nici cale de un pătrar de órá și étă că ne întélnim cu o caravană de Brăneni, cari aduceau pe cai mălaiu (cucuruz) din România. Intrebându-i, că de unde vin, ei ne istorisiră următoarele:

„Étä așa este viéța nóstră, trebuie sé ne aducem mălaiu din România, căci la noi nu se face, și apoi acolo este mai ieftin, ca la Brașov.

„Și acuma am fost după mălaiu, déră am pățit'o de astă-dată grozav. Dincolo, pe partea României, unde cugetam, că am scăpat de nécaz, étă că mai cătră marginea de din sus a pădurei ne es înainte trei hoți, schimbați în haine și smoliți pe față, cari întindënd puscile spre noi, strigară înfuriați: Stați, căci alt-fel sunteți perduți!

„N'am avut ce face, am stat, că n'aveam cu noi nici o armă. Apoi hoții au strigat pe nume pe unul dintre consoții noștri, care făcënd în România nisce vëndéri de vite, a adus cu sine 60 de poli (napoleondori), ascunși într'un sac cu mălaiu.

„Nici nu răspunse bine cel strigat, și unul dintre hoți slobođi pușca, la a cărei detunătură pe toți ne cuprinse o spaimă și un fior mare, cu deosebire când vedurăm, că cel strigat, la pocnitura puscei, îndată a și căđut jos de pe cal. El améțise de spaimă. Toți stam ca înmărmuriți, ne înghețase sângele în noi. Și cum stam așa, strigară hoții éráși, că sé dăm banii afară, căci avem bani la noi.

„Nici unul nu sciam de banii lui Cenușie, — căci așa se chiăma omul cu banii — și răspunserăm, că n'avem bani. După aceea doi dintre hoți au rămas în depártare cu puscile întinse spre noi, érá al treilea a venit de-a dreptul la Cenușie, care nu mișca de când căđuse jos de pe cal, — și dându-i una cu pușca, strigă: scólă și adă banii încóce, decă nu vréi sé rămái aici. Cenușie ridică atunci ca-

pul și plin de spaimă țise: n'am bani! Hoțul îl căută în curea și apoi căută și în sacii cu mălaiul și găsimd cei 60 de napoleondori îi luă la sine și după ce îl mai trânti pe bietul Cenușie de vre-o câte-va ori și-i mai dădă și vre-o câte-va cu patul puscei, se întorse la ceilalți soți ai lui, cu cari apoi apucară prin pădure și nu-i mai vedurăm. După-ce am sosit la vama din Strungă, s'au trimis 3 do-robantși spre urmărirea hoților, dăr n'au aflat pe nimeni“.

„Etă așa am pățit!“ esclamă păgubitul Cenușie, — un locuitor brănen din Șimon, care încă era între ceilalți. — „Pădurile de dincolo, pe partea României, acum sunt pline de hoți, mai în totă țiuva se întâmplă câte un furt“, — adăugă încă un brănen, și luându-și apoi țiuva bună, ple-cară cu toții mai departe.

Noi steteam pe loc și ne întrebam, ca ore nu vom păți și noi ca Brănenii, de vom trece dincolo? Resultatul consultărei a fost, să mergem mai departe, căci noi n'a-veam să dăm în acele părți jos la pădure, pe unde se țin hoții, și apoi noi aveam și arme.

Am plecat deci mai departe pe hațaș cătră vama dela Strungă, unde am și ajuns pe la 6 ore sėra.

Spre orientarea turistului observ, că apucând dela Strungă pe teritoriul Branului încolo, spre vest, pe poteca de sub colții „Strunga mare“, — cale cam de cincă minute, — în cel dintei părauț, ce curge tăind poteca și din care se face valea Moeciului superior, îndată din jos de potecă sunt forte multe petri mari, cădute din stâncile de de-asupra, în cari petri se află mulțime de scoici petrificate, cari sunt de două soiuri, și după formațiunea lor se par a fi scoici brachiopode, din terenul primar, numite „Pentamera“. Se țice, că atari petrificate s'ar mai afla și în alte locuri în Bucėciu, eu însă le-am aflat numai în locul arătat mai sus, de sub colții „Strunga mare“.

Dela Strungă, cu un ocol mai mare, întorcėndu-ne spre stânga, am coborit în Ialomita, unde mai întâi am

dat la *casele burlacului*. Adecă aci locuia un econom de oi, care se vede, că a burlăcit (a rămas neinsurat) mult timp. Aci avea el case de locuit și și clădiri economice.

Indată ce am ajuns acolo, eșiră înaintea caselor vre-o doi moșnegi bătrani, gărboviți și mici, cu nisee bărbii mari, albe, care de care mai în disordine. Li-am dat bătrănilor „bună sėra“ și înaintând pe lângă Ialomita în sus, am dat la o strimțore de stânci, ce se înalță la drepta și la stânga Ialomitei. Cele din drepta, cum mergi, se înalță drept în sus, őr cele din stânga sunt tare aplecate spre vale, așa, de cugeti, că acuma, acuma stau sė-ți cadă în cap.

Înaintând prin acėstă strimțore cu un straniu simțemėnt de respect și sfielă, ce ni-l impunea formațiunea atât de sėlbatică și amenințatōre a locului, în fine am ajuns pe la 7 ore sėra la „Schitu“, unde este o mănăstire de lemn, clădită pentru vre-o căți-va pusnici, în gura colosalei peșteri, ce se află aici, în muntele de pe partea drėptă a cursului apei Ialomita.

Fața de mănăstire, pe partea stângă a Ialomitei, se ridică drept în sus o considerabilă formațiune de stânci, pe vėrful cäreia se vede aședată o simplă cruce de lemn, ce se țice, că este pusă acolo întru amintirea unui pusnic (călugăr) dela Schit.

Despre acest călugăr se țice, că suindu-se sė-și facă obiėnuita rugăciune pe acest vėrf, și apropiindu-se preatere de marginea colțului, a amėtit și cu un țipet desperat, cădėnd din o înălțime atât de mare jos în Ialomita, s'a făcut tot praf. Ialomita atunci, roșită de sângele lui, l'a jălit mult și-l plange și ađi cu murmurul sėu bocitor, ce se aude în continuu, eșind din acėstă afundime. În amintirea acelei victime, călugării i-au ridicat o simplă cruce de lemn, pe vėrful de unde a cădut, care cruce se înlocuesce de pusnici, după necesitate, din timp în timp cu alta, așa ca acel loc nici-odată să nu fie fără cruce.

După acėstă întâmplare atât de nenorocită, — țice

mai departe legenda — partea de din sus a stâncilor s'a apropiat așa de tare una de alta, încât numai apa Ialomiței mai putea curge pe acolo, și multă vreme n'a putut trece nimeni prin această strîmtóre, nici chiar paserea în sbor.

Stâncile din partea de din sus a peșterei, dincóce și dincolo de Ialomița, formând o infundătură, o strîmtóre, prin carea curge Ialomița, sunt tare apropiate una de alta. Prin strîmtóre în sus, când nu este apa Ialomiței mare, poate trece și omul, de unde apoi eșind, dă în frumoșele poeni de de-asupra, din muntele Bătrâna.

Peștera de aici are două părți, una mai mare ca cealaltă. Partea din-afară este foarte mare. În frontul ei, înlăintru, sub boltitura de stâncă, este clădit un șir de case de lemn cu o pörtă în mijloc, așa că acest șir de case, în cari sunt chiliile călugerilor, închide cu totul intrarea în peșteră. În peșteră poți intra numai pe pörta din mijloc a acestor case. Pe această pörtă am intrat și noi. Un căluger, care ne eși înainte, îndată ce sosirăm aici la Schit ne-a condus prin chilii, cari partea cea mai mare erau góle, avënd în ele drept mobilier câte-un scaun, o laviță și câte-un mare pat de lemn podit (priciu).

Indată lângă aceste case în peșteră se află biserica mănăstirei, ce este clădită din lemn și n'are nici o legătură cu casele dela front. Am încungiurat bisericuța, apoi am intrat cu călugerul și înlăintru. Este micuță și simplă biserica, dér pentru locul, unde este clădită, e totuși destul de spațioasă și bine întocmită.

Când am fost noi, erau instalați aci patru pusnici, al căror șef, séu stariț, era părintele *Ghervasie*, un căluger gârbovit, bătrân, cu o barbă albă, care de alt-fel era foarte simplu și sërăcăcios îmbrăcat. Părintele *Ghervasie* ne spuse, că și ceilalți pusnici sunt îmbrăcați tot ca și el, cu camilafcă séu căciulă pe cap, cu o simplă haină lungă pe de-asupra, și în picióre cu opinci. Ne spuse apoi, că ei

trăesc aci din mila, ce o capetă dela ómení, avënd și un mic salariu, ce-l primesc dela stat. Li-am dat și noi câte ceva și ni-am înscris numele într'o carte, ce ni-a prezentat'o pusnicul.

Am aprins apoi câteva făclii și am înaintat prin peșteră, prin mijlocul căreia curge un părăiaș. — Am privit cu de-amăruntul largă și de tot spațioasă ei boltitură, în care ar puté încăpé prea ușor încă vre-o cincí séu șese biserici. Ast-fel înaintând prin peșteră, am ajuns la un loc, unde boltitura peșterei se contrage într'atâta, că de aci încolo se vede numai o gaură, prin care ese din munte apa părăuțului, ce curge prin mijlocul peșterei.

Călugerul ne spuse, că pe această gaură, pe brânci, se bagă unii și mai încolo, căci decă treci de aci lungime de 4—6 metri, se face o peșteră cu mult mai mare ca cea dinafară, în carea cu mare băgare de sémă încă poți ámbla, avënd făclii aprinse. Apoi ne spuse, că și călugerii, când sunt atacați de hoți, se retrag tot pe această gaură, în a doua peșteră, unde apoi sunt în siguranță.

În stâncile din päretele din drépta al peșterei, dela intrare îndată jos, în dosul casei din fața bisericuței, se ved óse de animale petrificate acolo în stâncă cea colosală, din carea se forméză peștera. Óre de câtă mar' de multime de ani pot fi acele petrificate?!

Acésta este peștera, despre care poeta regină *Carmen Sylva*, în scrierea sa „*Poveștile Peleşului*“, istoriscesc cu un deosebit farmec întêmplările atâtor fete tinere, atrase acolo de cântecul dulce al cimpoiului unui strigoiu, ce se ținea în această peșteră și care, prefăcut în un prea frumos și ténér ciobănaș, cu numele Bucur, cu cântecul cel dulce al cimpoiului séu atrăgea acolo multe și prea frumoșe fetițe tinere, cari apoi după ce intrau în peșteră, prinse fiind de strigoiu, se prefăceau în stâncă, ale căror nenumérate urme încă și ađi se pot vedé jur împrejur în astă peșteră.... În realitate aceste urme sunt reprezentate

prin multele formațiuni de stalactite, ce se află aici. După acele povești, o prea frumoasă și curajoasă tină ră fată din comuna Rucăr, cu numele Ialomița, învinsă în cutezata ei încercare de a rezista dulcelui cântec al cimpoiului strigoiului și a-i repune acestuia capul, deși mai cu greu, dără totuși a fost și ea atrasă în peștere și s'a prefăcut și ea, însă nu în pără, ci în un părăiaș cristalin, ce curge prin mijlocul peșterei, de unde apoi rîul ce curge din piscurile Buceciului în jos pe lângă această peștere și-a primit numirea de „Ialomița“.

După ce am privit ast-fel peștera și mănăstirea, am eșit afară înaintea mănăstirei, și în micul podei de acolo am făcut foc, la care ni-am pregătit cina. După cină ne-am retras în 2 chilii, ce ni-le-a pus călugărul la dispoziția, pentru a ne odihni peste nopte. În aceste chilii însă, din cauza imensei mulțimi de vietăți din lemn, prea peste măsură ne-am convins, că nici cele mai radicale mijloce ale puternicului Morfeu nu ar fi în stare să te țină nedeșteptat din dulcele somn.

Tocmai la miezul nopții, deșteptați de un sunet deosebit, eșirăm afară să vedem, că ce este. Sunetul se audea acuma și mai bine, când etă, că în întunerecul nopții vine din partea de cătră fundul peșterei, ocolind împregiurul bisericeii, o misterioasă figură, îmbrăcată cu o lungă haină neșră. Era un călugăr cu o prăjină de lemn lungă pe umăr, pe care în partea dinainte era atârnată o tóca de fier, — cum sunt în clopotnișele bisericelor de rit oriental, — pe carea călugărul, cum ocolia biserica, o bătea din rășputeri. L întrebarăm: „Ce este asta, părinte?“ La ce fără a-se opri, rășpuse: „Bat tóca pentru slujba de miezul nopții, pe care noi o ținem regulat în tóte nopșile“.

Îsprăvind călugărul cu tocatul, am intrat și noi în biserică, unde acuma erau toți patru călugărul. După ce am stat pușintel, ne-am întors îndărăt la focul dinaintea mănăstirei, de unde apoi am intrat éráșii în chiliile, ce

ni-s'au pus la dispoziția. Am rămas însă tot deștepti până dimineța, când apoi ni-am scris și noi numele pe părășii mănăstirei, unde erau încă mulțime de nume scrise, așșderea și pe părășii de stâncă ai peșterei. După acestea, înainte de 6 ore, luându-ne rămas bun dela părintele Gervasie, — căci acuma éráșii era numai singur aci, — am plecat dela „Schit“ în jos pe lângă Ialomița, înaintând până în dreptul caselor burlacului.

Aci am trecut Ialomița și am apucat în sus pe poiană și apoi pe plaiul din muntele „Cocora“, prin pădurea de molitv (brad roșiu) de-acolo. Astfel înaintând, am ajuns la stâna din muntele „Obârșia“. Aci, în apropierea stânei, în o poeniță mai întinsă, se afla și un mic lăcuș. De aci am înaintat tot de-alungul cóștei, pe partea stângă a Ialomiței, pe de-asupra întinselor păduri de sneapen (Krumholz).

Sneapenul este un soi de brad pitic, care în aceste părți ale Buceciului, pe munșii *Colșii*, *Bétrana*, *Dómele* și *Obârșia*, întindându-se pe pământ cu mari strămbături și întreșându-și singuraticile tulpini una prin alta, crește în cantități considerabile. Deși nu e mai înalt, ca de un stat de om, totuși are tulpini destul de gróse, până cam la 30 cm. în diametru, și așa de des întreșute una prin alta, încat nu póte rășbi printre ele nici om, nici animal. Lemn de sneapen atâta și așa mare, ca în acești munșii, nu se află nici în Pétra Craiului și nici în munșii Fășărașului.

Încă când am pornit dela „Schit“ începuse să picure pușintel și, cum am tot înaintat de-alungul cóștei, într'una se formau și se ridicau împrejurul nostru negurici de plóie, din care causă am și început a fi îngrijați, temându-ne, că în acea și nu vom poté eși sus la „Om“.

Ajunserăm pe cóstă, afară din regiunea lemnului, la un loc, unde pușin înaintea noastră, mai de-asupra, la drépta, se vedea o formațiune de pără, ca figura unei femei îmbrăcată cu o manta lungă și cu o părăria de sóre pe cap. Aci, fiind-că sunt în cale mari piedeci de pără, peste cari

nu poți trece călare, am descălecat și fiă-care conducându-și calul său, am trecut peste acest loc, ce nu ține mai mult, ca 4—5 metri. După aceea am încălecat érá și plecând mai departe, tot călare, am suit pe lângă isvórele Ialomíței, până sus la vârful *Obérșiei, la târla mieilor.*

Pe partea dréptă a Ialomíței, imediat dela Schit în sus, se întinde muntele *Bêtrâna* și, cam în fața regiunii sneapénului, și de-acolo în sus până la isvor, se întinde muntele „*Dómnicele*“.

În apropierea punctului, unde trebui să descălecăm, se află imediat lângă potecă de-asupra o piétră mare négră, pe care se vede adênc imprimată o urmă ca de potcóvă de cal, tocmai așa, ca și când acéstă pétră ar fi fost odată atât de móle, de a rémas pe ea urma potcóvei apăsate acolo. Acéstă pétră și urma imprimată pe ea merită atênțiunea turiștilor specialiști.

Ajunși pe vârful *Obérșiei*, de-asupra isvórelor Ialomíței, fiind-că începuse a ploua din gros, — ploa o plóia cu țartariță și amestecată cu zăpadă, — apoi fiind-că trăgea și un pui de vânt de cele strașnice, așa că abia ne puteam ținé contra lui pe picioare, am stat pe loc și am căutat să ne adăpostim puțin contra vântului. Déră înzadar, căci bătând vântul așa ȓicând val-vértej din tóte părțile, nu ne puteam de loc adăposti. Conducătorii noștri ne sfátuiră, să nu mergem mai departe, căci erau prea rele semne de timp, și apoi și fără de aceea era cu neputință a înainta mai încolo.

Fiind-că de aici până „*La Om*“ mai aveam a sui numai cam cel mult 1½ óre, stam la îndoelă, că ce se facem, și totuși eram mai aplicați să mergem înainte. După ce însă conducătorii ni-au spus cu tótă hotărîrea, că ei nu pot merge mai departe, deóre-ce nu voesc să se pericliteze viéta, ne-am convins și noi, că acuma nu mai e de a face încercări.

Intr'aceea începuse să ningă cum se cade. Vêdând

acésta, iute și de grabă o tulirăm la vale, temându-ne, că nu cumva să ni-se acopere potecile cu zăpadă și să dăm de vre-un nêcaz. Cât ȓici am și ajuns la regiunea sneapénului. Aci am trecut Ialomíța, de unde apoi înaintând peste muntele *Bêtrâna* și *Colții*, prin o plóia ce curgea de vërsa, cu totul și tot rêsbiți de plóia, pe la dóuë óre după améđi am ajuns îndêrét, la vama română dela *Strungă*.

N'am stat de loc aci, ci am coborît până la vama ungară din *Guțan*, unde ni-am stors puțin hainele de apă și apoi am plecat érá mai departe pe drumul, pe care am suit, așa că pe la 6 óre după améđi eram în *Brań*. Aci îndată am pus bagagiul, ce-l aveam, pe 2 cai, ce-i luaserăm cu noi din *Zêrnești*, și am plecat cu toții din *Bran* pe jos, prin comuna *Predeal*, și apoi pe drumul de din sus, din *Tohăniță*, așa că pe la 8 óre sêra am ajuns în *Zêrnești*.

Intréga vară a anului 1885, și cu deosebire luna lui *August*, în acel an a fost tare plóiosă, așa că mai nici o escursiune pe munți nu a succes.

În astfel de împregiurări, mi-am propus, ca la o ocașiune mai favorabilă totuși să fac escursiunea până sus la „*Om*“.

*

În vara anului 1886, tot în luna lui *August*, éráși mă aflam cu familia în *Zêrnești*. Și cu acéstă ocașiune am încercat a compune o societate potrivită pentru de a face o escursiune „*La Om*“. Deși erau acolo, ca de regulă, mulți óspeți streini și mulți tineri studenți, dintre cari s'ar fi putut mulți asocia pentru o atare escursiune, totuși abia trei inși ne-am resolvat serios a eși sus la „*Om*“, și anume eu, profesorul din *Brașov* *Lazar Nastasi* și tînêrul student tehnic al șcólei de mașini din *Viena*, *Octavian Pop* din *Tohanul vechiu*, astăđi inginer la căile ferate române. Ne-am decis, ca în 24 *August* să plecăm spre acest scop la *Bran*, unde póte vom mai afla vre-un soț.

Sciam de-altmintrelea, că în 25 August vor eși pe vârful „La Om” și mai mulți membri ai despărțământului din Brașov al societății carpatine transilvane.

Conform înțeleșului, în 24 August noi toți trei am și mers la Bran cu trăsura, unde ajunși pe la 8 ore dimineața, am dat în vorbă cu mai mulți de-acolo, dintre cari *Ioan Stoian*, primarul Branului inferior, și *Ioan Rațiu*, notarul Branului superior, încă s’au alăturat la societatea noastră. Indată ne-am provădat cu cele de lipsă, apoi pe la 10 ore înainte de amăzi am plecat din Bran, tot ca în anul 1885, pe Șimon, prin Guțan și pe la Strungă, unde ajunși, studentului tehnic Pop, care era cel mai tânăr între noi, a început să-și curgă sânge din nas, ce însă nu a ținut mult.

De aici am scoborât la Schit în Ialomița. Aici am aflat o mare societate de domni și doamne din România, cari diceau, că încă voesc să meargă „La Om”, peste noapte însă vor rămâne aici. Deoarece piscurile cele mai înalte ale munților cu deosebire cam dimineața pe la răsăritul soarelui sunt mai necoperite de nori și de neguri și astfel cam pe această vreme este și aerul mai curat și mai potrivit de a pute vedea mai bine și mai departe, așa noi încă căutam să ajungem „La Om” cât s’ar pute mai de dimineață.

După ce dăra Schitul și mănăstirea le cunosceam prea bine, n’am rămas aci peste noapte, ci pornind de aici am apucat pe drumul, deja descris, din muntele Cocora, apoi pe la stâna din Obârșie și înaintând tot de-a lungul Ialomiței, pe coasta muntelui, am ajuns pe la 7 ore seara în partea cea mai estică a regiunii șnepenului, unde lăsându-ne dela potecă în jos către Ialomița, în o poeniță, ce se află acolo în pădurea cea întinsă de șnepen, am căutat un loc potrivit și ne-am decis să rămânem peste noapte aci.

Conducătorii noștri îndată au făcut foc cu lemne de șnepen, ce sunt de tot chisose și foarte tari, — cu mult

mai tari, ca lemnul de brad (alb), seu de molitv — și dau o căldură cu mult mai mare ca bradul comun.

Nu mult după ce am ajuns aci, mă pornesc și pe mine sângele pe nas, ce însă încă nu a durat mult. N’am dat nici o atențiune acestui lucru, căci știind eu, că încă la Strungă a pățit asemenea și tehnicul Pop, am putut constata prea ușor, că acesta este numai rezultatul influinței acestor regiuni.

Se înorase binișor, ba a început a stropi puțin și ploia; îmi era tare teamă, să nu pățim ca la anul 1885, seu poate și mai rău, fiind acuma în timp de noapte aici sub cerul liber. Incetul cu incetul însă se mai răriră norii și începă a-se lumina, însă simțiam frigul tare, așa că despre ziua, când ne-am pomenit, deși aveam vestminte destul de grose, ba ne culcaserăm și în apropierea focului, dărdăiam cu toții de frig, de ne clănțeneau dinții în gură.

Conducătorii noștri au făcut foc mare și noi împrejurul lui ne încăldiam, și nu ne puteam mira în destul, că conducătorii, deși îmbrăcați cu mult mai simplu și deși ambi erau cu mult mai în etate ca noi, nu dedeau nici măcar un semn, că li-ar fi frig. Ei erau bine dedați cu frigul și cu durmitul sub cerul liber. De-altfel în a doua, seu cel mult a treia noapte, dormind sub cerul liber, și cel ce n’a fost dedat cu așa ceva, — deși în prima noapte dărdăie de frig, de-și clănțene dinții în gură ca și o tocă, — totuși nu mai simte frigul ca mai înainte și se deprinde ușor cu aerul cel proaspăt și mai aspru.

La 5 ore dimineața am pornit de aici. Timpul era destul de frumos, cu toate că mai jos, îndărătul nostru, se formau din Ialomița negurici mai mici și mai mari, cari lățindu-se și împreunându-se una cu alta, în multe locuri acoperiau jos valea în totă lărgimea ei.

Înaintând pe poteca cunoscută, am ajuns de-asupra isvórelor Ialomiței, sus la Têrla-mieilor dela vârful Obârșiei.

De aci tot călare am trecut prin o vale cu pașițe frumoasă, unde ne eși înainte un tînăr ciobănaș cu mai multe vîrste de *stelute de munte* (*Edelweis, gnopalium*, romănesc și *lăndrică* sîu *florea reginei*), cari cresc aici în Buceciu pe colții de pîtră de var ai munților din împregiurime sus la marginea regiunii lemnului și cu deosebire în munții: Dómnenele, Gaura și pe plaiul Tarca etc. Toți am cumpărat atari flori și apoi am înaintat mai departe în sus, prin un loc, unde în partea nordică a vălei, adecă spre stînga cum sui, sunt nisce gróse și puternice formațiuni tîmpite de stîncă, printre cari se țin nisce paseri roșietice, ceva mai mari ca ciocărlia.

Încă dela Guțan până aci nu mai vădusem și nici nu audisem nici un fel de pasere. Din asta causă ni-s'a și îndreptat mai mult atențiunea asupra locului atît de romantic și a paserilor roșietice, cari ciripind sburau în continuu din o gaură de stîncă în alta. Ciobanii pe aceste paseri le numesc *pietrari de munte*, era locul de aici — adecă colosala formațiune tîmpită de pîtră — o numesc „*La Biserică*“, căci în adevăr și are o astfel de înfățișare.

Dela „*Biserică*“ am eșit în sus, lăsând la dreapta muntele *Caraimanul*, ce se află de-asupra Sinaei în România, apoi vîrful „*Costilei*“ și prăpăstioasa *vale a Cerbului*, ce duce jos în Prahova, la Bușteni; și înaintînd pe lângă acestea, în fine pe la 7 ore dimineața am ajuns la ținta dorită a excursiunii noastre, la cel mai înalt vîrf al Buceciului, numit „*La Om*“ (cotta 2508 metri).

Acesta este muntele, despre care Carmen Sylva în poveștile Peleşului ne spune, că a fost odată locul, unde se ținea, împreună cu soția sa *Radu*, feciorul de împărat și apoi și el singur împărat, prea bunul om *Manuil* sîu *Manca*, tatăl și binefăcătorul poporului, al lipsiților și al suferinșilor, pe care pentru bunătatea lui sub numirea de „*Om*“ îl căutau în aceste locuri toți câți aveau lipsă de el și cărora apoi el le și ajuta tot-déuna în toate necasu-

rile, vindecînd bólele lor și ale vitelor lor și alinîndu-le toate suferințele, de unde apoi, dice legenda, și-a primit și muntele numirea „*La Om*“.

Cînd am ajuns noi aici, în 25 August 1886, pe la 7 ore dimineața, timpul era frumos și curat, se vedea destul de bine în toate părțile.

Aici sus „*La Om*“, pe Buceciu, este un podeiu mărisor, în mijlocul căruia se află, la mică distanță unul de altul, trei grupuri de sine stătătoare de pîtră, și împregiurul lor se întinde podeiul din acest loc, era jur împregiurul podeiului se lasă în jos repeșile cîste ale muntelui și prăpăstioasa *vale a Cerbului*, spre sud către Prahova și *valea Morarului* spre est.

Din aceste grupuri de pîtră năsiposă, grupul ostic este cel mai mare, avînd în partea vestică o ridicătură mai înaltă, cam de 10 metri, era în partea ostică a grupului, colțul de pîtră este ceva mai jos, avînd de-asupra o față orisontală, pe care pot sta vre-o câte-va persoane (5—6), căci pîtra în partea acesta are și vre-o câteva trepte săpate în ea, așa că cine voesce și se încumetă, pôte să se sue de-asupra.

Al doilea colț, tot un conglomerat de pîtră năsiposă, este ceva mai mic. Al treilea grup de pîtră, adecă cel despre vest, este cel mai mic.

Acum se mai află „*La Om*“, pe acest podeiu, și o casă, clădită din pîtră în anul 1888, de societatea carpatină transilvană, spre a se puté adăposti în ea cei ce vor avé lipsă pe timp de noapte și pe vremuri rele. Acestă casă însă, fiind în continuu foarte umedă, cu un interior de tot respingător și fiind clădită lângă colțul cel mare dela „*Om*“, nu este și nu pôte fi de mare folos practic, ci din contră, numai cât acopere în partea nordică frumoasa formațiune naturală a colțului, lângă care este clădită.

Colțul întaiu, cu formațiunea ostică, se pare ca și cînd partea cea mai mare ar ținé pe cea mai mică lipită

lângă sine; celelalte grupuri fiind érași nisce colți de sine stătători, așa că jur împrejurul lor este loc liber de umblat, este pajiște, déră cu érbă fórte rară, subțire și scurtă; tóte aceste grupuri, în poziția lor, fac o impresiune și se arată privitorului ca și când ar fi nisce ómenî, carî stau împietriți pentru tot-déuna sus, aici pe acest vêrf, — și după ce poporul de regulă și după atari asémênări naturale dă numirea locurilor, ce se póte esperia special și cu deosebire și în numirea altor părți séu munți din Buceciú, așa și acest loc după formațiunea lui îl numesce „La Om“.

Când am ajuns noi sus „La Om“, am aflat acolo doi vigili de pădure, din România, carî ne spuseră, că sunt în serviciul Majestăței Sale regelui României. Acești vigili ni-au arătat și ni-au spus cu de-amêruntul numirea locurilor, ce se vedeau din acest punct.

Eu, tehnicul Octavian Pop și Stoian, primarul Branului, cu mare grijă și precauțiune ne-am suit pe grupul ostic de pétră, pe micile trepte săpate în acesta, și de acolo, cum priviam în împrejurime, étă că de-odată ni-se arată din partea nordică, eșind aici pe cósta cea repede de cătră Mălăesci, vre-o câți-va domni, între carî îndată am recunoscut pe avocatul *Iosif Pușcariu*, din Brașov, și așa am știut tot-de-odată, că acuma sosesc și membrii societății carpatine.

Bucurându-ne de acéstă sosire, acolo sus, pe colț, îndemnați de impresiunea momentului, în semn de bucuriă începurăm a întona cu tótă tária vocii nóstre cântări, érá domnii, carî urcau cătră noi, făcênd mici pause în mersul lor, ne salutau în continuu cu însuflețite aclamațiuni de „hurah!“ și „vivat!“ carî apoi se repețiau cu putere și de soții noștri, profesorul Nastasi și notarul Raț, carî de jos de lângă colț ne acompaniau cântarea.

Era pe la 8 óre dimineața, când au sosit, aici „La Om“, membrii societății carpatine. Noi, dându-ne jos de pe colț — cu mai mare greutate, ca cum ne-am suit, —

dimpreună cu soții noștri am salutat pe cei sosiți. Mai tot de-odată sosiră și vre-o trei domni din Sinaia, carî între altele ni-au cetit din diarele române, ce le aduseră cu ei, scirile cele mai próspete despre însemnatele evenimente, ce tocmai atunci începuseră a-se petrece în Bulgaria, cu detronarea principelui Alexandru de Battenberg.

Sórele Lucia blând, aerul era curat și se putea bine vedé jur împrejur. Avocatul Pușcariu adusese cu sine un ochian de o construcțiune mai perfectă, care era gros ca brațul unui om mare și se desfăcea în lungime de peste un metru. Cu acest ochian, ce l'am aședat în mai multe puncte ale podeiului, unde eram, ne-am uitat cu de-amêruntul în tóte părțile. Era tocmai timpul secerișului în comunele de pe lângă Bârsa. Se putea distinge fórte bine pe teritoriul comunei Zêrnești, Tohan și Vulcan, cum aruncau țeranii din clăi snopii în car, și cum mânau pe căile de hotar cu caréle încărcate.

Munții din împrejurime spre ost se vedeau numai așa ca și nisce mici coline. Se vedea prea frumos întinsul șes al țerei Bârsei, cu tóte comunele aflátore pe el, și partea ostică de cătră Făgăraș a țerei Oltului. Indreptând ochianul spre comuna Zêrnești, puteam prea bine deosebi chiar și unele edificii, așa d. e. biserica, școla, casa comunală și fabrica de hârtiă de acolo, ba ce este mai mult, la edificiul casei comunale se vedea prea bine întreg frontul și se puteau distinge și ferestrele din mijloc din etagiu, carî erau atunci deschise.

Ca nisce înguste linii argintii, trase în cotituri mai lungi, se vedea prea frumos și Bârsa și Turcul, carî cu apa lor cristalină udă pietrósele ținuturi dimprejurul lor.

Tot în 25 August 1886, o altă societate, tot membri de ai societății carpatine, la carea s'au asociat și câteva dame, au eșit dela Zêrnești prin muntele *Vlădușca*, pe *Petra Craiului la Piramidă* (cotta 2241 m.). Am îndreptat ochianul și în acea direcțiune să vedem pe cei, carî au mers la

Peatra Craiului, însă deși se vedea sus piramida, totuși ómenii acolo, séu suind pe Pétră, din cauza îndepărtării celei mari, nu puturăm distinge.

Dincolo peste Peatra Craiului se vedeau înălțându-se falnic munții Făgărașului, cari chiar și de aici, dela „Om“, în unele piscuri se păreau a fi mai înalți ca acest vârful al Buceciului. Se vedeau apoi față de munții Făgărașului, spre sud, spre partea României, înalții munți: *Păpușa*, *Peceacneagul* și *Oticul* dela isvórele Dâmboviței.

Ne-am uitat apoi spre sud pe întinsele câmpii ale României, în cari la fórté mari depărtări se zăriau ici-colea strălucind albele turnuri acoperite cu tinichea ale bisericelor de-acolo.

Aci sus, în apropierea noastră, spre sud, aveam vârful *Costilei*, sub care se află muntele *Caraimanul*. La pólele acestuia, jos către Prahova, este *Sinaia*, cu vestita mănăstire de acest nume și cu mărețul palat al Regelui României, clădit sus pe valea Peleşului, în codrii și în inima Bucecilor, și cu alté multe palate admirabil de frumoșe și elegante.

Dela Caraiman mai la drépta este vârful numit *Babele*, și de aici mai la drépta sunt cei doi *Jipi*: *Jipii mari* și *Jipii mici*, ér în fața acestora este apoi piscul numit *Vârful cu dor*, despre cari tóte, în poveștile Peleşului, poeta regină Carmen Sylva spune atâtea istorióre, atâtea legende prea frumoșele, cari ascultându-le séu cetindu-le, te cucereșe cu farmecul lor și, încordându-ți atențiunea, îți transportă eugetările și fantasia în misteriósa lume a mitologiei, a feților frumoși.

Nu ne mai puteam sătura de atâtea frumșeță, ce ni-se arăta înaintea ochilor privind împregiurimea. Cu tóte acestea însă, după ce începură a-se înalța aspru, fășăind împrejurul nostru, nori și negurieii suflate de vânt, cu deosebire din văle sudostice ale muntelui: pe la 11 óre înainte de améđi am plecat cu toții de aici. Membrii societății carpatine,

cari erau vre-o 16 persóne, au coborît spre Mălăesci; cei din Sinaia au plecat pe Caraiman în jos la Sinaia, ér noi am trecut spre vest, la muchea din drépta muntelui, și nu ne-am mai întors pe la Schit.

Tochmai acuma, pe din sus de locul dela Biserică, se apropia, suind către „Om“, societatea din România, ce rămăsese peste nópte la Schit. Salutându-ne din depărtare și cu însuflețire unii pe alții, ei au urecat mai departe, ér noi, ținând muchea, — carea, ca liniă de despărțire a apelor, este tot-de-odată și linia de frontieră între Ungaria și România, — am coborît călare pe lângă obêrșia văii Dómnei, apoi pe la vârful muntelui Bêtrâna și prin muntele Colții până la Strungă.

Toți acești munți mai sus numiti sunt pe teritoriul României, în partea sudică dela muchea Buceciului. Dela muche în partea nordică, către noi, dela „Om“ în jos înclinând spre Bran, mai însemnați sunt munții: *Clincea* de-asupra Șohodolului în direcțiunea punctului dela „Om“. *Ciobotea*, de-asupra comunei Pórta. În Ciobotea se forméză de sus din stâncile Buceciului prăpăstioșele și hóe „*Urlătórea mică*“ spre ost și „*Urlătórea mare*“, cam la mijlocul muntelui. Din acestea și din scursura apei „*Polita*“, ce, isvorând din muntele *Gawra*, curge în jos printre muntele *Pântecel* și *Ciobotea*, se forméză valea *Porței*, ce jos la Bran se varsă în riul *Turcu*. Dela Ciobotea spre vest până la Strungă sunt munții: *Pântecel*, *Nóghea* cu piscul cel mai înalt numit „*La Urlóe*“, apoi muntele *Gawra* cu valea lui cea de tot afundă și cu fórté prăpăstioșele lui cóste stâncóșe, dup'aceea *Gutanul* și *Greotișul*, cari toți es din regiunea lemnului și în cea mai mare parte se estind până sus la vârful Buceciului în linia de despărțire a apelor.

Cum coboram pe de-asupra înalților păreți de stânci de către Bran ai Bucecilor, pe întréga liniă dela muche, aveam în continuu o priveliște încântátóre; pe lângă acesta fiind pe aici locul cu poeni întinse și mai bun, ca pe unde

am suit, prea satisfăcuți de rezultatul acestei excursiuni, înaintam veseli, împărtaşind unul altuia plăcutele impresiuni de până acum.

Primarul Stoian era mai tare încântat și mai mult impresionat, ceea ce-l făcea de ici colea mai rămânea și în urma noastră, căutând înzadar, prin colții muchei de cătră Bran, steluțe (Edelweis). El avea de-altfel și un prea bun cal mocănesc; mergea cu el, de se părea, că merge pe șes, și după ce rămânea mai îndărăt, mănând apoi în fuga mare, îndată ne și ajungea.

Tocmai în capătul vestic al Buceciului, în nemijlocită apropiere dela *Strungă*, muchea cea stâncosă a muntelui își lătesce mai mult stâncile sale în jos spre România, făcându-se astfel ocăstă de lepedi de stânci lunecose, ce împiedecă trecerea mai departe în liniă dréptă. Un cioban, care era acoloa în apropiere cu oile, ne spuse, să ocolim această formațiune petrosă a cōstei, căci pe acolo este imposibil a trece călare. L'am ascultat și am dat la vale pe lângă cōsta de pétră.

Tocmai când eram la partea din jos a cōstei, ca să apucăm pe poteca de acolo, făcând ocolul cătră vama din *Strungă*, vedurăm pe primarul Stoian, că venea cu calul tot în sărite pe poteca, de unde ne coboram noi. I-am făcut semn și l'am strigat să vină și el în jos, căci nu va pute trece peste cōsta de lepedi de stâncă; el însă, vesel cum era, ne răspunse: nu vin, eu voiú trece și pe aici de-a dreptul și vă voiú eși înainte la *Strungă*! După ce am văduț, că el a pornit mai departe în liniă dréptă, noi încă ni-am continuat drumul pe poteca, ce o apucaserăm.

Am ajuns la vama din *Strungă*, unde ni-a eșit înainte vameșul român, care la întrebarea uōstră ne spuse, că primarul Stoian încă nu a sosit acolo.

Cum așteptam să vie aci primarul, éta că sosese un cioban, care ne spuse, că Stoian, voind să trecă călare în direcțiunea apucată de el, fiind acele lepedi lune-

cōse, ca și turnate, ca un licid, ca o lavă inchiegată, calul lui a alunecat de pe o atare lepede, așa că piciorul stâng de dindărăt i-a intrat afund prin o gaură din partea de din jos a lepedii, și acuma nu-l mai pōte scōte afară. Să ne ducem deci și noi să-i dăm ajutor.

Vameșul român îndată ni-a dat în ajutor vre-o 4 do-robanți, cari îi avea acolo și cari, luând cu sine nisee pari mari de lemn, am plecat cu toții spre locul, unde alunecase calul. Bietul animal, care acuma întreg tremura cavarga, în sforțările lui de-a se ridica și a-și scōte piciorul, alunecă cu corpul tot mai în jos, așa că i-se întepenise piciorul cu totul în gaura petrei. Primarul, îngălbenit și descuragiat de efectul deprimător al acestei întâmplări neașteptate, sta și el ca înmărmurit.

Pe pari fū animalul ridicat în sus și aședat astfeliu, ca să i-se pōtă scōte piciorul. Ce e drept, cu o ridicătură puternică i s'a și scos calului piciorul din gaura petrei, dăr i s'a scos frânt tocmai prin fluer.

L'am întors de aci îndărăt și, în trei picioare mergând pe peteca, pe unde am apucat noi, l'am scos până la *Strungă*. Aci un sergent român i-a făcut o legătură cu per-de capră și cu spirt, apoi cu acesta i-a legat pe la frântură piciorul în scândurele, și așa legat calul, până se va vindeca, a fost lăsat în grigia unor ciobani din muntele „Greotiș” de pe teritoriul Branului.

Turburați în buna noastră dispozițiă prin această întâmplare, ce a fost urmarea unui esces de voiă bună și neprecăuțiuni de nescusat, ca să nu dic a unei glume, séu încercări neiertate la atari excursiuni, turburați, dic, astfel în buna noastră dispozițiă, am coborît în jos pe la Guțanul, așa, că pe la 6 ore séra eram în Bran, de unde apoi îndată am plecat cu trăsura la Zărnești, unde am ajuns pe la 8 ore séra.

La vre-o câteva săptămâni după aceea, am audit, că bietul cal, ne mai putându-se vindeca s'a prăpădit. Pielea

lui a luat'o primarul Stoian și a plătit'o stăpânului calului cu vre-o 40 florini v. a.

Abstragând dela întâmplarea cu calul primejduit, și ađi îmi aduc aminte cu mare plăcere de escursiunea, ce am făcut'o în anul 1886 la „Om“, căci a face la „Om“ o partiă pe vreme frumoasă, cu deosebire însă pe la Schit și apoi înderēt pe linia de frontieră din muchea Buceciului, considerând și aceea, că în aceste direcțiuni, cu forțe mici întreruperi, decât voesci, poți sui și cobori tot călare, a face, ăic, această partiă, este o adevărată plăcere.

Capitulul II.

Branul cu plaiurile și piscurile sale.

Loc în regiunea lemnului, cu păduri, pășuni și prea frumoase poeni întinse.

După cum am arătat în capitlul prim al acestei scrieri, *Branul*, — care înainte de anul 1872 era o singură comună cu 10 cătune (sub-comune) și asupra căruia înainte de anul 1848 avea ocărnuirea locală castelanul de acolo, ca funcționar al domnului pământesc, — astăzi nu mai există ca atare, ci cele 10 cătune sunt prefăcute în comune mici, fiă-care de sine stătătoare, împărțite în două notariate cercuali, sub numirea de: *Branul inferior*, sub care se înțeleg comunele dela castel în jos, și *Branul superior*, sub care se înțeleg comunele de din sus de castel.

Comuna colectivă Bran, la anul 1872 s'a împărțit mai întâi în două comune de sine stătătoare, și anume: Branul inferior cu trei cătune, și Branul superior cu 8 cătune, fiind pe atunci și sub-comuna Cheia, cătun separat. La anul 1886 apoi toate sub-comunele, afară de Cheia, care s'a alipit la Moeciul inferior, și-au câștigat independența și s'au prefăcut în tot atâtea comune mici de sine stătătoare, rămânând împărțite tot în cele două notariate, după cum s'a arătat mai sus. La notariatul Branului inferior sunt încorporate comunele: Bran-Pórta, pe al cărei teritoriu se află castelul, vama și se afla mai înainte și direcțiunea oficiului reg. de carantină; apoi comunele Schodol și Predeal, deci la olaltă trei comune. La notariatul Branului superior sunt încorporate comunele: Șimonul, Moeciul inferior

cu cătunul Cheia, Moeciul superior, Fundata, Șirnea, Peștera și Măgura, la olaltă decî șapte comune.

Deși frontiera a fost și este în linia de despărțirea apelor, sus pe piscurile Branului, prin punctele dela Strungă la „Cruce“, — cam 12—30 kilometri dela castel, — totuși până la anul 1836 în Bran era numai o singură vamă adecă cea de jos de lângă castel, dela care apoi în dreapta și în stînga pe sub pôlele ostice ale munților dela Buceciū și până la Pétra Craiului, s'au tras șanțuri adênci ca linii de vamă, ale căror urme pe sub Măgura și încolo cătră Buceciū se vîd încă și astăzi destul de bine.

Pentru produse și alte obiecte, ce se aduceau atunci din România în Bran, până la linia din vamă descrisă mai sus, nu se lua vamă, numindu-se astfel teritoriul acesta privilegiat al Branului superior: teritoriul liber de vamă (vámkülzet). Dela anul 1836 începênd, încetul cu încetul, s'a regulat pe deplin și afacerea liniei de vamă, statorindu-se și acêsta acolo sus, tocmai pe linia de frontieră, așa că nu numai s'a susținut și mai departe oficiul vamal din Branul inferior, dêr s'a înființat și în Branul superior, în punctul numit la „Cruce“, la frontieră, un oficiu vamal stabil, căruia trebuie să 'i-se declare și insinue tôte obiectele de vămuit, căci la cas contrar sunt a-se privi ca contrabandă. Clădirile de lipsă pentru acest oficiu vamal dela frontieră, așa după cum sunt astăzi, s'au zidit la anul 1840. Apoi s'a mai sistemizat și vama dela „Gușanul“, care funcționează numai pe timp de vară, fiind pe aici comunicațiunea imposibilă în timp de iernă.

Două dintre comunele Branului inferior: Pôrta și Sohodolul, sunt situate din jos de castel, pe delurile și văile dela pôlele nordice ale Buceciului; a treia comună, Predealul, tot din jos de castel este situată dincolo de riul „Turcu“, la pôlele ostice ale micului munte „Măgura“, dintre castelul Branului și Pétra Craiului.

Comunele Branului superior sunt situate din sus de

castel pe delurile și văile, ce în o mare estindere le închide: spre sud Buceciul, spre vest frontiera cu România și Pétra Craiului, spre nord muntele Măgura și spre est linia munților, ce se întinde dela Buceciū de-a lungul văii Pôrtei, până la colțul de stîncă, pe care este clădit castelul Branului (de-asupra strîmtorii de aici, pe unde curge riul „Turcu“).

Înălțimile din partea nordică, adecă Măgura (1376 m.) și cele din partea ostică, adecă cele de-a lungul văii Pôrții, ca mai înalte, predomină până sus la frontieră întreg teritoriul dintre munți al Branului superior, precum și cu deosebire teritoriul de din jos de castel, mai peste întregă țera Bârsei.

Teritoriul tuturor acestor comune în vechime a fost acoperit mai peste tot de multe și fôrte mari păduri, ale căror urme întinse se vîd și astăzi în lazurile (estirpări de pădure) și tăieturile mai de curênd și mai de demult. Astăzi însă pădurile Branului sunt mai cu totul tot pustiite și devastate. Brănenii trăesc în pădure, însă tot nu au pădure. În multe locuri n'au nici măcar lemne trebuincioase pentru modestele lor lipse de tôte țiile. Multele tulpini putredite în poenile întinse și nenumăratele locuri ale tulpinilor cu totul estirpate dovedesc până la evidență, că pădurea aici, cu deosebire dela 1848 încôce, a fost lăsată pradă unei devastări neexcusabile. Ce e drept, sunt încă și astăzi ici colo și păduri frumoase, dêr pe lângă pădurile, ce au fost odată, sunt mai nimica.

Casele locuitorilor din aceste comune nu sunt aședate una lângă alta, ca în satele regulate, ci încă și astăzi — multe din ele avênd o înfățișare de mici castele de lemn, — sunt tare împrăștiate pe delurile și văile de acolo, avênd fiă-care econom împrejurul casei sale mai tótă moșia comasată, în care, lângă casă, după posibilitate, au și grădini de pomi.

Mai înainte, pe la anul 1850, Branul cu tôte sub-

comunele sale avea la 12,000 de locuitori, cari în partea cea mai mare, ba se poate dice că toți, se ocupau cu întinse economii de vite. Aveau pe atunci Brănenii, sub numirea de „mocani“, numeroase turme de oi, herghelii de cai și cireți de vaci, pe cari le păceau și iernau în România, unde era întreaga lor avuție. Acești economi — unul ca altul bogați și oameni pacinici, — în Bran își aveau împrăștiate, pe văi și pe deluri, prin poeni și păduri, casele, în cari locuiau familiile lor. Brănenul însă era mai mult în România la economiă, la oile sale.

După poziția și forma edificiilor lor economice, Brănenii și astăzi, dér cu deosebire în vechime, erau cunoscuți și sub numirea de „Colibași“. Brănenul și astăzi este om blând și pacinic, și astăzi se numește încă tot *mocan*, însă nu mai este mocan avut, cum era odinioară. Impopulându-se România în continuu, și cu timpul lucrându-se și cultivându-se și acolo pământul într'una tot mai mult, întinsele pășuni de odinioară din România încetul cu încetul au început să scadă, să se restrângă, și cu acesta și Brănenii nu mai putură ține acolo atâtea vite, ca mai înainte. Au început pe rând să sărăcească, așa că astăzi în tot Branul abia se mai află 2 până la 3 economi de vite mai găzduțe, însă și aceștia numai așa, precum erau cei mai săracuți de mai înainte. În astfel de împregiurări, mulți dintre Brăneni pe rând au trecut în România cu familiile și cu tot avutul lor, unde apoi s'au așezat definitiv, așa că astăzi, din motivele aci înșirate, și numărul populației a scăzut foarte tare.

Casele Brănenilor și astăzi sunt clădite mai toate din lemn, astfel că clădirile economice stau în strinsă legătură cu casa; apoi și spațiul curții, ce mai rămâne, încă se încheie de regulă în formă de pătrat sau oblung, cu pereți înalți și tari, construiți din bârne de brad, așa că curțile și casele mai ale tuturor Brănenilor, clădite și închise astfel, apar ca atâtea și atâtea dragălașe castele de lemn,

castele împrăștiate pe plaiurile și văile Branului, până sus la frontieră.

În aceste casteluțe locuiesc modestia nemărginită și caracterul pacinic, locuiesc sinceritatea, soții nedespărțiți ai Brăneanului.

Brănenii comunică dela unul la altul, la biserică, la oraș și în comunele vecine, pe jos sau călare. Comunicația cu carul se face foarte rar, având caré numai puțin, anume numai câte unii din locuitorii de lângă drumurile principale; căci în comunele Branului, din drumurile principale în latură, nici nu se poate comunica cu trăsura, ci numai pe jos sau călare.

Pe văile și pe plaiurile Branului, afară de puțin grâu de primăveră, puțin orz și puțin ovės, ce se află ici — colea și care de regulă numai târziu, prin Septemvrie, se cöce pentru secerat; apoi afară de cartofi (picioici), cari cu deosebire sus în comuna Fundata, lângă frontieră, se fac cu îmbelșugare, alte bucate nu se fac. Brănenul, între referințele comerciale normale, își acopere toate lipsele sale casnice cu produse cumpărate din România. De-acolo își aduce el, pe cal, cu deosebire mălaiul (cucuruzul), care este nutrețul principal al lui, căci mai având încă vre-o câteva oițe și una sau două vaci cu lapte în băta-tură, cu laptele și brânza dela acestea, ce mulțamit le consumă cu mămăliguță, își ține totă casa. Pânea este o raritate la Brăneni; numai cam la zile mari cumpără gata. Apoi sunt locuri, ca d. e. în comuna Fundata, unde Brăneanul trebuie să-și aducă și apa de beut și lemnele de lipsă pentru foc de pe teritoriul României, căci aici la noi nu are în apropiere.

Încetând așa dicând mai cu totul economia de vite, unii dintre Brăneni își câștigă pânea de toate zilele cu câte puțin comerț, ce-l fac în România, și cu alte întreprinderi mai mici, ca d. e. ferăstrău, mori, piuă, cărașii și boltițe, ce le țin aici. Cei mai mulți merg la lu-

cru în România ca dilerii. Acolo își câștigă câte puțin bani, cu cari apoi își plătesc necasurile și sarcinile publice la noi, și-și susțin modestele și nepretențioasele lor familii.

Mai fiă-care Brănean are la casa sa în bățatură vre-o câteva oițe, cei mai cu stare până cătră 30—40 oi, și câte 1—2 vacuțe cu lapte. După acestea se îmbracă și din laptele, brânza și untul lor apoi își susțin casa, — și cresc Brănenii în aerul cel de munte sănătoși, tari și voinici ca munții, ce-'i încunjură, pentru-că între ei și în casele lor n'a intrat nici corupțiunea beției și nici alte rele, cari în unele locuri bântue amar populațiunea dela țără. Prisosul din puținul lapte, unt, brânză și lână, ce le mai poate încă produce Brăneanul dela vițioarele sale, în cantități însă foarte mici, îl vinde în apropiere, seu mai în depărtare la Brașov, după cum poate.

Sunt Brănenii, și cu deosebire Brănenice bătrâne, cari, în naivitatea și sinceritatea neprefăcută a lor, se laudă și, făcându-și cu mare pietate cruce, mulțumesc lui Dumnezeu, că „*nu știu cum se deschid ușile domnilor*“. Și însemneză mult acésta, căci arată caracterul blând și pacinic al acestei populațiuni necorupte, muncitoare, cruțătoare și modeste în pretențiunile sale.

Femeile Brănenilor încă sunt foarte muncitoare, foarte deștepte și abile întru buna executare a lucrurilor, ce le îndeplinesc ele. Cu deosebire industria de casă este așa de dezvoltată și lăpătată între Brănenice, că poate face concurență și celor mai destere lucrătoare de profesiune.

Trainicele țesături de pânură, apoi cele de pânză și cu deosebire finele țesături și prea frumoșele și migăloșele cusături cu mătase și fir, în borangie și alte materii, la ce se cere o răbdare, o paciință fără păreche, cu bunătatea și fineța, cu eleganța și desteritatea lor întrec ori ce alte țesături și cusături comparate cu acelea. Și se plătesc bine aceste lucruri ale harnicelor Brănenice, se plătesc de tot bine și le servesc și spre mare onóre.

Mai în toate comunele, pe toate văile și plaiurile, și cu deosebire în comunele Branului inferior, apoi în Șimon și Moeciul inferior, mai fiă-care locuitor are lângă casa sa și o grădină mai mare seu mai mică de pomi, după cum adecă este și starea lui. Brănenii, în locurile unde se poate astăzi cultiva pomăritul, cu predilecțiune își măresc grădinile și în continuu nobilitéză soiul pomilor lor, ceea ce și este foarte de lipsă, căci grădinile bine cultivate, cu deosebire în viitor, vor aduce proprietarilor venite și folose sigure și peste așteptare bune.

Sunt proprietari, cari din pomele, ce le produc în grădinile lor, și adă au venite foarte frumoșe, din cari apoi își pot acoperi cu înlesnire toate lipsele lor bănesci.

Dela bariera de jos din Bran, comunicația duce cătră frontieră, și apoi mai departe în România, pe 2 părți și anume:

1) Prin comuna Șimon cătră Guțanul la Strungă și așa mai departe pe teritoriul român cătră pitorescul oraș Sinaia și cătră comuna Petroșița, așa, că până la capătul de din sus al comunei Șimon poți merge cu trăsura, de aci apoi mai departe pe jos seu călare până în România.

2) Prin Moeciul inferior, pe unde, ținând drumul principal tot pe muchia delului, de acolo poți eși bine cu trăsura până sus în frontieră la vama ungară dela cruce, din Branul superior, de unde apoi peste „Ruia“, pe partea României, unde s'a clădit în anul 1892 frumosul edificiu al vamei române, pe șoséua cea foarte bună de acolo, poți merge cu trăsura mai departe la comuna Rucăr și de aci spre Câmpul-lung.

În direcțiunea acésta, adecă pornind dela vama ungară, dela Cruce, prin vama română dela Giuvala, pe calea de acolo înaintând poți merge la renumita și prea frumoșă peșteră dela „Dâmbovicioara“, ce se află pe partea României, mai în apropierea comunei Rucăr, și care într'adevăr merită a fi cercetată și privită mai de-aprope, pentru admirabila și măreța ei formațiune și pentru multele stalactite, ce se află în abundență în peștera aceea.

Cum este situat Branul între Buceciū, frontieră și Pétra Craiului, următoarele comune ale Branului es cu teritoriul lor până sus la frontieră, și anume: Șimonul dela capul vestic al Buceciului încolo peste munții dela Strungă; urmază după aceea Moeciul superior și apoi comuna Fundata, până la vama dela Cruce în Branul superior. Dela Cruce încolo, tot până în frontieră, urmază comuna Șirnea și Peștera, până la Pétra Craiului.

Pe teritoriul comunei Peștera, aprópe de biserica din această comună, în partea ostică, se află o peșteră prea frumoasă și foarte mare, despre care se dice, că trece cu lungimea ei încolo sub Pétra Craiului. Dela această peșteră și-a primit și comuna numirea sa „Peștera“.

Locuitorii din comunele Fundata, Șirnea și o parte din cei din Peștera își au locuințele lor acolo sus pe piscurile Branului, nemijlocit lângă frontieră.

Mai în toate locurile, dela Buceciū și până la Pétra Craiului, póte omul trece frontiera pe jos séu călare în România și din România dincóce, fără nici o greutate. Și tocmai pentru aceea, ca să nu se întemple contrabande și neajunsuri din una séu din altă parte, frontiera pe această liniă este strict păzită, atât din partea Ungariei, cât și din partea României.

Trecerea din România la noi, jos la pólele munților, în direcțiunea vămei din Branul inferior, se póte face și se și face de regulă numai prin pasul Branului, prin strimătórea munților din Branul de jos, de lângă riul „Turcu“, sub castelul Branului. Se póte însă trece pe jos séu călare și pe riul Zérneștilor dintre Măgura și Pétra Craiului și prin despicătura Petrei Craiului din punctul la „Turn“, prin locul numit „Crepătura“, așa că prin ambele aceste puncte eși dintre munți la comuna Zérnești.

Trecerea printră Pétra Craiului, prin locul numit „Crepătura“, fiind de mult timp tare neglijată, ađi este mai nepracticabilă; numai cu piciorul mai poți trece pe

aici, cu tóte că în vechime, când linia de vamă era pe la Șanțul, ce se întinde dela castel pe la pólele ostice ale munților în stânga și în drepta pe sub Măgura și încolo până cătră Buceciū, în acele timpuri, dice, pe hățașul din „Crepătura“, după cum spun bătrânii, așa mai pe sub ascuns se trecea din România la noi, pe cai, ca contrabandă, multă sare și tutun.

Drumul dela Cruce din Branul superior până jos la pólele délului în Moeciul inferior, ținând muchia délului, în vre-o două puncte mai jos trece prin așa locuri înguste ale muchei, încât trebuie tare bine grijit spre a nu 'i se întempla călătorului vre-o nenorocire. În aceste două locuri adecă, délul cel înalt se îngustă foarte tare și, fiind înaltele lui cóste tare aprópe una de alta, în drepta și în stânga dela muchea cea îngustă se forméză nisce abisuri, în cari decă ar căde călătorul, fiă pe jos, fiă călare, ori cu carul, la tótă întemplarea și-ar periclita viața.

Spun bătrânii, că în vechime, în vremuri de bătaia, aceste două îngustimi ale drumului au fost afund tăiate, ér pe de-asupra ecoperite ușor, așa că năvălind unii séu alții dela frontieră cu tótă puterea pe drum în jos, când au ajuns la aceste tăieturi, fără să scie, că acelea esistă, au cădut amestecați unii peste alții, cai și ómeni, așa că cei, cari au cădut acolo, séu s'au prăpădit, séu s'au schilăvit pentru tot-déuna.

Pe piscurile cele mai înalte ale Branului, cari în linia de despărțire a apelor forméză tót-de-odată și linia de frontieră, dela Strungă începând, sunt munții: *Dudele, Sânt-Nic, Plaiul-mândrului, Paicul, Moșoiul, Gruile, Piscul Berindóei și Ruia*, unde este clădită vama cea nouă română, și dela Ruia spre vest este vama ungară dela „Cruce“, din pasul Branului superior.

Acastă parte a piscurilor și tóte plaiurile Branului eu le-am suit în mai multe rânduri și le-am cercetat mai de-aprópe la diferite ocațiuni, ér piscurile din linia de

frontieră dela Cruce până la Pétra Craiului, abstragând dela alte ocaziuni, le-am urcat și le-am cercetat mai de aproape în vara anului 1888, cu ocasiunea marcării frontierei între Ungaria și România, ca membru al comisiunii internaționale de demarcare, al cărei președinte pe teritoriul acestui comitat a fost comitele suprem de atunci Mihail de Horvath.

Comisiunea de demarcare, instituită ca comisiune internațională, pe baza articolului de lege ungar: XIV din 1888, avea 8 secțiuni, dintre cari a IV-a secțiune a avut a marca frontiera în linia de despărțire a apelor dela Cruce peste Pétra Craiului și peste munții Făgărașului încolo până în Olt la Turnu-roșu, așa că pe teritoriul comitatului Făgăraș ca protonotar al comitatului am luat și eu parte activă la aceste lucrări pe totă linia de frontieră.

Lucrarea marcării s'a început în 15 Iunie 1888 și, după o durată de 76 zile, s'a finit în 30 August a aceluși an, dincolo de „Negoiu“, de-asupra comunei Porumbacul superior, pe muntele Scara cătră (Ciortea) Boiul său Budislav și Surul.

Astfel începută lucrarea marcării în 15 Iunie, tăindu-se pădurea din piscurile Branului de pe linia de frontieră în lățime de 8 metri, s'au așezat, în punctele statorige prin guvernele Ungariei și României, stâlpi de hotărnicie numerisați și anume pregătiți spre acesta și s'au făcut apoi și movilele de lipsă între stâlpii așezați. Astfel în 29 Iunie 1888 am ajuns cu marcarea, dela Cruce peste munții, respective piscurile Branului numite: *Predeal, Padina Șirnei, Galbina, Cojia, Dealul popii și Soaca*, — am ajuns până la pôlele Petrei-Craiului în muntele *Vlădușca*, de unde apoi în acea zi séra ne-am întors călări până la vama dela Cruce, unde aveam quartirele, proviantul și tot bagagiul, ce-l luaserăm cu noi. În ziua următoare, adevă în 30 Iunie, aveam să eșim éráși afară până la Vlădușca, cale de 3 ore călare, ca așa să continuăm marcarea pe costa și pe primejdiósa créstă a Petrei-Craiului, despre ce în capitolul următor.

Capitulul III.

Pétra Craiului.

Înălțimea 2241 m. Munți stâncoși, cu împrejurimile lor.
(Cu o schiță istorică a comunei Zërnești).

Jos la pôlele Petrei Craiului, în muntele „Vlădușca“, pe teritoriul comunei Peștera, se află clădită din lemn o casă a societății carpatine transilvane. Și este tare la locul său acéstă casă aici, căci turiștii, cari voesc să iasă sus la piramidă, pe vârful Petrei, rămânând de regulă peste nópte în acéstă casă, în dimineța zilei următoare, recreați de oboséla drumului de până aci, es apoi la vârful Petrei mai pe odihnite și fără să se încordeze prea tare.

Escursiunile la Pétra Craiului se fac de regulă și mai cu înlesnire trecând prin comuna Zërnești.

Noi, după cum am arătat în capitulul al II-lea al acestei scrieri, în 29 Iunie 1888 nu am rămas peste nópte la casa societății carpatine, ci ne-am reîntors la quartirele nóstre, la vama dela „Cruce“, din Branul superior. Urmările acestei reîntórceři le-am și simțit apoi prea aspru în ziua următoare. Sciind, că de aci încolo se încep greutățile lucrării nóstre, căci aveam să continuăm marcarea pe locuri înalte și foarte primejdióse, în 30 Iunie des de dimineța, după ce ne-am făcut gata de plecare, noi, membrii prezenți ai comisiunii ungare, cam așa din glumă, séu și din curiositate, ne-am măsurat cu cumpăna decimală dela vamă. Am tras: eu 71 chile (acuma trag 80 chile), inginerul reg. Kovács a tras 74, căpitanul ces. și reg. Șandru 79 și Belle, primpretorele Branului, 99 chile.

Am plecat apoi către Pétra Craiului și, după o călătorie de 3 ore, am ajuns la pôlele Petrei în muntele Vlădușca, în apropierea casei societății carpatine.

Pétra Craiului se află între comuna Zărnești și comunele Branului, are o înălțime de 2241 metri și formeză un colos de stâncă de sine stătător, între muntele Buceciū și munții Făgărașului, estindându-se în direcțiune dela nord spre sud către România, dela Zărnești până la comuna Rucăr în România.

Pétra Craiului are două părți, cari se despart una de alta în punctul dela „Turn“, din despicătura acestor părți numită „Crepătură“. Partea primă a Petrei, sub numirea de *Bârc*, la pôlele căreia e situată comuna Zărnești, este mai mică (cotta 2068 m.) și se estinde dela riul Zărneștilor, în direcțiune dela ost spre vest, până la „Crepătură“. În partea de dincolo de Crepătură, formând cu partea primă aproape un unghi drept, se estinde dela nord spre sud a doua parte a Petrei, care este mai înaltă și care formeză adevărata „Pétra-Craiului“, cunoscută în popor, — pe partea de către Bârsă — și sub numirea de „Pétra lui Truștaiū“.

O formațiune proprie și unică în felul său are Pétra Craiului, ceea ce prea bine o caracterisează și numirea de „Pétra Craiului“, căci privită și de jos și de sus, este măestasă, este impunătoare. Nu este munte, ci este adevărat o pétră colosală; un lanț de stânci înșirate strins una lângă alta, cari înălțându-și mândru fruntea până la mărimea arătată mai sus, la rațele sórelui, și cu deosebire la lumina lunii, oferă privitorului un aspect pompos, înfrunșat de lumină argintie-sclipitoare, ce o răsfrâng dela sine măestósele stânci ale Petrei Craiului.

Dela punctul din Vlădușca (Sóca cu stêlpul 200), linia de frontieră se ridică spre vest pe costa Petrei Craiului până la înălțimea dela piramidă, unde este punctul trigonometric cu stêlpul de frontieră Nr. 201, și de aici apoi

duce peste ascuțita creastă a Petrei Craiului, pe de-asupra primejdióselor prăpăstii, în direcțiune sudică până la punctul 202, sub care la piciorul Petrei, în prăpastia de jos spre vest, se lęgă verdele pisc al *Tămașului*, acoperit de întinse păduri de brad și de pășuni grase de munte.

În astfel de împregiurări, comisiunea și mulțimea de lucrători trebuincioși, sciind, că ađi, în 30 Iunie 1888, este a se marca linia de frontieră pe primejdiósa creastă a Petrei Craiului, erau cu toții foarte îngrijați. Aveam să aședăm la piramidă, în punctul 201, și apoi de-asupra Tămașului, în punctul 202, câte-un mare stêlp de ștejar, anume pregătiți spre acesta. Pentru ca aceste grele lucrări să se pótă face într'o đi, s'au luat din bună vreme măsuri, ca stêlpul Nr. 201 să se scóte la piramidă, érá cel cu Nr. 202 să se scóte la respectivul punct pe vârful Petrei Craiului, dându-se spre acesta muncitorii din ajuns.

În 30 Iunie dimineața, pe la 10 ore, comisiunea internațională de demarcare se afla încă în valea din muntele Vlădușca, dela pôlele óstice ale Petrei Craiului. Toți priviam spre falnicul vârful și spre amenințătoarea creastă a Petrei, ér pe cóstele cele forte repedii ale Petrei se vedeau numeroși lucrători, cari tăiau pădurea în direcțiunea liniei și cari mai sus, în direcțiunile correspundătoare, cu mari efortări, schimbându-se în continuu unul pe altul, duceau cei doi stêlpi către locul destinațiunii lor.

După aședarea stêlpului Nr. 200 din vale și după un dejun întăritor, membrii comisiunii, punct la 12 ore din đi, am pornit spre a ne sui și a ne implini lucrarea la cele 2 puncte din cresta Petrei Craiului. Membri prezenți ai comisiunii erau din partea Ungariei: eu, ca protonotar al comitatului Făgăraș; căpitanul c. r. de mapare *Șiandru*; inginerul r. *Kovács* și prim-petorele Branului *Alecsandru Belle*. Din partea României erau: maiorul inspector *Constantin Brutus Segarcianu*, căpitanul de topografie *Spiroiu* și căpitanul de dorobanți *Teodor Ionescu* din Rucăr.

Încă înainte de pornire, locuitorii cunoscuți cu poziția locului ne spuneau, că până la piramidă trebuie de regulă cam 4 ore spre a nu se prea eșofa călătorul, era delă piramidă încolo până la punctul 202, din cauza grânicelor prăpăstii și formațiunea ascuțită a crestei Petrei Craiului, mai că nu este posibil să trecă nici măcar omul, fără de nici o povară, fiind această direcțiune și așa nu-mai prea rar umblată, de câte-un anumit vânător mai de-dat cu atari excursiuni primejdioase.

Toți grăbiau, ca să nu întârzie cu timpul. Mai întâiu a pornit căpitanul c. r. Șandru și îndată după el am plecat eu, apoi maiorul Segarcianu și toți ceilalți membri. Șandru înainta cu mari pași spre locul destinat și toți ceilalți se siliau după el, însă abia după o jumătate oră de suit, au și început a nu mai ține pas unii cu alții.

Timpul era cam întunecat de puțină negură secă. Membrii comisiei și însoțitorii lor asudau toți suind bărbătesce; cu toate acestea însă, glume, mai bune și mai așa, în continuu se făceau, mai înveselind, mai îngrijind când pe unul, când pe altul.

Tot răul are și ceva bine. Așa și cu astă ocaziune, un soț mai glumeț al nostru slobozea mereu la bolovanii în jos, pe repedeă costă a Petrei, cari ne împedeați se rostogoliau în oscilațiuni regulate cu o iuțelă admirabilă. Un bolovan prăvălindu-se, lovi și într'o stâncă și făcu o săritură tare neregulată. Însă tocmai aici a fost binele, căci altfel, colțurosul bolovan, continuându-și regulatul său curs, ar fi făcut o prea nenorocică cunoștință cu bine nutritul corp al prim-pretorului din Bran, și cu deosebire cu capul căpitanului Ionescu.

Înaintând ast-fel pe repedele prețipiș al Petrei și peste săritorea de stâncă delă „adăpostul mieilor,” căpitanul Șandru a ajuns la piramidă, în vârful Petrei Craiului, în timp de 1 oră și 50 minute; după el am sosit eu în 2 ore, apoi căpitanul Spiroiu în 2 $\frac{1}{2}$ ore și căpitanul Ionescu în 2 $\frac{3}{4}$ ore.

Ajungând, am dispus aședarea stêlpului Nr. 201. O ploieă desă și un vânt subțire șuerător ne făcu să ne aședăm sub 2 umbrele mari de mapare, în care timp căpitanul Spiroiu, acolo sus la piramidă pe cresta Petrei-Craiului, ne-a tractat cu un veritabil și prea bun vin de Drăgășani.

Era la 4 ore după prânț și Pétra, după liniștirea ploiei, fumea în continuu, în mijlocul unor nori suflați de un vânt aspru. Lucrătorii spuneau, că în atari împrejurări va fi imposibil a trece la punctul 202, care este în depărtare de 1 $\frac{1}{2}$ kilometri în linia aerică. Astfel, după ce ceilalți membri ai comisiei nu mai sosiră nici până acuma, pentru ca să nu stagneze lucrarea, am ales vre-o câți-va tineri, rezerviști mai îndrăsneți de-ai noștri, între cari și un ore-care Nicolae Pepelea, om sprinten și bun de picior, care a ciobănit în Pêtră mai mult timp la miei; apoi un vânător din Zărnești, care cunosea mai bine locul, și doi dorobanți și un soldat din România; și după ce s'a luminat puțin, eu, căpitanul c. și r. Șandru și căpitanul român Spiroiu, am pornit împreună pe cresta Petrei cătră punctul 202.

Mergând mai mult, așa dicând, când pe brânci, când lăsați pe spate între adâncile abisuri de stâncă din drépta și din stânga, înaintam toți cu pași îngrijați; ici-colo treceam prin câte-un pâlce de bujorei de munte (rose de Alpi) bine înfloriți pe acest timp, și printre numeroase plante de steluțe (Lănărică, Flórea reginei, Edelweiss), ce cresc cu îmbelșugare aici pe prăpăstioșii colți ai Pétrei, dér cari acum încă nu erau înflorite. Împrejurul nostru circulau fără nici o temere vre-o câți-va puternici vulturi pleșuvi. Din când în când aspra negură, suflată cu putere de vântul continu șuerător, întuneca orizontul și noi nu puteam vedé, decât mai numai înaintea noastră. Acestă însă în cele mai multe locuri avea o influință foarte binefăcătoare asupra noastră, deóre-ce astupa afunđile prăpăstii și în mare parte

scutea de ameteți pe trecători, cari și de altfel nu se cam uitau, decât numai cam la locul, pe care se aflau.

La un loc, încungiurați de o grosă negură, nu mai sciam unde ne aflam și, deși strigam într'una pe cei trimiși cu stêlpul, nu primeam de nicăiri nici un răspuns. Acum însă, după o înaintare de 1½ oră, nu mai era chip de a ne întorce înapoi. Incepû erăși a se lumina puțin, câte puțin, până ce în urmă se putea vedé totă împregiurimea, întinsul șes al Bârsei și o parte din Țera Oltului.

Astfel înaintând, pe la 6 ore, pe un colț înalt, căpitanul Spiroiu de-odată strigă: „Stați să cercăm terenul cu instrumentele! Trebuie că acesta este punctul 202!“ Eu însă și căpitanul Șiandru ne-am dus și mai departe, până ce am putut vedé, jos la pôlele Petrei, scursura apelor din piscul Tămașului.

Astfel s'a statorit punctul de frontieră 202, pe crêsta Petrei Craiului, în vârful unui înalt colț de stâncă, pe un teren, pe care împrejurul instrumentului aședat (se folosia instrumentul colonelului român de artileriă Costescu) de-abia puteam ședé noi, cei trei membri ai comisiunii. Stêlp însă nu s'a aședat în acest loc, neputându-se nici-de-cum transporta acolo, ci luându-se jos instrumentul, s'a ridicat o movilă de pétră, pe vârful căreia s'a aședat o lespede mai măricică și s'a scris pe ea cu preparat alb mémorabilul număr „202“. Astfel s'a terminat acéstă lucrare, la 7 ore sêra. Acest punct, în direcțiunea, pe care am suit și coborît noi, îl recomand deosebitei atențiunii a turiștilor pasionați, esperti și mai îndrăsneți.

Jos în vale, la piciorul Petrei, se vedea mulțimea lucrătorilor, cari neclintiți priviau cu îngrijire la mișcările noastre de pe crêsta Petrei; însă cei de jos, deși ne strigarăm unii pe alții în continuu, nu ne puteam auzi și înțelege, căci eram departe, ... fôrte departe unii de alții.

Dela 7 ore începând, înșirați pe stâncă unul după altul, am coborît prin *Plaiul oiei* și de aici prin muntele *Grindu*, așa că pe la 9 ore sêra eram jos la punctul din

Vlădușca, unde toți cei de jos ne așteptau neclintiți în o adencă tăcere și cu o serioasă îngrijire. Vêdându-ne însă ajunși acolo în pace, cu toții ne-au salutat frățesce de bine venire cu mare bucuriă.

Intre privitorii de jos se afla și maiorul Segarcianu, inginerul Kovács și prim-pretorele Belle, cari s'au suit numai până la săritorea de stâncă cătră piramidă. De față era și căpitanul Ionescu, care dela piramidă s'a reîntors înapoi la vale.

Sosiți aici, nici acuma n'am rămas peste nôpte la casa societății carpatine din Vlădușca, ci am plecat călare îndêrêt la cuartirele nôstre la vama din Branul superior, dela Cruce (Giuvala). Noi, cei trei, cari am fost la punctul 202, eram atât de obosiți, încât abia ne mai puteam ținé pe cai și mai că nu eram în stare a suferi pe noi nici mantalele, șpre a ne scuti contra recelei și a vântului, ce începuse a adia încetșor. Eram așa dicând mai morți de osteniți. Eu afirm hotărît, că o oboselă, cum am simțit acum cu ocaziunea acestei escursiunii, n'am simțit în viață. În acéstă stare, pe la 12 ore nôptea, am ajuns la vama din „Cruce“, unde nu ni-a mai trebuit nici mâncare, nici nimica, ci îndată ne-am pus la odihnă. Pôte ori și cine întreprinde acéstă escursiune în estensiunea și direcțiunea făcută de noi și sunt convins, că nu va uita obosela în viața lui.

Trecerea peste Pétra Craiului mai departe la „Tămaș“ este imposibilă pentru o comisiune, cum era a noastră, deore-ce de pe vârful Petrei poți coborî la Tămaș numai pe așa numita „*Valea Sperlei*“ și și pe aici numai mai puținței ômenî, cu mare îngrijire și risic, înșirați unul după altul. Astfel Martți, în 3 Iulie, după ce noi cei trei, cari am fost la punctul 202, ne-am recreat de marea și esplicabila nôstră oboselă, comisiunea cu soldații și dorobanții români am trecut la Zêrnești, unde pe lângă membrii arătați mai sus, a sosit și comitele suprem al Făgărașului

Mihail de Horváth, apoi Filiti prefectul Muscelului din România, inginerul acestui județ și subprefectul plasei învecinate, fiind acuma comisiunea internațională completă.

După cum am mai arătat deja, comuna *Zărnești* este situată în partea ostică, la pôlele părți celei mici a Petrei Craiului. Cîsta din partea acêsta a Petrei Craiului e fôrte repede și, aprópe în tótă înălțimea sa considerabilă, este acoperită de păduri de brad mari și prea bine conservate.

Prin mijlocul comunei *Zărnești*, în tótă lungimea ei, curge riul *Zărneștilor*, cu o cădere mare și cu o undă cristalină, a cărui matcă mai peste tot e numai pîtră de var. Apa acestui riu, avênd vara — iérna o temperatură stabilă, cam de 5—6 grade R., nicî-odată nu îngheță, ci pe cînd vara se simte fôrte rece, așa că abia o poți suferi puține minute, iérna apoi cu cât este gerul mai mare, cu atâta se pare mai caldă și aburesce în continuu în tot cursul sêu, ér de înghețat nu îngheță nicî-odată, deși curge în cantitate mare. Tocmai pentru acêsta, spre marele lor folos, în astă comună sunt construite și se construesc într'una mai multe fabrici, cari altfel ar trebui să lucre cu putere de abur. Intre acestea de present sunt mai de însemnătate: o fabrică de hârtiă înființată de un consorțiu român, sub presidiul publicistului Georgiu Barițiu, la anul 1857; o mare fabrică de ferestruu și o considerabilă fabrică de celulosă, clădită în anul 1889 și pusă în lucrare în anul 1890. A mai fost în acêstă comună mai înainte, pe la anii 1850 până la 1880, și o fabrică de tors de bumbac, una de spirt și una de chibrituri (aprinđióre), cari adî însé nu mai există. În anul 1890 s'a clădit dela Brașov la *Zărnești* calea ferată, care s'a predat comunicațiunei în 17 Iunie anul 1891.

Riul *Zărneștilor* isvoresce o parte jos din *Petra Craiului*, în apropierea comunei *Zărnești*, din locul numit la „*Fântânile Domnilor*“, unde apa ese clocotind din *Petra* în mare cantitate; și apoi o altă parte isvoresce ceva mai în sus, între *Petra Craiului* și între muntele „*Măgura*“.

Muntele *Măgura* se estinde dela riul *Zărneștilor* până la riul „*Turcu*“ sub castelul Branului, avênd o înălțime de 1376 metri. Pe vârful acestuia, de-asupra *Padinei Lupului*, m'am suit eu în vara anului 1885 cu fiii mei *Iancu*, atunci de 9 ani, și *Pompiliu* de 7 ani, plecând pe jos din *Zărnești* și venind înderét tot pe jos.

Înaintând în direcțiunea riului *Zărneștilor*, în sus cătră muntele *Vlădușca*, ajungi la o strîntóre de stînci înalte cu o formațiune de tot sêlbatică și împunétóre. Acest loc se numesce „*La Prăpăstii*“, unde este un prea frumos *echo* de 20—30 de ori multiplicator și demn de audít. Un alt *echo* tot așa de frumos și rar, un *echo* de 5—7 silabe (repetitor), se mai pôte audi pe cea-laltă parte a Petrei Craiului, pe teritorul comunei *Zărnești*, sus în apropiere de „*Colțul Chiliilor*“, stînd în marginea pădurei, prin care trebuie să intri cătră „*Colțul Chiliilor*“, suind de cătră padina lui „*Man*“.

Se afirmă de cătră unii naturalisti, că în *Petra Craiului* ar fi și un „*echo*“ de peste 14 silabe. Se pôte, căci *Petra* are multe locuri și formațiuni interesante, déră de present nimeni nu scie anumit locul acestui „*echo*“.

Pe cât de pompósă și interesantă este *Petra Craiului* cu falnicile ei stînci și admirabila ei formațiune, tot de atâta însemnătate sunt și împrejurimile ei.

De-o fôrte mare însemnătate istorică este strîntórea munților de pe riul *Zărneștilor*, dintre *Măgură* și *Petra Craiului*, și cu deosebire locul de trecere pe la „*Turn*“, din despicătura Petrei Craiului, numită „*Orepătura*“.

Intre aceste două puncte se află partea cea mică a Petrei Craiului, numită „*Bărc*“. Pe vârful cel mai înalt al *Bărcului*, cu pietate creștinéscă se ține în continuu aședată o cruce de lemn, la care în timp de secetă mare sêu ploii îndelungate ese poporul din *Zărnești* și din comunele învecinate, cu preotul lor, de fac sfințirea apei și, din acêst loc neprihănit, cu pietate înaltă rugăciuni la cer pentru

încetarea secetei, séu a ploilor stricăciose. Creștinii din Zărnești în timpuri critice tot-deuna din vechime au ținut și țin și azi mult la acest ceremonial.

La pôlele Bărcului, în câmpul de din sus de Zărnești, în apropierea locului numit la „*Fântâna Sêrbului*“, se află partea de hotar, care de seculi se numesce „*La morminte*“. Și ore de ce se numesce acest loc astfel? Ore ale cui morminte să se afle acolo? Nu este ore numirea acésta numai o numire fictivă, numai o numire aseménată după natură?

Nu, aici se află în adevăr morminte, morminte însă dispărute pentru vechimea timpului, morminte peste cari pacinicul plugar azi ară și séménă pământul, odinióră scaldat în sângele a mii și mii de creștini și de păgâni, cari au luptat vitejește și au murit mórte eroică pe câmpurile de luptă dela pôlele Petrii Craiului, dimprejurul comunei Zărnești. În câmpul dela „*Morminte*“ încă și acum se află în arături partea de jos a unui monument vechiu de pétră ruinat. Póte nisce cercetări în aceste locuri ar avé rezultate uimitóre.

Ca monumente de însemnătate istorică de pe aceste timpuri mai există încă și azi în stare bună două crucei de pétră, și anume: „*Crucea Brâncoveanului*“ din capul de din jos al Tohanului vechiu, și o altă cruce tot de pétră cu lungi inscripții române cu litere chirile aședată la anul 1678 pe vârful dealului dintre comuna Poiana Mêrului și Tohanul vechiu în punctul, unde drumul comitatens taie aici linia de despărțire a apelor.

Mai este încă o asemenea cruce veche de pétră și pe vârful Plesiei (Brebina) spre ost dela drumul, ce duce din Poiana Mêrului la Zărnești. Acésta însă e mai ruinată.

Aceste trei monumente vechi încă merită tótă atențiunea. Inscriptiile lor merită a fi descifrate și cetite.

Credința poporului cu comorile de sub Băre nu este fără cauză. Pe aici, pe riul Zărneștilor, și cu deosebire

peste partea cea mai mică a Petrii Craiului, prin despicătura dela „*Crepătură*“, renumitul Tököly Imre, căpetenia voinicilor Curuți, a trecut în 1690 cu Curuții săi și cu mulțime de oști turcesci și tătăresci, ce'i s'au dat în ajutor de Pórta Otomană spre a alunga din domnia Transilvaniei pe principele Mihail Apafy și a se face el însu-și principe.

Tököly adevă, având la dispozițiune întru ajutorarea sa o armată de 10.000 de ómeni, Turci și Tătari, sub conducerea Seraschierului turcesc, apoi încunjurat de voinicii săi haiduci „*Curuții*“ și mai stându-i în ajutor cu mai tótă puterea sa armată și Constantin Brâncoveanul, principele țerei românesci, încă în 15 August 1690 a trecut frontiera de cătră România pe teritoriul Branului, ca să dea pept cu armata împératului Leopold, condusă de generalul Heissler. Armata acestuia consta din trei regimente germane și o trupă transilvană de 4—5 mii de ómeni, sub Teleki Mihaly. Acésta armată avea de-a apéra în domnia Transilvaniei pe Apafy Mihály, contra lui Tököly Imre. Spre acest scop se ținea ocupat pasul Branului și în câtva și al Buzéului, fiind nesiguri, că pe unde va năvăli Tököly în țeră.

După cum am arătat în capitlul întâiu și al doilea al acestei scrieri, trecerea din România la noi, cu cai și cu deosebire cu caré, se póte face numai prin strîmtórea munților de sub castelul Branului. Decî și generalul Heissler și Teleky Mihály și-au îndreptat tótă atențiunea mai numai întru apérarea acestui punct.

Oștile, cari sprijineau pe Tököly, îndată după ce au trecut frontiera pe teritoriul Branului superior, încetul cu încetul au și început acțiunea față de armata contrară, însă fără de a se grăbi. Constantin Brâncoveanul, principele țerei românesci, cu trupele sale, a deschis lupta, pe care voinicesce, și cu prea bun succes a susținut'o pe linia drumului principal, ce duce dela „*Cruce*“ în jos cătră pasul Branului de sub castel, așa, că contrarului nici nu 'i-a trecut prin minte, că va mai puté fi atacat și din altă parte.

Însă n'a fost așa, căci pe când Domnul Țerei românești susținea lupta în direcțiunea castelului numai cu o parte mai mică a trupelor, pe atunci Tököly cu haiducii săi Curuți și cu grosul oștei de Turci și de Tătari, furisându-se prin pădure tot pe lângă Pétra Craiului, în 21 August, cu mari greutate și prin locuri neumbrate, trecând pe râul Zărneștilor și pe partea cea mai mică a Petrii Craiului, peste punctul dela „Turn“ și prin „Crăpătură“ a eșit către comuna Zărnești, de unde apoi îndată a trimis o trupă de Tătari peste Zărnești la Tohan (Tohanul vechiu de acum), ca la timpul său să atace pe inamic din spate.

În trecăt amintesc aici, că comuna Tohanul nou a început să se înființeze numai la anul 1765, când generalul austriac Siskovits, venind la Tohan, forțat pe locuitorii ca să se facă militari său să părăsescă satul. Celor cari n'au voit să ia arme li-s'a dat locul pe care se află acum Tohanul nou, ce s'a colonizat definitiv la anul 1769.

Tătarii au dat foc celor două localități, ceea ce a fost pentru Heissler destulă dovadă, că inamicul a eșit dintre munți pe altă parte.

Generalul Heissler, foarte surprins de sosirea atât de neașteptată a inamicului, apoi convingându-se, că lupta susținută în pasul Branului a fost numai o amăgire, și-a îndreptat totă puterea contra lui Tököly pe teritoriul comunei Zărnești.

Lupta începută în acea zi (21 August 1690) pe câmpul de sub Pétra Craiului s'a continuat cu totă furia și a fost foarte crudă și sângerosă. Aici au căzut miile de luptători, aici „La morminte“ ambele armate, dăr cu deosebire armata lui Heissler, a suferit foarte mult, fiind atacată și din spate de Domnul țerei românești, sosit din pasul Branului, apoi și de trupa de Tătari trimisă de Tököly la Tohan.

Comunele Tohanul și Zărneștii au căzut în această zi cu totul pradă focului, ale căruia flăcări pustitoare se în-

cinseră grósnic peste întreg cuprinsul lor și la vederea cărora lupta între cele două armate devenia tot mai crâncenă și mai înfiorătoare. Sunetul armelor, ce și-le isbeau voinicii luptătorii cu putere și și-le loveau scânteind, tropotul cailor înspăimântați și sbieretul și răcnetul năvălitorilor și al răniților căzuți pe câmpul inundat de șiroe de sânge, făcea un teribil aspect și sgomot de luptă, și lupta devenea tot mai inversiunată, tot mai sângerosă. Din ambele părți au căzut mii de morți și răniți; pierdere mai mare însă a suferit armata lui Heissler, care în fine trebui să se retragă.

Din jos de comuna Zărnești și cu deosebire dincolo de Bârsă, în câmpul numit la „Jidovină“, de lângă locul numit „Gaura Bălaurului“, armata lui Heissler, câtă mai rămăsese, în retragerea ei învălmășită, venind în o totală confuziune, așa că nimeni nu mai scia, că ce face, s'a sfărâmat și s'a împrăștiat cu totul, refugiindu-se fiă-care încătrău numai a putut scăpa.

În această luptă crâncenă a căzut și Teleky Mihály, er Heissler a fost făcut prizonier, nu mult după aceea însă a fost eliberat în schimb pentru soția lui Tököly Imre, Zrinyi Ilona, care era internată în Viena. Peste 20.000 de ómenii au luat parte la această luptă, care deși nu a durat mult, dăr a fost foarte crâncenă și sângerosă, așa că din trei regimente germane, jumătate au rămas pe câmpul de luptă, er ceilalți căutând să scape în o fugă desperată și în disordine, au fost urmăriți de învingători, tăiați și măcelăriți fără cruțare, încât abia au mai putut scăpa din ei vre-o câteva sute.

Tököly a învins. După această victorie atât de sângerosă, a trecut apoi cu oștile sale pe la Brașov, Făgăraș și Sibiu, unde apoi dincolo la satul Cristian s'a ales de principe al Transilvaniei, ce înse n'a ținut mult, căci peste scurt timp a fost scos cu totul din Transilvania de ducele Ludovic de Baden.

Memorabila luptă dela Zărnești este de însemnătate și pentru aceea, căci a fost cea din urmă, ce s'a purtat de principii indigeni ai Transilvaniei.

În popor încă se țin și se transplântă din generațiune în generațiune prea frumoșe legende și tradițiuni despre aceste locuri. Așa d. e. Pólele Petrei Craiului dela riul Zărneștilor și până dincolo de Crepătură sunt considerate de popor ca *locul comorilor*, deore-ce aici ar fi îngropate multe arme și scumpeturi, și mult aur și argint de pe timpul năvălirei Căpcânilor, a Tătarilor și a Turcilor. În nopțile dinaintea sărbătorilor mari din primăveră, mulți păzesc să vadă jucând comorile. În mulțime de locuri sunt săpături după comori.

Dice însă tradițiunea în popor, că în „Bărc“, cam pe la mijlocul Petrei, este îngropată cea mai mare comoră, o comoră prea prețioasă, mulțime din greu de aur și argint și alte prețioase. Peste această comoră, sub pământ, este o mare și grea ușă de piatră, care în noaptea de Paști când Paștile cad după, séu mai aproape de Sântul-George, pe la mezul noptii, cam pe timpul când se face Învierea, se deschide de sine și stând vre-o câteva minute deschisă în est timp va pute fi aflată și scosă de acolo de un om bun la Dumnezeu. Până azi însă acesta nu s'a întâmplat. O inscripțiune cu litere orientale (turcesci) încă nedescifrate, — ce se află pe o mare piatră din coasta despre răsărit a „*Padinei Furilor*“ din Măgură, suind numai puțin pe astă padină în sus, — încă face să se vorbescă multe despre sine în popor.

Comuna Zărnești e întemeiată aici, la Pólele Petrei Craiului, din timpuri vechi, din secolul, din cari nici istoria nu ne mai poate da date speciale positive, așa că primii ei fondatori se privesc de unii ca descendenți din colonia romană „*Zernensis*“, veniți aici. Ea a avut mult de a suferi dela inimizii țerei, dela hórdele barbare de Turci și de Tătari, și de alte limbi dușmane, cari au pustiit aceste ți-

nături cu foc și fer, când apoi tot de atâtea-ori pacincii ei locuitori, părăsindu-și comuna și vetrele lor, se retrăgeau dinaintea furiei hórdelor barbare în munți, în pădur spre a afla acolo adăpost și scut.

Bétrânii, — după cum au auzit dela moșii și strămoșii lor, prin transplantarea tradițiunii din generațiune în generațiune, — spun fiilor lor, că în timpuri foarte vechi, mai întâiu a fost comuna Zărnești atacată și jăfuită de *Căpcâni*, cari au năvălit aici, — dic bétrânii, — sub *Han-Tătar*.

Au fost tare cruți și sălbatici acei „*Capcâni*“, au jăfuit, au ars și tăiat tot ce li-a eșit înainte și pe ce au putut pune mâna; mâncau sălbătécii și carne de om, și pe mulți bărbați, femei și copii i-au dus cu ei în robie. Din asta cauză locuitorii au părăsit comuna și s'au refugiat în munți, unde apoi în mijlocul pădurilor, pe atunci mari și uriașe, și-au făcut colibi și căsuțe de locuit și au cultivat acolo mult timp pământul.

Și etă că tradițiunea din popor, în forma ei întunecată, se unesc și consună cu datele generale ale istoriei. Multele invasiuni ale barbarilor și cu deosebire năvălirea sălbatică a Tătarilor în Ungaria, sub conducerea Chanului lor, la anul 1240, sub domnia regelui Bela al IV-lea, apoi re'ntórcerea acestor hórde peste Dunăre îndărăt, n'a cruțat cu tragicele ei urmări nici pe locuitorii din aceste părți.

Apoi la anul 1421 năvălind érași Turcii și Tătarii în Transilvania, au jăfuit, au ars și au ucis fără cruțare în tot ținutul țerei Bărsei, așa că Zărnești cădând pradă focului și ferului, locuitorii câți au mai putut scăpa cu viață s'au retras érași în munți spre a se scuti acolo contra barbarilor. Și cu anumite întreruperi, din când în când mai lungi séu mai scurte, trebuie că foarte mult timp și poate că secolii întregi au fost locuitori din comuna Zărnești refugiați în munți dinaintea sălbaticilor barbari, cari încă și înainte de suta a două-spre-țecea au cutrierat și au bântuit cumplit și aceste ținuturi.

Formațiunea pământului dela pôlele Petrei Craiului, cam dela Crepătură în sus peste locurile numite *Padina lui Man, Chicera, Podul Danciului, Podul lui Rie* și altele, adecă mai întréga parte a terenului de sub Pétra Craiului, până încolo la Tâmaș în sus pe Bârsă, arată în mod neîndoios, că pământul aici prin păduri în vechime, cu mulți seculi înainte de acésta, a fost cultivat și ca arătură. Sunt adecă ađi prin păduri, pe cónsta muntelui, fórte multe liveđi plane cu rozóre înalte, ce se forméză numai după îndelungată cultivare, la arăturile de pe cónste séu locuri piezișe.

Acum pe aceste locuri plane, mărginite de înalte rozóre și împărțite ca tot atâtea parcele de arătură, sunt lemne mari de brad, bétrâne, și multe urme de tulpini de lemne vechi estirpate de pe aceste locuri de mai înainte, de unde se vede, că arăturile pe aici au încetat de sute de ani, retrăgându-se ómenii érá înděrét, în șes, la locul comunei lor.

Poporul refugiat în munți s'a îngrijit și de cele religioșe, făcându-și o bisericuță acolo sus în munte pe cónsta Petrii Craiului, în o mică peșteră de stâncă, în locul, ce s'a numit și se numesce și ađi la *Colțul Chiliilor*, unde erau instalați 3—4 preoți mai mult ca nisce călugări pustnici, cari apoi îndepliniau poporului refugiat în munți serviciile religioșe.

Mai încetând din când în când năvălirile dușmanilor și după ce dușmanii se îndepărtau din aceste ținuturi, poporul refugiat întotdeauna se retrăgea éráși la șes, la locul comunei, unde apoi mai târziu, — după cum arată actul original de fundațiune, — la anul 1515, *Ion Vasile Voivod* și *Domn al Țerei românesce*, cu soția sa *Voivodésa Ecaterina* și cu coconii lor (fii de Domn) *Constandin, Maria, Nicolae, Ecaterina, Ion, Mihail, Maria, Iosif, Sofia, George, Joița, Petru și Dimitrie*, au clădit pe spesele lor biserică cea mare română de rit greco-ortodox, din mijlocul co-

munei. Imprejurul bisericei s'au grupat apoi toți locuitorii și au petrecut acolo în pace până la năvălirea Turcilor cu *Tököly*, când deși comuna, după cum am arătat deja mai sus, a cădút éráși pradă focului și ferului, biserică totuși a scăpat ca prin minune, servind credincioșilor ei, până în ziua de ađi, ca casă de rugăciune.

Acésta biserică s'a reconstruit și s'a adaptat în forma sa de ađi la anul 1810, ce se pôte vedé din inscripția de pe o tablă de pétră aședată în zid de-asupra ușei dela intrarea principală. Pe timpul clădirei bisericei din *Zărnești* era în Țera românescă *Domn Ioan Neagoe Basarab* (1512—1521) sub care s'a făcut biserică dela *Argeș*.

Alte date istorice de fórte mare însemnătate despre vechimea comunei *Zărnești* se mai află în diploma împératului *Sigismund*, ca rege al Ungariei, dată din opidul *Rășnov* în anul 1427 în *Dumineca* a șéseia înainte de sərbătórea *S. S. Apostoli Petru și Pavel*, prin care se recunósce locuitorilor din comuna *Vulcan* dreptul la posesiunea și pădurea din muntele *Ciuma* (*Kopen-mons et sylva*) de pe teritorul comunei *Zărnești*, pe care, ca posesiune fiscală, locuitorii comunei *Vulcan, Sașii*, nu mult după venirea lor, cam pe la anul 1224, l'au primit în dar dela *Domnul țerei* spre a-și pasce acolo vitele lor mari și mici (*pecudes et pecora*), neavând alte pășuni din ajuns. Nu se scie însă sigur, că óre căpétatul'au gratis, séu pentru anumite servicii prestate. Tradițiunea đice, că *Vulcănenii* ar fi scos acelu domn sus pe muntele *Ciuma* o mare bute de vin, pentru care el li-a dăruiit muntele *Ciuma* partea de sus, căci se đice mai departe, că părțile mai de jos ale acestui munte le-au primit *Zărneștenii* pentru un dar de una miiă (1000) de mióre, despre ce se află în actele vechi de proces fasiuni făcute de ómeni bétrâni de pe timpul procesului (1672 și 1786).

Acésta diplomă se începe astfel: „*Sigismundus dei gratia Romanorum rex semper Augustus ac Hungariae, Bohemiae,*

Dalmatiae, Croatiae etc. Rex, Fidelibus nostris universis et singulis Nobilibus, Saxonibus, Siculis et Volachis etc. etc. salutem et gratiam“, ce fiind înainte de organizarea nobilimei față de popor (1437) și Români se întitulau prin domnitor de „Fideles nostri“.

Se constată apoi mai departe în această diplomă, că primul document de donațiune, ce l'au căpătat Vulcănenii dela un principe de mai 'nainte, încă din timpuri vechi, asupra pășunii și pădurei din muntele Ciurma, de pe teritoriul comunei Zărnești, la anul 1421, când întrăgă țera Bârsei a fost pustiită cu foc și fier de Turci, li-s'a nimicuit și de aceea la umilita lor rugare (a Vulcănenilor) regele Sigismund, recunoscându-le drepturile de mai 'nainte, li-a dat diploma descrisă mai sus, care stricându-se în decursul timpului, a fost apoi mai târziu ărăși reînnoită de regele Ludovic în Buda la anul 1519. Originalul acestei diplome renoite se află în archiva sibiiană (cibinensis) sub Nr. 215, ără o copią a ei se află în archiva comitatului în Făgăraș la actele procesuale de sub Nr. 19 din 1787.

Fiind posesiunea Vulcănenilor din muntele Ciurma nedescrisă mai de aproape în actele de donațiune și după ce Vulcănenii într'una ar fi voit să-și estindă, ăr Zărneștenii ar fi voit să le restringă această posesiune, încă din vremile cele mai vechi, așa dicând îndată după ce au căpătat'o Vulcănenii ca donațiune, continuu au fost certe și neînțelegeri între cele două comune în privința hotarilor acestei posesiuni. La anul 1674, după multă sfadă și bătăe de cap, cele două comune, cu întervenirea unui juriu însemnat, au făcut o împăciuire, în care s'au statorit mai de aproape hotarele posesiunii din Ciurma a Vulcănenilor, care împăciuire, redactată în limba latină și germană, se află în o pariă germană, scrisă pe pergament, și în archiva comunei Zărnești.

La pertractarea cauzei și la încheierea împăciuirii descrise, au luat parte și membrii mai cu influință ai fa-

miliilor mai de frunte de pe atunci din Zărnești, și anume a luat parte: Vlad Chirca, ca jude comunal, apoi reprezentanții comunali: Vlad Turcu, Șerbu Staiecu, Radu Stănicel și Radu Danciului, și jurații: Coman Mileciu și Vlad Tipeiă.

Din acest act am putut și eu afla cu plăcere, că familia Turcu este o familie tare vechiă și cu un prea frumos trecut în comuna Zărnești. Un următor al străbunului Vlad Turcu dela a. 1674 a fost Oprea Turcu; Oprea a avut apoi pe feciorii săi: Bratu, Oprea, Mihnea și pe Ioan. Ioan, ca soldat, a luat parte activă sub stégul împăratului Austriei în luptele contra lui Napoleon I al Franciei. Și a luptat vitejesece moșul, căci pe când eram eu copil de 5—6 ani, povestindu-mi istoriøre uimitóre, de multe-ori imi arăta cu fală piciorul său împușcat prin mai multe locuri, și cele 3 medalii, ce le căpătase pe câmpul de luptă pentru virtuțile sale militare.

Ioan a avut pe Bratu, ăr Bratu Turcu cu soția sa Nedelea m'a avut pe mine, născut la anul 1851 în 12 (24) Februarie, și pe Nicolau Turcu, care încă a servit ca soldat în armata austro-ungară în Foča (Herțegovina).

La ședința tablei (sedis) nobililor din țera Făgărașului, ce s'a ținut la anul 1511 în Făgăraș sub presidiul marelui căpitan al castelului Paul Thomori, în care ședință s'a renoit diploma de donațiune, ce o-au căpetat strămoșii familiei nobile Sandru, Stanciu și Cârje de Vist, peste Vistea inferiøre și superiøre întrăgă și Arpașul de jumătate pe la anul 1400 dela Mircea Vodă al Valachiei, a luat parte ca asesor jurat al acelei sedrii și nobilul Bagy Turcu de Berivoi, — apoi la ședința sedrii nobililor ținută tot sub Thomori în Făgăraș, la anul 1518, când s'a confirmat diploma boerilor Stefan și Roman Bica de Voivodenii, ce o căpătaseră în 20 Ianuarie anul dela facerea lunei 6940 (1432) peste posesiunile Voivodenii și Săscior și porțiunea Sămbăta superiøre, dela Vlad principele Munteniei (Voi-

voda transalpinus districtus terrae Fogaras, Princeps Iuon Vlad (Archiva comitatului Nr. 28 din 1792) a luat parte ca asesor și nobilul Radu Turcu de Berivoi.

Multe din familiile vechi însă ați s'au stins cu totul din această comună, deși populațiunea n'a scăzut, ci din contră a tot crescut câte puțin, împopulându-se comuna în continuu și cu străini, așa că ați comuna Zărnești are la 3500 de locuitori.

În vechime, locuitorii acestei comune, toți Români, se ocupau mai numai cu economia de vite; mai târziu apoi s'au dezvoltat foarte tare cărăușiile, așa că, înainte de ce s'au construit căile ferate, erau în Zărnești o mulțime de cărăuși bogați, cu câte 4—5 cară, având la fiă-care car câte 6—8 cai tari și bine grijiți, cu tot atâtea clopote mari, cari pe unde treceau carăle acestor cărăuși, făceau o larmă asurzitoare.

Erau foarte renumiți în vremea lor cărăușii zărneșteni. Ei transportau cu marile lor cară mărfuri, dela Brașov și la Brașov, mai din toate părțile Europei, pe unde puteau ei numai străbate cu carăle lor. De multe-ori absentau cu lunile și cu jumătățile de an de acasă, mergând în toate părțile României, în Ungaria, prin Austria, pe la Viena, pe la Praga, Lipsca, ba chiar și pe la Triest și prin alte țări și orașe.

Aveau mari venite acești cărăuși, ca și economii de odinioară. Se siliau și erau făloși să aibă vite multe și bune, îmbrăcăminte caldă și trainică. Purtau bărbații cojoc și peptare înfundate, ăra femeile cațaveici (cojoc lung fără mâneci, ușor, din pei de miel, cu flori și cu nasturi lați de aramă galbină). Iărna se purta sêrici albe și mai târziu și bunde țărănești, blănite cu piei de ôie. Fetele își purtau pêrul capului despletit, retezat pe frunte și lăsat pe spate, lung cam până de-asupra umerilor.

Fetele pörtă acuma pêrul împletit în două còde lă-sate pe spate, neacoperit sêu une-ori și acoperit cu o cãrpă

legată sub barbă. Femeile măritate pörtă peste pêr căiță sêu gimbir lung, lăsat pe spate, și peste căiță sêu gimbir (un fel de cãrpă galbină închisă cu bobite negre, cu care se lęgă pêrul capului adunat în conciu) se îmbrobode cu ștergare de bumbac sêu de borangic fin, aceste din urmă adese-ori țesute cu multă măestrie și prețioase, cu fir de aur și cu flori de mătase colorată.

Tot cu plete și retezat pe frunte purtau pêrul și bărbații, însă rași în cefă. Femeile purtau și pörtă în cea mai mare parte și ați fote de lână și îi cusute pe mâneci, pe sin și la gât cu pui și altițe (broderiă) de arniciu, sêu de mătase.

Aveau Zărneștenii abundență în ale casei și venite mari, dăr nu s'au prea sciut folosi de ele, căci locuitorii comunei, până în timpul mai recent, cu nimica n'au dat înainte materialicesce, așa că să fi lăsat vre-o urmă reală după avuțiile lor.

Încetul cu încetul, economia de vite și cărăușiile, după introducerea căilor ferate, au cădut cu totul, și ômenii au început alte ocupațiuni. Au început să exploateze întinsele lor păduri, căci teritorul comunei Zărnești fiind cam de 30,000 de jugăr, din acestea 12,000 au fost și sunt și ați pădure comunală. Apoi orașul Brașov încă are pe teritorul comunei Zărnești dela 8—10 mii de jugere de pădure și pășuni.

Petra albă (ghicaș) pentru fabricarea sticlei și o altă petra albă de clădire cu vine și pete roșietice, ca marmora, însă foarte vêtôsă, foarte tare, precum și cu deosebire o prea curată petra de var, este atât de multă pe teritorul acestei comune, încât exploatarea ei în cantități cât de mari se pòte continua în nesfârșit. Întrégă Petra Craiului este mai numai petra de var.

Mai târziu unii au început să se ocupe cu negoț mai mic, transportând în România și în unele părți ale Transilvaniei și prin Banat și Ungaria produsele industriei lor locale de casă. Apoi o parte mare din tinerime, apli-

cându-se la studii, din această comună au eșit bărbați de știință și de valoare socială mai în toate ramurile ocupațiunii științifice, ca fericitul Nicolae Baiul, care a redeșteptat această comună îndemnând tinerimea de atunci (1848) la studii; ca fostul protopresbiter Ioan Meșian, care acum este valorosul episcop român gr. or. al diecesei Aradului; ca marele jurist Ioan Alduleanu, fost jude la Înalta Curiă reg. ung. în Budapesta; ca Ioan Bran de Lemenyi, care a fost căpitan suprem (1861—1865) al țerei Făgărașului; ca preotul Comșa din Zărnești, care dimpreună cu fostul protopop Ioan Meșian a condus și supravegheat înființarea fondurilor bisericesci și școlare locale și clădirea casei comunale și a școlii confesionale române, și ca protopresbiterul Bartolomeiu Baiulescu (popa Brătucu), neobositul paroh muncitor român gr. or. din Brașov-cetate, — și mulți alții.

În timpul mai nou, cam de pe la anul 1860, a început să se înfrumusețeze și esteriorul comunei, clădind atât comuna ca atare, cât și singuraticii locuitori, așa dicând pe întrecute, case frumoase din material solid. Casa comunală, clădită la anul 1867, și edificiul școlii confesionale române greco-orientale, clădită la anul 1876, fac onoare acestei comune.

După cum am arătat și în capitlul I-m al acestei scrieri, comuna Zărnești pe timp de vară, pentru poziția ei cea prea frumoasă, pentru apa și aerul cel prospăt și tare binefăcător sănătății și întăritor, este cercetată din an în an tot de mai mulți oșpeți străini și va fi odată cercetată de foarte mulți oșpeți, când adecă binefăcătoarele influințe climatice de aici vor fi mai bine cunoscute publicului mare.

Un frumos viitor industrial și economic va pute să aibă această comună, considerând, că capitaliști mari întruna își construiesc aici stabilimente industriale, fabrici mari, ca să lucre mai ușor cu apa, ce aici nu îngheță nic-

odată. Un frumos și înfloritor viitor, dic, va pute să avé această comună în privința materială, numai dacă locuitorii ei s'ar sci bine folosi de starea împrejurărilor, — să fiă muncitori și cruțători, să fiă precauți și înțelepți, ca astfel să nu fiă întru nimica persecutați și păgubiți.

Apele cristaline de pe teritoriul comunei Zărnești, *Riul și Bârșa*, sunt pline de cei mai frumoși și mai gustoși pești. Aici este patria frumoșilor păstrăvi, cari în împrejurime, în stări normale, nicăiri nu se pot afla în așa mare mulțime, ca în aceste ape. Pădurile sunt pline de selbătécii: urși, lupi, porci selbatici, pisică selbatică, vezure, ris etc.; căprioare, capre negre, vulpi și iepuri. Dintre paserile mai rari: vultură de diferite specii. Sunt mulțime de vultură pleșuvi și de cei de miei sub Pétra Craiului, sus în muntele (Cambia) Tămașul mic și Tămașul mare, cari se țin însă mai mult pe teritoriul României, pe la hoitură pe lângă plaiul Turcilor, ce coboră din Tămaș cătră Dimbovița. Apoi huhureză, găinuși și cocoșul de munte (Auerhahn) nu sunt rarități în pădurile Zărneștilor și cu deosebire în pădurile de pe Căsta Petrii Craiului, pe care mai sus se află și capre negre.

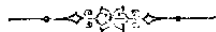
Acăsta este pe scurt „Pétra Craiului“ cu împrejurimile ei, la ce ca încheiere mai observ, că la punctul cel mai înalt al Petrei Craiului, pornind din Zărnești pe riu, te poți sui prin muntele Vlădușca, de unde apoi apuci în direcțiunea liniei de frontieră pe căsta cea repede a Petrei drept în sus cătră piramidă.

Cine voesce să trecă dela piramidă mai departe la punctul 202 de de-asupra Tămașului, bine să bage de seamă cum merge, căci deși Pétra este cu mult mai mică ca Bucciu și cu deosebire ca înalții munți ai Făgărașului, și deși pe munții cei atât de întinși și puternici ai Făgărașului suitul și coboritul este foarte obositor, totuși pe Pétra Craiului trecerea dela un punct la altul este mai periculoasă și mai riscată ca pe toți ceilalți munți numiți mai sus,

deorece pe ceilalți munți, încungiurând după necesitate, poți afla și locuri mai bunișore de suit și de scoborit, pe Pétra Craiului însă nu poți afla așa ceva, căci totul este stâncă, mai peste tot sunt numai prăpăstii.

Se poate omul sui la vârful Petrii și prin alte locuri, dără cu mare risic, foarte mare, așa că în tot minutul se poate aștepta la vre-o nenorocire chiar și în cazul celei mai mici nebăgări de sémă.

Dela punctul 202, de pe cresta Petrii Craiului, s'a continuat marcarea frontierei jos la pólele Petrei, pe piscul Tămașului, despre ce în capitlul următor.

Capitolul IV.

Tămașul, Făgetul Caprei și Ilărescul.

Tămașul cotta 1666 m. *Făgetul Caprei* și *Ilărescul* cotta 1677 m.
Loc în regiunea lemnului cu păduri mari, pășuni și poeni foarte frumoșe.
(Cu o schiță istorică a castelului și a țerei (arx et terra) Făgărașului).

F iind acuma a se marca mai departe frontiera din punctul 202, de pe cresta Petrei Craiului încolo, pe piscul Tămașului, Mercuri, în 4 Iulie 1888, pe la 9 óre diminéța, respectabila comisiune, — afară de maiorul Segarcianu, care a plecat la secțiunea a III-a la Buzău, — a pornit din Zărnești cu soldații și dorobanții români, și cam cu 150 lucrători, cei mai mulți tot ómenii tineri din comuna Zărnești, vre-o câți-va și dela Bran. Am apucat drumul de pădure, ce duce din Zărnești tot pe la pólele Petrei Craiului, pe lângă riul Bârsa în sus până la Tămaș.

Jos cam în locul din fața „Crepătorei“ din Pétra Craiului, în punctul numit „Între Bârse“, riul Bârsa își împreună două brațe ale sale, dintre cari unul curge de cătră Nord-Vest sub numirea de *Bârsa ferului*, ér altul de cătră Sud-Vest sub numirea de *Bârsa mare*, ce se estinde în sus cătră Tămaș.

„Bârsa ferului“ are isvórele din sus de locul numit „*La bac*“ în muntele *Nămaia*, sub piscurile, unde se întênesc în linia de despărțirea apelor hotarele comunelor Zărnești, Poiana Mărului, Șinca nouă și Șercăița, acolo sus în punctul dela Stofleanca, — loc renumit pentru minele de argint, cari

aici și cu deosebire în părțile locului dela „Păriul Dracului“, pe teritorul comunei Poiana Mărului, au fost în lucrare multă vreme, și anume cele dela „Păriul Dracului“ până pe la anul 1868, sub numirea oficiösă de „*Olimpia Varus*“, ale cărei urme și săpături considerabile și acuma se ved acolo pe fața locului.

Din aceste isvóre, formându-se pe teritorul comunei Zărnești „Bârșa ferului“, în cursul său mai în jos se împreună mai întâiu cu așa numita „*Valea Plesei*“ și apoi cu „*Valea Plaiului*“, între cari se află muntele „*Găozca*“ și dela acesta mai în sus se află muntele „*Ciuma*“, proprietate a Vulcănenilor, despre care am făcut deja amintire și în capitolul al III-lea.

Dela punctul dintre Bârse, înaintând în sus pe Bârșa mare, ajunserăm la punctul numit „*Gura Bârsei lui Bucur*“, în care se împreună alte două brațe ale Bârsei, și anume unul ce isvoresce din muntele numit „*Fața Ilicii*“ și sub numirea de „Bârșa lui Bucur“ curge prin lunca numită „*Între Hersănuri*“, în direcțiune sud-ostică printre munții „*Fața Ilicii*“, „*Gruetul*“ și „*Tilfa*“ din partea stângă și „*Gruitul lung*“ din partea dreptă a apei. Bârșa lui Bucur acolo sus la isvor are o scursură numită „*Rușasca*“, pentru că prin locul, pe unde trece această scursură, se află foarte multe petrii roșii, pe cari frecându-le udate, unele dau o colóre foarte frumoasă, roșu purpuriă, altele o colóre tot roșie, dér mai mohorită. Pe aceste petri le folosesce poporul și ca medicină, ca praf în beuturi.

Celalalt braț al Bârsei și de aci încolo se ridică în sus tot sub numirea de „Bârșa mare“ până la punctul numit la „*Plaiul Foiei*“, în care jos la răspântie se împreună éráși două și cele din urmă brațe ale Bârsei. Dintre acestea unul isvoresce sus la vârful Ilărescului, Văcarea mare și Comesul, de unde formându-se sub numirea de „*Bârșa Groșetului*“, în o lungime considerabilă prin locul numit „*Luncile Turcilor*“ și pe la păraul telegrafului, — de unde

s'au dus stélpî de brad pentru telegraf la prima lui întroducere în țera Bârsei, — curge în direcțiune sud-ostică printre munții „*Văcarea mare*“, „*Vêga*“ și „*Măicanu*“ din partea stângă și „*Ilărescul*“, „*Cioconea*“ și „*Tămașul*“ séu „*Cambea*“ din partea dreptă a apei, până la punctul dela plaiul „*Foiei*“, unde se împreună cu celalalt braț, ce sub numirea de „*Bârșa Tămașului*“ își are isvórele nu în mare depărtare de aci, din Pétra Craiului și din muntele Tămașul.

Lăsând în dreapta și în stânga atâtea și atâtea colnice și plaiuri mândre, ce se vedeau prin prea frumoșele liveđi și păduri de pe delurile și munții dimprejurul Bârsei, noi ne-am dus pe trăsuri tot pe drumul, ce ține paralel cu Pétra Craiului, până ce în fine ajunserăm la plaiul Tămașului, de unde apoi mai încolo nu mai este drum de car.

Aci, îngrijind pentru transportarea mai departe a bagagiului, am încălecat și am apucat la dél pe Plaiul Tămașului, ce se forméză din acest loc.

Suind tot călare prin pădurea de brad și molitv cea prea frumoasă, mare și bine conservată de-acolo, pe la 3 óre după amiađi, pe un timp foarte frumos, am ajuns sus la capul Tămașului în linia de despărțirea apelor, pe culmea muntelui.

O priveliște încântătoare ni-se deschise acuma înaintea ochilor, ca și cum am fi intrat în o lume nouă, plină de farmec, plină de poesiă.

La stânga se vedea Pétra Craiului în totă splendórea ei, cu fahnicele-i stânci și cu adêncile ei prăpăstii, la piciorul cărora, jos, este legat verdele pisc al Tămașului cu largile lui poeni, cu grasele pășuni și cu întinsele lui păduri de brad. Mulțime de vite de tot soiul, vite mari cornute, boi și vaci, apoi oi și cai, se vedeau păscând în grasele pășuni de munte de aici.

Mugitul liniștit al bine nutritelor vite și blândul sbierăt al multelor oițe, multele clopote dela turmele, ce

pășeau, cântecile duióse din fluierile păstorilor și chiotele, ce și-le dau aceștia unul altuia din diferite puncte ale muntelui, murmurul până aci în parte înăbușit al Bârsei și al riului Dîmbovița, ce curge îndată jos pe sub cealaltă parte a Tămașului de către România; apoi puternicii munți „Păpușa“ și „Pecenegul“ de pe teritoriul României, cu înaltele lor vârfuri, — mai peste tot încă și acum acoperite cu nea, — cari îndată dincolo de Dîmbovița, înălțându-se mai sus decât toți munții din împrejurime și stându-ne acuma în față ca și nisce giganti încărunțiți: — ne făceau de nu puteam admira din ajuns frumsețea naturei și nu ne puteam sătura din destul de privirea poziției atât de romantică și cu farmec încântătoare a acestor locuri.

Plaiul Tămașului, trecând dela culmea muntelui pe partea de către România, se împreună și cu un alt plaiu, care ese aici din valea Dîmboviței sub numirea de „Plaiul Turcilor“ și apoi tot cam pe sub vîrf se continuă de aci fără întrerupere peste toți munții de-a rîndul până la muntele „Bîndea“ din munții Făgărașului, cam de-asupra comunei Sămbăta-superióră, așa încât pe acești munți, ținînd plaiul și hățașurile, ce se fac, poți merge peste tot călare.

În legătură cu acest plaiu, ce tae munții în direcțiunea și lungimea arătată, sunt apoi colnice, hățașuri și plaiuri, — și dela singuraticile comune și dela anumite locuri, — pe cari plaiuri poți eși la vîrf, la plaiul principal. Astfel de plaiuri mai însemnate sunt: unul de către comuna Mărgineni, ce ese la Văcarea mare și altul către comuna Bréza, care este mai frecventat și ese la vîrf muntelui „Ludișorul“, de unde apoi prin „Brătila“ trece preste muntele „Oticul“, din care isvoresce Dîmbovița, și duce mai departe până se împreună jos cu drumul de către Câmpu-lung în România. Mai sunt apoi și alte poteci și hățașuri mai neînsemnate, pe cari mai în tot locul poți eși la vîrf. Cele două ară-

tate mai sus sunt însă cele mai bune și mai practicabile, așa că pe acelea poți eși călare, ba pe cel dela Mărgineni au eșit și cu telegile până la vîrful Comesului și la Berivoescul-mare.

Din culmea Tămașului am apucat și noi mai departe plaiul principal în direcțiune vestică și, înaintînd pe lângă un pichet român de grănițeri, am trecut în poiana cea prea frumoasă și întinsă de lângă stîna de sub vîrf Tămașului mare, unde ne-am postat în partea despre răsarit. Stîna era în partea vestică a poenei.

Îndată ce am ajuns aici, s'a luat bagagiul în sémă, s'au aședat îndată vre-o 7—8 corturi, cari însă nefind de ajuns, s'au mai făcut încă și vre-o 5 colibi acoperite și așternute cu cetină de brad (molv) și s'au luat măsurile de lipsă pentru continuarea lucrării.

Mulțimea lucrătorilor, obosiți de drumul cel lung și de suitul de până aici, încă îngrijiră de aședarea proviziunilor lor și apoi fă-care căută să se recreeze puțin de oboséla drumului. În astfel de împrejurări deci și fiind și timpul înaintat, nu mai putea fi vorba de a începe ađi lucrarea.

Lucrătorii au început a face focurile de lipsă pentru atâta lume, câtă era aici, apoi am cinat cu toții pe pajșteea verde, grupați împrejurul focurilor, cari luminau în estensiuni mari frumoasă poenă. Cu deosebire între cei mai tineri glumele și voia bună începură deja a se manifesta crescînd, așa că înainte de-a fi isprăvit noi cu cina, tinerii se și prinseră voioși la joc.

Căpitanul român T. Ionescu a îngrijit, ca tinerimea să aibă la dispozițiune în continuu un lăutar și un cobzar, cari încă făceau serviciu de dorobanți.

Și făceau bună ispravă acești lăutari, căci cântau binișor multe jocuri și cântece românesci, ba sciau și un cântec maghiar, „Körösi lány“.

Tinerii din partea noastră și dorobanții români, grupați cam după comunele de unde erau, îndată la auzul muzicii s'au și pus la joc și, la lumina focurilor bine nutrite cu lemne de brad pline de rășină, jucau vesel și pe întrecute, emulând unii cu alții în a produce mai frumos diferite jocuri naționale, cari în adevăr, fiind și prea bine produse, au atras vîna plăcere și prea bine meritata apreciere a privitorilor.

Cei doi prefecti: al Muscelului și al Făgărașului, cu întreaga comisiune și cu toți lucrătorii mai în etate, am stat multă vreme ca privitori la marele foc al tinerimei, împrejurul căruia ei învîrtiau voioși frumoșele lor jocuri, tot jocuri de voinici.

Jucau frumos Brănenii, jucau bine și Zărneștenii, dărăca dorobanții români din comuna Rucăr nu puteau juca. Un popor prea frumos și sănătos este poporul din Rucărul României. Dorobanții români din acea comună, câți au fost comandați la lucru aici pe munte, prin statura lor sveltă și peste tot bine făcută, prin construcția lor robustă și prin îmbrăcămintea lor curățică și bine întocmită, chiar și aici pe munte, în mod tare onorabil pentru ei, se desțingeau foarte dintre ceilalți.

Apoi jucau admirabil acești dragi de voinicei, jucau de se părea, că nici nu ating pământul cu picioarele, atât de sprinten și ușor le era jocul. Născuți și crescuți în această comună de munte, așa dîcînd la izvoarele Ialomiței și ale Dimboviței, toți, unul ca unul, ca nisce frumusei și voinici păunași de codru, cu bunele lor maniere și cu întreaga lor ținută, acești flăcăi tineri au făcut o prea bună impresiune și au câștigat simpatiile tuturor.

Astfel s'a petrecut sêra din 4 Iulie până târziu, când apoi, după depărtarea comisiunii dela joc, și ceilalți pe rînd s'au dus să se odichnescă. În ziua următoare des de dimineță s'a început lucrarea marcării.

Muntele Tămașul are două părți, și adecă „Tămașul mic“, care ține dela Pêtra Craiului până la locul numit „Capul Tămașului“, unde ese plaiul Tămașului la culmea muntelui și de aci încolo apoi se face „Tămașul mare“ cu piscul sêu cel mai înalt numit „Vêrful Tămașului“ (cotta 1666 m).

Noi, continuând marcarea dela punctul 202 din vîrfurile Petrei, am început mai întîiu cu partea Tămașului mic, unde s'au ordonat lucrători și dorobanți de au tăiat pădurea de pe vîrfurile din linia de despărțire a apelor, apoi s'a statorit locul stîlpilor și movilelor de frontieră, cetîndu-se și statorindu-se și unghiurile cu punctele mai marcante ale terenului din împrejurime.

Astfel începută lucrarea, cam pe la amiazi prefectul, subprefectul și inginerul din România s'au întors la locul reședinței lor în Câmpu-lung, ér ceilalți am rămas aici spre a îndeplini marcarea mai departe.

Funcționarii români numiți, acuma la reîntorcere nu au mai trecut la Zărnești, ci pe „Plaiul Turcilor“ au coborît jos la Dimbovița și tot pe lângă Dimbovița au înaintat până au ajuns la loc de car.

„Plaiul Turcilor“ pe partea României și „Luncile Turcilor“ pe partea noastră în Bârsa Groșetului.

Éta două numiri, cari îndată ne fac a ne întreba: Óre de unde acestea numiri? — Esplicarea o dá însa-și numirea locului și faptele istorice complinite.

De atâtea și de atâtea-óri au năvălit Turcii în țera noastră, au năvălit în țera Bârsei și în țera Oltului și fiind pe Dimboviță cătră Tămaș în sus plaiul numit un ușor loc de trecere, Turcii au trecut și prin aceste locuri, de unde apoi împărțindu-se pe plaiul Tămașului și pe plaiul principal dela vîrf, ce duce cătră munții Făgărașului, plaiurile pe unde au eșit ei la vîrf și luncile pe unde au stat ei s'au numit plaiurile și luncile Turcilor.

Lucrătorii tăiau bărbătesce la pădure, care cu deosebire în partea noastră este bine conservată. La vârf, din cauza înălțimei locului, lemnul nu mai este așa mare. Sunt tot molitvi, dér cu o colóre mai slabă, palidă și toți mai mici, nedesvoltați, pădureți și mai sălbatici, ca cei de jos, fiind tare espuși gerului și marilor omeți, cari formându-se aici mai de vreme în cantități mari și topindu-se numai mai târziu, împiedecă foarte mult crescerea și desvoltarea lemnului.

Pe partea României sunt cu deosebire poenile cele mari și frumoase. La vârf este foarte puțină pădure pe partea României, locul este mai tot gol, ba unde a rămas din vechime ici și colea și pădure, aceste păduri apoi aici la vârf sunt foarte pustiite și pârjolate, sunt arse de foc, ce se dice, că s'ar fi pus din însă-și dispunerea proprietărilor, cari dic, că neputând exploata și valora pădurea din aceste locuri, o pârjolesc, o ard, făcând astfel din ea pășuni, pe cari apoi esarendându-le ca munți de pășunit, au după ele și un folos material.

Sute și mii de tulpini de lemn de molitv din pădurile arse zaceau pe pământ, cădute pradă putređiunii, apoi tot atâtea tulpini de lemne pârjolate și uscate cu totul stau în picioare până ce odată și acelea vor căde la pământ tot spre a se putređi.

Intorcându-ne către séră înderét, la corturi, ni-se înșinuă un lucrător bolnav din comuna Zărnești. Era, bietul om, mai în etate, peste 50, către 60 de ani, și dicea, că voind să-și agonisescă ceva și el, a venit aici la lucru, dér erî încaldându-se tare pe drum, foarte obosit, cum era când a ajuns aici, s'a pus puțin să se odihnescă, apoi după aceea, privind și el jocul tinerimei, a simțit puțină răcelă. Diminéta, când s'a sculat, i-a fost foarte réu.

După întrebările puse, s'a constatat, că căpétase aprindere de plămâni în grad mare, ce spunea el că a mai avut'o încă. Fiind séră, s'au luat măsurile de lipsă pentru

posibila bună îngrijire a bolnavului peste nópte, pe care în ziua următoare l'am transportat acasă la ai săi, unde apoi la vre-o trei zile după aceea a și murit.

Tinerimea și întreaga societate a petrecut și séra de ađi tot ca pe cea precedentă, numai în o voiă și joc.

În ziua următoare, 6 Iulie, comitele suprem și eu nu am mai eșit cu comisiunea până la Tămașul mic. Am eșit însă sus pe „vêrful Tămașului mare“, ce se ridică de-asupra frumoasei poeni, unde aveam corturile și, ajunși acolo, cu un ochian, ce-l aveam la noi, am privit terenul jur împrejur.

Se vedea foarte bine mai totă țera Bârsei și toți munții dimprejurul Bârsei de pe teritorul comunei Zărnești, numiți mai sus în acest capitol. Se vedea bine teritorul comunei Poiana Mărului și al comunei Holbav, acest din urmă renumit pentru bogatele mine de cărbuni de pătră, ce se află aici în foarte mare abundență, cari mine se vede, că pentru nemernicia condamabilă a conducătorilor de pe la anul 1872/73 n'au putut fi ținute pentru comună, ci fără de nici un profit al comunei au trecut în mâni streine.

Acestea în partea nordică, ér în partea sudică a muntelui, către România, ne steteau în față și se vedeau acum foarte bine înalții munți „Păpușa“ și „Pecenégul“ cu piscurile lor acoperite de nea, ér jos printre acești munți și muntele Tămașul și Ilărescul, se vedea prea frumos riul Dimbovița, ce și are isvórele în muntele „Oticul“ în direcțiunea comunei Breaza de lângă Făgăraș.

În apropierea turmelor ce pășteau pe partea României, cu deosebire însă la Tămașul mic, dela „Plaiul Turcilor“ încolo către „Pétra Craiului“, se vedeau sburând doi câte doi mai mulți vulturi pleșuvi foarte mari și puternici, cari în circulările lor în sbor, întorcându-și din când în când corpul către noi și așa lăsând să li-se vadă și colórea fulgilor de sub latele și lungile lor aripă, în

aerul cel curat scilipiau cu o colóre argintiă, jucându-le astfel colórea într'una, după cum făceau învêrtiturile și mișcările în sborul lor.

Nu unul séu doi, ci multime mare, 20—30 de astfel de vulturî se vedeau acolo sburând, ér mai încóce, pe partea mai de sus cătră Tămașul mare, pe unde pásceau oile și mieii, se vedeau de-asemenea alți vulturî tot așa de mari, însă mai negri, a căror colóre nici când făceau întorsături în sbor nu se schimba, respective nu se observa pe ei nici-decum albul acela scilipicios, ce se vedea la ceilalți dela Tămașul mic. Când se apropiiau acești vulturî de turme, ciobanii strigau după ei din răspuseri, dedeau chiot și-i isgoniau numai cum puteau, aruncând după ei cu bucăți de lemne și cu tăciuni aprinși.

După ce am coborît jos, am întreat pe un cioban dela stâna din apropiere, că de ce strigă după vulturî? El ne răspunse:

„Sunt nisce dihanii tare urite paserile acestea, ne fac multă pagubă. Noi îi numim pe toți *váltanî*. Cei dela Tămașul mic din apropierea Petrei mai mănâncă și hoiturî, și pentru aceea se țin pe acolo în număr așa mare, căci află mai mult de mâncare. Tocmai în zilele trecute s'a primejduit, s'a surpat o vită mare, care, după ce 'i-s'a luat pielea, a fost lăsată acolo la Tămașul mic.

„Cei de aici, dela Tămașul mare, sunt mai puținei, déră sunt mai hoți și mai réi; de nu avem bună grijă, ne fură mieii și-i mănâncă. Váltanii pândesc bine împrejurul turmelor de oi și cu deosebire asupra mieilor și la ocaziune binevenită se lasă cu nespusă repediciune. Cu putere mare váltanul prinde țépén mielul în ghiară și cât dicit sboră cu el mai departe de nu-l mai vedî. Tocmai de aceea când îi vedem, că se apropiă de turme, ne luăm după ei și-i alungăm cum putem.“

Pe când ne povestea ciobanul acestea, eram pe partea de cătră stână a poenei și, cum stam aici, auzim de odată

chiot și strigăt de cătră corturile nóstre. Iute ne-am îndreptat într'acolo să vedem ce este, și étă că servitorul nostru alergă cu pușca după doi vulturî negri, cari sburau îndepărtându-se de cătră corturi. Intrebarăm pe servitor: Ce este, Tódere? Nu-i puscî? El ne răspunse: Ce s'e-i pușc, s'au îndepărtat prea tare până m'iam venit în fire și am pus mâna pe pușcă; apoi continuă:

„Eu aveam lucru în colibă, înaintea căreia de vre-o 5 pași depărtare este legat după cum se vede mielul, ce l'au cumpărat domnii ađi-diminéță dela stână, spre a-l tăia de séră. Cum eram cuprins cu lucrul în colibă, de-odată aud, că mielul se smucesce tare în legătura sa; mă uit într'acolo și ved, că unul din acei doi vulturî se apropiase așa de tare de miel, încât era aprópe s'e-l apuce, dér după ce am eșit eu afară din colibă și am început să strig, iute a sburat de aci și până am luat pușca, améndoi s'au depărtat tare. N'ași fi cređut odată cu capul acéstă întêmplare.“

Cu toții stam uimiți de cele auzite și vedute, și mult ne miram de atâta cutezanță a acestor paseri. Am intrat cu toții în colibă, ca să vedem, mai veni-vor vulturii îndêrét, séu nu. Cei doi vulturî nu s'au depărtat îndată cu totul, ci din nou au mai făcut câteva ocoluri în apropierea nóstră, dér după ce începură a mai veni cătră noi când unul, când altul din ómeni, din diferite direcțiuni, nu s'au mai dat la miel, ci după un interval óre-care au sburat mai departe cătră „Plaiul Turcilor“.

Poporul pe acești vulturî în genere îi numesce *váltanî de munte*, dér din cele espuse se vede curat, că unii, și adecă cei dela Tămașul mic au fost vulturî pleșuvi séu vulturî de hoit (Aasgeier), ér ceilalți, dela Tămașul mare, au fost vulturî de miei (Lämmergeier).

O părechia de atari vulturî negri, vulturî de miei, am mai vedut încă dincolo de Ilărescul, la vârful Luțelor,

sus la obârșia muntelui „Grópele“, care pe lângă Văcarea mare înclină spre valea Sebeșului către Făgăraș.

Intr'aceea însărând, membrii comisiunei duși la Tămașul mic și toți lucrătorii, cari acuma înaintaseră cu lucrul până peste vârful Tămașului mare, încă au venit cu toții aici la corturi. Petrecându-se și acéstă séră tot ca și cele precedente, în ziua de 7 Iulie de dimineță s'a început lucrul mai departe, dincolo de vârful Tămașului, așa că până séra s'a înaintat cu marcarea până la locul numit „Făgetul Caprei“, tăindu-se peste tot pădurea și aședându-se la locul lor stâlpii prescriși și făcându-se movilele necesare între acești stâlpi.

Deórece acuma se înaintase cu lucrul mult peste vârful Tămașului, am decis ca în ziua următoare, 8 Iulie, fiind altfel și di de Duminecă, să ne mutăm corturile și locul de convenire tocmai la marginea estemă a regiunii lemnului, la „Vârful Ilărescului“, de-asupra isvorului Bârsei Groșetului.

Așa am și făcut. Am pachetat tot și câți călări, câți pe jos cu multul bagagi, ce-l aveam, am pornit cu toții în frunte cu comitele suprem al Făgărașului Mihail de Horvath, comisiune și lucrători, — o caravană fórté mare, peste 200 de ómeni, înșirați unul după altul, de se părea, că emigréză o considerabilă cétă de nomadi.

Am apucat pe poenă în sus către vârful Tămașului, până am eșit la plaiul principal, pe care apoi, înaintând peste Cioconea, peste Făgetul Caprei și Ilărescul, pe la 5 óre după amiazi am ajuns la vârful Ilărescului, în marginea regiunii lemnului, sus la obârșia Bârsei Groșetului, în punctul unde se întănesc în linia de despărțirea apelor munții Văcarea mare, Ilărescul și Comesul, precum și muntele Lușele, ce este de-asupra peste ceilalți, afară din regiunea lemnului. Am căutat un loc mai de adăpost în partea de către Bârșa Groșetului, în care ni-am și aședat corturile în poenița, ce este acolo sus mai ferită, în mar-

ginea pădurei, tocmai la obârșia Bârsei, pe cósta ce înclină către Bârșa față de curmătura muntelui dintre Comes și Ilărescu.

După aședarea corturilor și aci am făcut vre-o trei colibi acoperite cu scórțe și așernute cu cetină de brad. Mulți dintre lucrători și servitori, cari au adus bagagiul, au sosit numai către séră, ér o parte mare din lucrători nici nu au venit în acea di aici, rămânând înderăt, unde era să se continue lucrul.

În ziua următoare, 9 Iulie, s'a început lucrul din nou și continuându-se bărbătesce, Marți séra în 10 Iulie am înaintat cu marcarea până sub Vârful Ilărescului.

În 11 Iulie, fiind sərbătórea SS. Apostoli Petru și Pavel, ne-au cercetat aici câțiva onorațiori din comuna Zărnești, între cari Dr. Iancu *Mețian*, care era tot-de-odată și proprietarul muntelui Ilărescul, și Martin *Copony*, proprietarul fabricii de hârtiă din Zărnești, cu contabilul său Ioan *Gogonea*. În astă di n'am lucrat. Am cercetat însé cu óspeții veniți locul din împrejurime. Unii din lucrătorii noștri au coborât prin pădure la Bârșa, spre a vena și a prinde păstrăvi, ér vre-o câți-va din dorobanții români au coborât pe cealaltă cóstă a muntelui jos la Dîmbovița spre a prinde păstrăvi, de cari atât în Bârșa, cât și în Dîmbovița se află în număr mare. Au și adus dorobanții români păstrăvi și alți pesci, dér ceilalți n'au adus nici pești, nici vênat.

Noi, membrii comisiunei, după ce și la Tămașul mare cercetarăm stâna de-acolo, am eșit și aci la vârful Ilărescului, de unde apoi coborând în jos pe cósta muntelui Comesul de către Dîmbovița, ne-am dus la stâna din Comes, ce era în marginea de sus a pădurei de-acolo. Era tocmai la mulsul oilor de amiazi când am ajuns noi aici. Spre marea noastră surprindere, vedurăm, că la acéstă stână nu mulgeau oile numai bărbați, ciobani, ci erau și vre-o patru

femei încă tinere, în cea mai bună etate, cari încă se ocupau cu mulsul.

Patru cărduri, fiă-care de câte 400—600 de oi, s'au mânat aici la muls. După ce s'a finit mulsul, am întrebat pe unul din stăpânii târlei, că cum vine acésta, de aici sunt și femeii la stână? La asta el ne răspunse:

„Noi suntem economi de vite din comuna „Poiana“, în comitatul Sibiiului. Comuna noastră are un teritor foarte mic, așa că locuitorii acolo nu se pot ocupa numai cu cultivarea pământului, și apoi n'au nici alte meserii. Cea mai mare parte, ba se poate dice mai toți locuitorii se ocupă cu economia de vite, atât prin munții noștri, cât și cu deosebire în munții României și la câmp în România. Așa apoi și femeile noastre, ca băcițe, ne ajută la lucrul economiei de vite, vin cu noi mai peste tot locul afară la stâni, pe șes și în munți și ne fac foarte mari și prea bune slujbe, căci fiind ele și dela natură mai curățele și mai îndemănatice în ale lăptăriei și în facerea cașului și a brânzei, precum și în chivernisirea celor pregătite, toate le fac mai bine și mai cu folos ca bărbații. Etă așa suntem, așa trăim noi; lucrăm laolaltă cu femeile noastre la economia de vite!“

Apoi ne pofti în stână să vedem și aranjamentul intern al acesteia. Am urmat invitației și am intrat cu toții în stână, unde îndată am fost imbiați cu lapte dulce prospeț, încă cald, muls numai atunci. În stână toate erau bine aședate și în ordine. Laptele, cașul, brânza, urda, jintița, zărul și cocârța: toate erau puse la locul lor în vase și pe polițe curate, bine grijite și în continuu aerisite. Apoi arătându-ne stăpânul târlei mai de-aprope cașul și urda, ne spuse, că ei au brânză foarte bună, deoarece băcițele lor nu smântănesc laptele, pe când la cele mai multe stâne mai întâiu se ia smântâna de pe lapte și numai după aceea îi dau chiag și fac din el caș și brânză. Ce e drept, am și aflat întru toate o deosebire foarte mare între

stâna acésta, manipulată de băcițe, și între cea din Tămașul mare, condusă și manipulată numai de bărbați.

Până când am eșit noi din stână, tinerimea și cu deosebire dorobanții români, cari veniseră acolo cu lăutarii, se prinseră la joc și jucau flăcăii cu băcițele de se aușia de departe tropotul jocului și chiuiturile, — jucau veseli și voioși — sci, tocmai ca la „Sân-Petru“.

Când să plecăm înderēt, etă că vedem o fetiță mai tinără, care venia și ea cu un copil mic în brațe cătră joc și, cum venia, îl tot clătina pe brațe șișeindu-l, pentru-că mîrăia într'una. Intrebarăm pe târlaşul: dér acel copil ce caută pe aici? El ne răspunse: Este al meu, s'a născut broscoiul aici. Fetita, ce-l pörtă în brațe, este servitorea mea, ér soția mea este femeia aceea mai în vîrstă dintre băcițe. Astfel trăim noi, Domnilor!

Și în adevăr, tocmai așa trăesc Poenarii din comitatul Sibiiului, căci la toate stănilor, câte le-am aflat aici pe munți, nu erau bacii, ci numai băcițe.

Pășunea din munții Tămașul mic și Tămașul mare, și pe cea din Ilărescu și din Văcarea mare, o folosiau, ca arendatori, locuitorii din comuna Poiana Mărului, de lângă Zărnești, păscându-o cu boi, vaci, cai și oi. În genere luat, locuitorii acestei comune sunt cei mai cu stare dintre economi în comitatul Făgărașului.

Intorși la corturi, s'era a fost cină mare, după cum numai s'a putut aici. Lăutarii, cântând și din gură, s'au produs cu ce au știut ei, că pot produce mai bine și mai cu efect. După cină apoi tinerimea și-a continuat jocul, ca și în celelalte seri.

În 12 Iulie, continuându-se marcarea, pe la amiazi am aședat stêlpul din vârful Ilărescului. Spre Vest de aci am făcut movila din curmătura muntelui, din fața locului, unde aveam corturile. În acésta movilă ni-am pus, aședate într'o sticlă, și cărțile noastre de vizită, pe cari am însemnat și cauza venirii noastre aici.

Astfel am ajuns cu marcarea frontierei — printre munții Ilărescul de pe partea noastră și Comes de pe partea României — până sus la muntele Luțele, unde la obârșia Bârsei Groșetului se finesce teritorul cercului pretorial al Branului, ce ține din punctul dela „Om“ de pe Buceciu până aici. Prim-pretorele Branului, Belle, și cu oșpeții din Zărnești după amiazi s'au întors la Zărnești, coborînd pe „Cioconea“ în Bârșa Groșetului la drumul de acolo.

Deoarece dela Ilărescul încolo se începea teritorul cercului Făgăraș, Vineri în 13 Iulie, după dimiterea lucrătorilor, noi, membrii comisiunei, am trecut peste Obârșia Bârsei, prin mica pădurice (tufiș) de sneapăn (Krummholz) și printre multele rose de Alpi de-acolo — a căror flóre acuma era cam trecută, — și înaintând în direcțiune nord-ostică prin „Văcarea mare“, am coborît pe plaiul de aci călare până în comuna Mărgineni în țera Oltului, de unde apoi pe trăsuri am venit cu toții la Făgăraș, afară de căpitanul român Spiroiu, care însoțit de un dorobanț s'a dus pentru vre-o câte-va zile la familia sa la Câmpu-lung, trecând dela Ilărescul în direcțiune vestică și apoi peste muntele „Oticul“ pe poteca ce duce de cătră Breaza din munții Făgărașului cătră Câmpu-lung în România.

O schiță istorică a castelului (arx) și a țerei (terra) Făgărașului.

Sosind peste trei zile și căpitanul român Spiroiu la Făgăraș, am cercetat mai de-aproape odinióră atât de renumita fortăreță militară de aici, în care s'au petrecut atâtea și atâtea acte de mare însemnătate istorică, servind și ca loc de reședință principilor țerei.

În Făgăraș am mai cercetat și biserica română, acum greco-catolică, clădită la anul 1697 de Constantin Brâncoveanu,

veanu, Domnul Țerei românesce, pentru credincioșii români greco-orientali de aici, care biserică însă, cu ocasiunea unirei, a trecut dela greco-orientali la credincioșii greco-catolici, din care cauză, Românii rămași greco-orientali în anul 1783 și-au clădit biserica, ce o au și acuma în strada Grecilor în apropierea pieței.

Biserica Brâncoveanului s'a predat credincioșilor greco-catolici în mod oficios și definitiv numai la anul 1761, pe timpul protopopului Sofronie, în urma deciziunei comisiunei aulice de atunci.

Românii greco-orientali încă la anul 1773 au cerut concesiune, ca să-și zidescă o biserică nouă. Concesiunea însă au căpătat-o numai la anul 1782, deoarece protestară Sașii contra clădirii bisericei cu turn și contra punerii clopotelor și a tócei. Pentru acoperirea speselor de clădire, afară de mila adunată dela binefăcători, s'a făcut o repartițiă de trei mii florini pe parochieni, cari atunci erau 251 familii (pater familias) în mare parte neguțători bogăți. Clădirea bisericei s'a început pe la 1 August 1783, când s'a săpat fundamentul. Sașii și acum protestară. În 9 August 1783 s'a și pertractat protestul la fața locului, însă nu s'a luat în considerare.

Concesiunea de a clădi biserica română din strada Brașovului a căpătat-o Constantin Brâncoveanu dela principele Transilvaniei *Mihail Apaffy* cu învoirea comiților supremi din Transilvania și a superintendentului reformat *Stefan Veszprémi*, după cum toate acestea se pot vedé din diploma referitoare la acesta, dată de principele Apaffy în opidul Turda la 10 Octomvre 1694, în care diplomă se cuprind următoarele pasage:

„Nos Michael Apaffy Electus Transylvaniae Princeps etc. etc. *Damus pro memoria per presentes omnibus, quorum interest modernis pariter ac Posteritati, quod cum Celsissimus Princeps ac Dominus Brankován Cantachuzenus DEI Gratia Valachiae Transalpinæ Voivoda*“ etc. etc. în sensul arătat mai sus.

Acastă diplomă se află în o copie autenticată în archiva oficiului parochial român gr. ort. din Făgăraș.

În Făgăraș a răsidat scurt timp și episcopul român gr. cat. Sub episcopul Ión Pataki, la anul 1721, s'a mutat scaunul episcopesc din Alba-Iulia la Făgăraș, obținându-se dela împăratul Carol VI. pentru episcopiă domeniile dela Gherla și Sâmbăta inferiără. Ioan Inocențiu Klein, la anul 1738, a transpus reședința episcopescă din Făgăraș la Blășiū, unde a făcut primul început al institutelor culturale române de acolo, schimbând tot-de-odată și domeniile dela Gherla și Sâmbăta inferiără cu cel dela Blășiū.

În colecțiunea de Acte și Fragmente de T. Cipariu, la pagina XII, se dice, că încă la anul 1469 a esistat aici la Făgăraș episcopiă română numită *de Galatzi* („galatiensis“), al cărei episcop atunci era Macarie.

Conform actelor, ce se află în arhiva comitatului, la anul 1748 s'au conseris mănăstirile și călugării români din țera Făgărașului (nr. 1/1748). La anul 1783 (nr. 346/1783) s'a ordonat sistarea și ștergerea mănăstirilor, a călugărilor, a călugărițelor și a eremiților (jucăuși = ludi magistri) români. La anul 1785 s'a conces rămânerea mănăstirei dela Sâmbăta superiără (nr. 2/1785).

Biserica romano-catolică din Făgăraș s'a clădit la anul 1737 sub Carol III-lea, ăr mănăstirea călugărilor Franciscani, împreună cu această biserică, s'a înființat definitiv la anul 1743 sub împărătesa Maria Teresia. Biserica și edificiul mănăstirei la anul 1769 — cu ocasiunea incendiului celui mare de-atunci, când au ars 170 de sesiuni (curți) — a ars de tot. În anii următori însă s'a clădit din nou fără amânare din contribuiri publice. Pe la anul 1705 erau în Făgăraș numai 12 familii catolice (Nemți).

Principesa Ana Bornemissa, soția lui Apaffy, la anul 1678 în caracteristica sa instrucția de serviciu, ce a dat-o Vice-căpitanului din Castel, Petru Veress, a ordonat, că preoții catolici n'au ce căuta la Făgăraș, să nu se suferă aici și nici la sate, căci n'au credincioși, ăr luteranii, de voesc, să-și tină serviciul divin în biserica lor din Beclean, ăr în Făgăraș să nu se suferă. O copie a acestui ordin se află în analele călugărilor franciscani din Făgăraș. Vechia bisericuță

din Beclean a Sașilor luterani a esistat, — însă de mult părăsită, — până pe la anul 1880, când a cumpărat-o parochia română gr. ort. de acolo și pe locul aceleia și-au făcut intrare din drumul țerei la biserica sa și vre-o două curți adî cu case locuite.

Biserica reformată de adî s'a clădit la anul 1715. Până la anul 1704 reformații au avut din vechime biserică și împrejurul ei cimiter în locul unde este adî piața cea mare a Făgărașului spre nord. La anul 1704 această biserică (o capelă) a fost dărîmată de puscăturile tunurilor generalului austriac Rabutin, contra căruia lupta Rákoczy Ferencz, venit la Făgăraș cu ocasiunea răscolei de atunci a Curuților. Generalul era postat cu puterea sa armată în castel, ără Rákoczy Ferencz cu revoluționarii săi îl atacă din locul dela biserica reformată, la adăpostul căreia se scutea încâtva de glonțele generalului.

Biserica evangelică luterană de adî a Sașilor s'a clădit la anul 1845. Parochia evangelică luterană a Sașilor s'a înființat pentru prima-dată ca atare la anul 1700. Când cu incendiul cel mare dela 1760, Sașii își aveau deja o biserică în Făgăraș, care a scăpat nearsă.

Ca un obicei deosebit și pôte unic în felul său amintesc, că Sașii din Făgăraș cu ocasiunea maiglelor școlei lor, dimineța înainte de plecare, sue mûsica (musicanți țigani) în turnul bisericeii sus la clopote, unde cântă timp mai de o oră și astfel dau de-acolo signal peste oraș, ca să se scie, că-și țin maiatul.

Sinagoga evreiescă s'a clădit la anul 1858.

Fiă-care confesiune își are școlă sa elementară deosebită. La olaltă sunt deci în Făgăraș 6 școle confesionale elementare cu câte 4 clase. Pe lângă acestea mai este o școlă de stat civilă cu 4 clase și școlă comercială superiără tot de stat, care se finesce cu esamenul de maturitate (bacalaureat).

Școli române mai bune la sate sunt tôte școlele sustinute din fondul școlar al fostului Regiment român I de graniță și școlele confesionale din Porumbacul inferior, Beclean, Veneția inferiără, Cuculata, Șinca vechiă, Poiana-Merului, Zărnești, Bran, Vlădeni și Perșani.

Este de însemnătate și biserica română gr. ort. din Zărnești, care, conform actului fundațional, s'a clădit la anul 1515 de Ion Vasile Voevod și Domn al Țerei românesce. Observ însă, că pe acel timp domnia în Țera românească Ioan Neagoe Basarab (1512—1521) sub care s'a clădit și în 15 Aug. 1517 s'a sfințit pompoasa biserică episcopescă dela Curtea de Argeș.

Făgărașul este locul de reședință al comitatului Făgăraș. Acest comitat este împărțit de present (anul 1895) în 4 cercuri pretoriale (plăși) cu locul de reședință în Bran, Șercaia, Făgăraș și Arpașul inferior. În fruntea comitatului stă comitele suprem (prefect politic) ca reprezentant al puterii executive (guvernului). Primul funcționar al comitatului este vice-comitele (prefect administrativ), care conduce administrația comitatului. Substitutul legal al vice-comitelui este protonotarul (director de prefectură). Sunt 3 judecătorii reg. de cerc (ocol) cu reședința în Zărnești, Șercaia și Făgăraș.

În Făgăraș a fost între anii 1861 până la anul 1880, însă numai pe timp mai scurt, și tribunal (törvényszék) și inspectorat regiu de dare, ași însă acest comitat este împărțit la tribunalul și direcțiunea financiară din Brașov.

Mai este în Făgăraș inspectorat regesc de școle, oficiu de edile (clădiri), perceptorat regesc de dare, comisariat de finanțe etc.

În Făgăraș se află dela 1863 și direcția reg. a moșiilor statului din acest comitat. Sub conducerea acestei direcțiuni stau administraturile (intézőség) din Făgăraș, Sâmbăta inferioară, Șercaia și Comăna inferioară, cu economii de model. La Sâmbăta inferioară, lângă Făgăraș, este renumita hergheliă a statului înființată la anul 1873, unde se pot vedea prea frumoși cai de prăsilă de deosebite rase și cu deosebire de rassa lipițană. Guvernul a decis însă sistarea acestei herghelii, eventual introducerea rasei ardelenene de cai, deoarece cu sistemul de până acuma mai în tot anul s'a arătat un deficit până și peste șapte-zeci de mii florini v. a. (140.000 franci). Înainte de 1863 a folosit și manipulat aceste moșii, în decurs de 99 de ani,

nația săsescă, avându-le dela stat ca zălogitură (jure inscriptio).

De present este staționat în Făgăraș un batalion de infanteriă din armata ces. și reg. de liniă, ce este încuartirată în castel, și un batalion de honveđi, încuartirată în casarma de honveđi, ce este proprietatea opidului Făgăraș. Sunt aici și trei institute de bani ca casse de economii, societăți pe acții, dintre cari „Furnica“, înființată la anul 1883 cu un capital de 30,000 florini v. a., ași are un capital de acții înmulțit la 60,000 florini v. a.

După Analele călugărilor Franciscani dela mănăstirea Sfântului Ștefan din Făgăraș, începute la anul 1776, fortăreța (arx) Făgărașului, atunci sub numirea de „Fogar“, s'a clădit pe la anul 15 d. Chr. sub domnia împăratului roman (Caesar) Augustus. Sub împăratul roman Traian la anul 104 d. Chr. au ocupat'o și dărîmat'o, ăr sub împăratul Claudius au zidit'o din nou la anul 207. Pe la anul 376 au dărîmat'o Hunii cu totul.

Datele de până aci se par însă a fi mai mult combinații istorice seu date din tradițiunii. Date mai sigure despre clădirea fortăreței Făgărașului sunt dela 1300. În anele călugărilor franciscani se dice, că dela anul 1300 începând până la anul 1310 a clădit'o din nou Ladislau Apor, un voivod al Transilvaniei, în locul, unde se află ași, dându-i-se acuma numirea de Făgăraș (Fogaras).

Cronica Anonimului român, după care s'a luat și istoricul Fotino, dice: „4. Ștefan Vodă Mailat 1300 la letopisiți nu este, dără la Cronica stăpânilor Sârbești se arată, că la acest vâleat domnind, a zidit cetatea Făgărașului“. Versiunea, că Făgărașul și-a căpătat numirea maghiară de „Fogaras“ dela cuvântul maghiar: „fa garas“, care însemnă „groșiță“ (ban) de lemn, căci cu astfel de bani s'ar fi plătit lucrătorii cu ocaziunea clădirei lui, pôte fi tot așa de adevărată, ca și versiunea, că Făgărașul își are numirea dela muntele Văcarea din apropierea Făgărașului, în care munte își țineau vechii domni ai Făgărașului vacile și de aci apoi orașul acestor domni s'ar fi numit „Văcăraș“ și apoi Făgăraș. Vechia familiă boe-

răscă a Văcărescilor din România încă și azi are în emblema sa marca Făgărașului.

În tradițiune se susține, că mai înainte a fost cetatea (fortăreța) mai spre Vest în partea câmpului, ce și azi se numește „Cetatea vechiă”. La anul 1342 a întărit-o Ludovic cel mare regele Ungariei, era în forma sa de azi, cu excepțiunea șanțurilor, a clădit-o la anul 1623 Gabriel Bethlen, principele Transilvaniei. Spațioșele șanțuri dimprejurul fortăreței, — diferind în lărgime cam dela 45—75 metri și adânci de 4—5 metri, — s’au făcut la anul 1630 sub principele Gheorghiu Rákoczy. Imprejurul șanțurilor este promenada și jur împrejur sunt drumuri.

În casuri de bătăie în aceste șanțuri, cari mai înainte nu erau așa spațioșe, se conducea apă din Olt până ce se umpleau și astfel fortăreța Făgărașului, bine întărită, a resistat și a respins totdeauna și cu bun succes numeroșe atacuri, ce s’au făcut asupra ei.

La anul 1541 a fost ocupată de oștile turcesci, moldovene și române, acesta însă, — după un lung asediu zadarnic — a fost posibil numai așa, că Petru Rareș, voivodul Moldovei, ca cunoscut vechi, a asigurat pe Ștefan Mailat, Domnul Făgărașului, că ei sunt trimiși aici de Sultanul în favoarea lui, deci să vină afară din fortăreță, ca să se sfătuască, că ce au să facă mai departe. Mailat neascultând de admonițiile soției, ale copiilor și ale intimilor săi, a primit dela Turci 6 obstacii, cari însă au fost numai nisce soldați de rând: 2 Turci, 2 Români și 2 Moldoveni, îmbrăcați ca generali turcesci, și a deschis apoi porța fortăreței, a încălecat pe cal și a eșit afară cu 60 de inși. În ziua primă a petrecut tot într’un chef, a dona și însă l’au declarat de prizonier al Sultanului și, legându-l, l’au dus în închisore la Constantinopol, unde după 10 ani a murit departe de țera și familia sa în săptămâna Crăciunului, anul 1550.

În 1369 Ludovic cel mare, regele Ungariei, a dăruit districtul Făgărașului lui Vlad I, voivod și domn al Țerei românești (Valachia), așa că după acesta aproape 100 de ani, acest district a fost în posesiunea voivodilor Munteniei, pe timpul lui Vlad I, al lui Dan II, Mircea I și II, Dan III-lea, Vlad Dra-

cul, Vlad IV, Vlad Țepeș și Radu IV cel frumos, până ce la anul 1464 regele Matia l’a luat érași înapoi și l’a dăruit lui Petru Geréb de Vingard.

La anul 1467, după reîntorcerea din expedițiunea, ce a făcut-o în contra principelui Ștefan din Moldova, regele Matia hotărî, ca domeniile Făgărașului, Omlașului și Radnei să se reserve, ca să se dea din cas în cas domnitorilor Moldovei și Valachiei. Cu toate acestea însă, Matia la anul 1469 și 1472 dăruie Sașilor districtele Făgărașului și Omlașului, ca despăgubire pentru daunele, ce li le-au făcut Românii. Sașii însă n’au putut lua de fapt în posesiune Făgărașul, având proces îndelungat cu familia Geréb. La anul 1503 regele Ulaszlo a dăruit Făgărașul lui Ioan Corvin, fiul lui Matia. La anul 1505 l’a căpătat guvernatorul Ioan Bornemisza, care neputând veni să locuiască în Făgăraș a trimis ca căpitan suprem (castelan) pe Tomori Paul.

După căderea dela Mohács (1526), Ferdinand I la anul 1527 a dăruit castelul și domeniul Făgărașului de jumătate lui Ștefan Mailat și cealaltă jumătate a dăruit-o lui Tamas Nadasdy (judex curiae, — országbíró), pe a cărei soră Ana, luând-o de soție (1530) Ștefan Mailat, acesta, după ce pro forma a trecut la partida principelui indigen Zápolya, la anul 1532 a căpătat ca ăstre și partea lui T. Nadasdy din castelul și domeniul Făgărașului. Gabriel Mailat, fiul lui Ștefan, la anul 1566 vîndu domeniul Făgărașului, pentru suma bagatelă de 30.000 florini, principelui Transilvaniei Sigismund, care îl dete lui Békés Gáspár. Acesta însă, judecat ca rebel, îl perdú în favoarea principelui Ștefan Bathori, dela care trecu la fratele său Baltesar, care fú ucis (1594). De aci încolo pe timpurile grele de sub Bathoresci, Mihaiú Vitézul și Basta, Făgărașul încă a trecut din mână în mână, până la principele Gabriel Bethlen, care l’a înscris ca ăstre soției sale Catarina Brandeburgica.

Dómna și copiii lui Mihaiú Vitézul, principe al Munteniei, la anul 1601, pe când principele își continua operațiunile sale în Transilvania, au fost lăsați în siguranță la Făgăraș, de unde însă, căduți în mâna Transilvanilor, tot în acel an prin luna lui August, —

la porunca principelui Sigismund Bathory, care se refugiase la Eremia Movilă în Moldova, — au fost duși la Iași și apoi espedați la chanul Tătarilor.

La anul 1372 Vlad I, Domnul Țerei românești, ca duce al Făgărașului, a dăruit comunele Șinca, Venetia și Cuculata lui Vasile, fiul lui Ioan Dobokai. Mircea Vodă dăruie în anul 1392 lui Stanciu Egumenul și lui Calin posesiunea Scorei; în anul 1400 dăruie lui Micu și Stoia posesiunea Mândra și în anul 1417 lui Borcea și lui Calin posesiunea Vadul Șercăii. Vlad Dracul dăruie la anul 1432 lui Roman posesiunea Voivodenii și la anul 1437 lui Tat, Urs și Bera posesiunea Mărginenii. Vlad IV la anul 1452 dăruie la Stanciu Mailat posesiunea Dejanii. Prin sentința sedriei nobililor, ținută la anul 1509 în Făgăraș, sub presidiul căpitanului (castelan) Paul Tomori, s'au confiscat averile lui Bursan de Ucea, Zin de Kerczisoră, Grozava de Arpaș etc. pentru-că au participat la revolta lui Mihnea (Mihail cel rău) Vodă din Valachia. Averile confiscate s'au dat feciorilor lui Vlad, boer de Ucea superioară. Asemenea s'a întâmplat și cu boerii Solomon și Vancza de Șinca, în a căror diplomă de recăștigarea averilor, dată de Maria Christierna la anul 1598, se dice: „*tempore quondam Mihnae Voivodae transalp. multi boerones huius terrae (Fogaras) de sub oboedientia castellanorum alienati*“ etc.

Din timpurile posesiunii principilor Munteniei este de deosebită însemnătate și o donațiune, ce a făcut-o pe la anul 1400 Mircea Vodă lui Koszta, — protopărintele familiei nobile de ași: Șandru, Stanciu și Cârje, descendenți ai nobililor dela 1511, Comșa, Stoica și Șandor din Viștea inferioară peste posesiunile Viștea inferioară și superioară întregi și Arpașul de jumătate. Această donațiune, — la înputernicirea dată de guvernatorul Ioan Bornemisza și regele Ladislau, — mai târziu, în ședința sedriei nobililor, prin diploma din 26 August 1511 a confirmat-o Paul Tomori, castelanul și marele căpitan al castelului (castri) Făgărașului, după ascultarea fasiunilor a 17 Țigani corturari (ciganos tentoriatos) numiți cu numele în acea diplomă, cari Țigani au fost de sigur iobagi seu „jeleri“ ai numitei familii.

Această diplomă s'a întărit la anul 1663 și de principele Mihail Apaffy în Sighișoara. Un exemplar al diplomei estradat din arhiva Capitulului din Alba-Iulia, de present se află în posesiunea căpitanului de grănițeri c. și reg. pensionat Vasiliu Stanciu din Viștea inferioară, ca cap al acelei familii nobile.

La ședința din cestiune a sedriei nobililor dela anul 1511 au fost prezenți următorii nobili ca asesori, și adecă: Many de Comana, Aldea Bica de Voivodenii, Comșa de Rușor, Kosztișor de eadem, alter Aldea de Vad, Petru Oltean de Șinca, Stoica de Bethlen, Balea de Drith, Roman de Ucea, Stancul de Arpaș, Bagy Turcu de Berivoi și Manyila de Ilenii.

Cea mai însemnată amintire despre vechimea Făgărașului, „Fugros“, se face într'un important document al Capitulului ecleziastic transilvan din Alba-Iulia („*Capitulum ecclesiae transylvanae*“) dela anul 1231 — document publicat și comentat de istoricii maghiari contele Iosif Kemény și Iosif Dobó, și reprodus și în foia „Transilvania“, organul „Asociațiunii transilvane pentru literatura română și cultura poporului român“, dela anul 1871 nr. 4. În acel document se arată, că o anumită moșie dela Boje (Voila), învecinată cu „terra Zumbuthel“ (Sâmbăta) din țera Blaccilor (terra Blaccorum) a fost proprietatea lui Thruh, fiul lui Choru, și că s'a ținut de Făgăraș din timpuri foarte vechi, din moși și strămoși, cu multe sute de ani înainte de aceea, din timpuri când însă-și țera Blaccilor, în care se afla Fugros, se dice, că ar fi existat ca țera a Bulgarilor. (Imperiul Romano-Bulgar sub Asani). Partea documentului numit referitoare la această împrejurare este de următorul cuprins:

„*Capitulum ecclesiae transylvanae. Ad omnium praesentes insp. notitiam volumus harum serie pervenire. Quod accedens nostri in praesentiam Gallus filius Vydh de Bord confessus est coram nobis retulitque taliter: quod licet terram Boje terrae Zumbuthel conterminam et nunc in ipsa terra Blaccorum existentem habitam, propriis suis justisque expensis ab homine Buyul filio Stuye coemerit, iurique suo subjectam reddiderit, considerans tamen et animo*

revolvens suo qualiter eadem terra a tempore humanam memoriam transeunte per maiores avos atavosque ipsum Thruh filii Choru possessa et a temporibus jam quibus ipsa terra Blaccorum, terra Bulgarorum existisse fertur ad ipsam terram Fugros tenta fuerit, prout id dictus Thruh filius Choru quam plurimorum hominum elogiis adfirmare admisus fuit", etc.

Familii române cu nume ca: Buyul, Stuye (ađi Stoia), Choru (nobilii Chora și Ghorun) esistă încă și ađi numérose în comitatul Făgărașului. Acești descendenți ai vechilor familii sunt ađi toți țerani români răspândiți prin satele din comitatul Făgărașului. Așa de esemplu în comuna Dejanî dela Făgăraș toți descendenții rămași aici din nobila familiă boerescă de odinióră „Mailat“ sunt ađi țerani români. Toți aceștia știu prin tradițiune din generațiune în generațiune, că ei sunt descendenții unor mari și puternici familii boeresci vechi.

Ștefan Mailat, puternicul domn al castelului și al domeniului Făgărașului dela anul 1527—1541, descendent din Cnezî (domni) români, s'a născut în comuna Comăna inferióră la anul 1502, unde tatăl său, Românul Mateiú Mailat, avea domeniul de acolo cu curiă domnescă încă de pe la anul 1480 (Szilágyi Erd. tört. I. 240).

Regele Andreiú II cu diploma din 1222 a conces ordinului cavalerilor Teutonî, colonisați la anul 1211 în țera Bârsei, ca să transporte liberi sare pe Olt, nefiind datorî să plătescă vamă nimênui, ori de-ar trece ei prin țera Sécuilor, ori prin a Românilor (nullum tributum debeant persolvere, cum transierint per terram Siculorum ac per terram Blaccorum).

Prin diploma regelui Ungariei Andreiú II, dela an. 1223, s'a înființat și la an. 1272, sub regele Ștefan V, s'a reconstruit la Cârța, între Olt și valea Arpașului, în Țera Făgărașului, pe pământ separat și dăruit din teritorul Blaccilor (terram exemptam de Blaccis) renumita „Abatiă cisterciensă“ (mănăstire romano-catholică), ale cărei clădiri vechi ruinate esistă încă și ađi în mare parte. Gobelinus, un abate foarte renumit al acelei Abatii, avea adese-ori mare influință chiar

și în afacerile țerei. Vlad Țepeș, Domnul Munteniei, ca posesor al țerei Făgărașului, a introdus cu puterea și contra regulamentului în acea Abatiă și vre-o câți-va călugări români greco-ortodocși, ce însă nu s'a suferit și călugării introduși în acest mod au fost dați afară din Abatiă. Acastă Abatiă, îndestrată cu multe bunuri și cu mari drepturi și privilegii, a existat până la anul 1474, când din cauza decadentei ei și a lipsei de disciplină a fost desființată de regele Matia.

Bunurile și averea Abatiei desființate s'au dat în manipularea orașului Sibiiu, cu îndatorirea, ca să îngrijescă și mai departe de susținerea a 2—4 preoți, cari au mai rămas acolo, și să țină în stare bună clădirile mănăstirei. (Ludwig Reisenberger, Die Kerczer Abtei). Mai târziu, trecând locuitorii sași din Cârța la religiunea luterană, a încetat cu totul și susținerea de preoți romano-catolici.

Pe ruinele vechi și puternicei Abatii de odinióră este ađi clădită modesta bisericuță luterană săsescă din Cârța.

În anul 1252 regele în diploma de donațiune făcută lui Vincentie Akadas dice, că-i dăruiesce o moșiă situată: „inter terras Vlacchorum de Kirtz, Saxonum de Brassu et terram Siculorum de Sebus existentem.“

La anul 1291 regele Andreiú III în dieta ținută în cetatea Alba-Iulia cu „universis nobilibus Saxonibus Siculis et Olachis“ într'un proces de foarte mare însemnătate aduse o hotărîre, după care domeniile dela Făgăraș și Sâmbăta (Zumbathel) sunt proprietatea marelui boer (magister) Ugrin, deoarece acesta a dovedit, că și înainte de aceea au fost ale lui și ale moșilor și strămoșilor lui.

Pe la finea secolului al 12-lea ducele Radu Negru Vodă a emigrat cu cea mai mare parte a Românilor din țera Făgărașului, trecând peste munții din apropierea Bârsei, de sigur prin pasul Branului, seu pe la Tamaș și pe plaiul Brezei, în România învecinată, unde a pus primele baze la înființarea statului român de ađi. (Wenczel G. Europai jogtörténet 590, — și mai clar Benkő J. 478. — Seculo duodecimo (12-lea)

e districtu fogarasiensi maximum Valachorum numerum sub duce Negro-Voda — cum familiis per Alpes Barciae conterminas emigrasse etc. etc. Cumaniam occupavit).

Cumcă emigrarea lui Radu-Negru Vodă cu Românii dela Făgăraș s'a întemplat pe la finea secolului al 12-lea, după cum scrie și Benkő, seu cel mult îndată la începutul secolului 13-lea, ér nu mai târziu și cu deosebire nu pe la anul 1290, se sustine și hotărît se confirmă și prin împrejurarea, că decă această emigrare în masse așa de mari s'ar fi întemplat după venirea Teutonilor în țera Bârsei, și după înființarea Abatiei dela Cârta din țera Făgărașului (1211—1223), de sigur, că și acești coloni, ca imediat învecinați, ba cei dela Cârta chiar locuitori în țera Făgărașului, ar fi scris ceva precis și clar despre acea emigrare atât de mare. Pe timpul lui Radu Negru, care a emigrat cu mulți Români dela Făgăraș, trebuie că totă țera Făgărașului a fost foarte împopulată. Abatia dela Cârta însă s'a înființat definitiv la anul 1223, pe un pământ pustiu, părăsit și astfel apoi rupt din teritorul Blacilor, de unde încă se vede, că pe atunci ducele Radu-Negru emigrase deja din țera Făgărașului.

Mănăstirea din Câmpu-lung, clădită de Radu-Negru Vodă, are inscripția cu anul de clădire 1215. Sus pe muntele Colțul Brezei, ce este de-asupra Făgărașului lângă poteca, ce duce cătră Câmpu-lung în România, se ved încă și adî urmele și fundamentele unei clădiri foarte vechi, pe care poporul prin tradițiune din generațiune în generațiune o numesce *Cetatea lui Radu Negru Vodă*.

În urma acestei emigrări cu timpul s'a împopulat țera Făgărașului din nou (nova plantatio terrae Fogaras), așa că adî comitatul Făgărașului, cu un teritor de 1875 Kmtr. □, are o populațiune de 88,217 locuitori, dintre cari, după cum am arătat și în prefața acestei scrieri, 78,725 sunt Români, 4082 Maghiari, 4009 Germani (Sași) și 1400 de alte limbi. Din țera Făgărașului au emigrat locuitori români în continuu cu sutele în România învecinată, ér cu deosebire după resbelul cu Turcii (1878) au emigrat nu-

măroșe familii întregi și, colonisându-se cu deosebire în Dobrogea, au înființat acolo sate, cum este și *Făgărașul nou*, înființat de Oltenii emigrați din țera Făgărașului.

Principii Transilvaniei au făcut nobili pe foarte mulți locuitori din țera Făgărașului pentru bunele și credincioșele lor servicii, așa că la anul 1872 aveau drept la alegerea de deputat dietal, numai pentru-că erau nobili seu boeri, 4170 de alegători, dintre cari peste 4000 erau Români, ale căror diplomă și donațiuni vechi, întră cât și-le-a putut procura, le vedem înregistrate în colecțiunea de date istorice referitoare la familiile nobile române, scrisă de Ioan cav. de Pușcariu.

Poporațiunea țerei Făgărașului înainte de 1848 a fost împărțită în următoarele clase: Magnați, nobili (cu iobagi, donatari și armaliști), boeri nobili, boeri, grănițeri iobagi și jeleri.

Regimentul I român de graniță — ce s'a înființat la anul 1762, sub împărătesa Maria Teresia, și ai cărui bravi și credincioși ostași și-au versat de atâtea-ori sângele pe câmpul de luptă și și-au jertfit viața pentru domnitor și țera, raportând multe victorii strălucite și câștigându-și merite neperitoare și distincțiunile cele mai înalte, — s'a compus mai întreg și totdeuna, dela început și până la desființarea lui, la anul 1851, din voinicii locuitori români ai comunelor române grănițeresci din țera Oltului și ai comunelor Tohanul vechi și Țințar din țera Bârsei. Tot așa de bravi și devotați au fost și husarii grănițeri, ce i-au dat tot în acel timp comunele române din țera Oltului, formând aripa dela Dejanî din fața Făgărașului.

Țera Făgărașului (Oltului), închisă spre Nord de malul Oltului cu vițe de vii și spre Sud de înalții și măestoși Carpați, munți stâncoși, în unele locuri acoperiți și înfundați cu nea și ghéță eternă, este percursă în lungime cam de o sută kilometri de riul Olt, ér în lățime cam de 25 chlm. de foarte multe văi de munte cu ape cristaline rēcoritoare. Ea are un pământ bun și roditor, este un adevărat Canaan mănos. Privită vara de pe munți și cu deosebire de pe

infloritul deal al Oltului, se pare ca o prea frumoasă grădină bine-cultivată, cu livezi și sămănături bogate, cari în undularea lor lină, la adierea vântului, se par ca și cum ar fi puse în mișcare și în cari se ved presărate comunele cu turnurile strălucitoare ale bisericilor, ca tot atâtea parcuri admirabile și atrăgătoare. Aici nici ploia prea multă și nici seceta prea mare nu strică nici-odată atât de mult sămănăturilor și în genere vegetațiunii, ca să nu se facă nimica.

Cel mai mare proprietar în tot comitatul este statul. Alți proprietari mari, afară de comune și unii conposesori, de abia mai sunt vre-o doi—trei. Singuraticii proprietari de mijloc cu câte 100—200 de jugere de pământ pot să fie peste tot 8—10, ér ceilalți sunt proprietari mici cu moși țărănesci dela 3—4 variând până la 30—40 de jugere.

Mare bogăția, adunată în mâinile câte unuia, aici la noi nu este, dér — multămită lui Dumnezeu — pe la noi încă nu s'a ivit sărăcia și proletariatul. Cu foarte mici excepțiuni, aproape disparente, aici tot omul își are căsuța, pământul și moșița sa, pe care decă o lucră chiar și mai așa mediocru, totuși are din ce trăi fără să fie avisat la ajutorul altuia, séu să servescă la strein. Și se face în fructiferul pământ al țerei Oltului grâu bun și frumos ca jarul, și sēcără multă și de cea mai bună, care pe lângă cucuruz (porumb), este nutrimentul principal al voinicilor, nepretențioșilor și de tot ospitalilor Olteni, a căror îmbrăcăminte, — afară de pălăria, curea (șerpar) de încins și cisme séu papuci pentru zile de sərbătore — este trainicul product al industriei lor de casă și al harnicelor lor femei.

Prea bunele, gustósele și mustósele mere pătule, ce se produc în abundență în comunele de sub munte dela Recea până pe la Viștea și Ucea superióră, sunt de o frumsetă și aromă neîntrecută.

Este o datorință de prima ordine a inteligenței, cu deosebire însă a școlelor de fetițe și în genere a femeilor, de-a susține și a cultiva portul românesc în caracterele lui curat originale, cu țesături și vestimente făcute în casă, cu cămăși bărbătesci și femeiesci cusute cu pui, cu altițe și cu fluturi scipitori,

cu cretințe și fote bine lucrate și bine întocmite, cu brâne, bete și brăcii. Acest port cultivat după caracterele lui este trainic și efin, potrivit cu mijlócele de cari dispune poporul nostru și tot-de-odată face pe bărbat voinic, sprinten și impunător, ér pe femeie o presentă frumoasă și grațioasă, după cum se póte vedé acesta în tóte zilele unde se pórtă acest port.

Ocupațiunea principală a locuitorilor acestui comitat din vechime și până în ziua de azi a fost și este agricultura și economia de vite. În hotarul Făgărașului, până mai anii trecuți se producea de singuraticii locuitori, în cantități mari, renumitul tutun de Făgăraș, ce se transporta în tóte părțile țerei adese-ori și ca contrabandă, pe lângă multe păcălituri și aventuri comice, dér apoi câte-odată și tragice. Astăzi numai statul mai cultivă tutun în teritoriul Făgărașului, pe moșiile lui proprii. Singuraticii locuitori nu se mai pot ocupa cu cultivarea tutunului din cauză, că statul li-a prescriș o metodă de manipulare și uscare prea costisitoare. Urmarea este, că a și dispărut deja prea bunul și renumitul tutun de Făgăraș de odinióră.

Cépa, tradiționala cépa de Făgăraș, fiind pentru ea locul de aici tare priincios, se produce și azi în cantități mari și are foarte mare trecere.

În privința economiei de vite, comuna de munte Poéna-Mérului este cea mai bogată și relativ luat este una dintre comunele, ce în această privință stau mai bine în tótă țera.

Industria (mică) s'a esercitat și se exercită ca profesiune și azi mai numai în Făgăraș. Erau tare renumiți argăsitorii tălpari (Sași) și tăbăcarii-argăsitorii de piei de oiă și de capră (Români) de odinióră, cari mai târziu, împreună cu vechii și renumiții argăsitorii români din comuna învecinată Beclean, formară o reuniune. Argăsitorii (români) din Făgăraș au căpătat dela principéle Georgiu Rakoczy la anul 1643 o donațiune de privilegii, care s'a întărit de Carol VI-lea la anul 1730. Ambele aceste documente sunt publicate și în colecțiunea de monumente pentru

istoria țerei Făgărașului de Nicolae Densușianu. Tot așa de renumiți erau și cismarii și curelarii (Maghiari) și pălărierii (Nemți) de odinioară. Ei lucrau cu toții bine și mult și aveau venituri mari. Ași însă, deși lucrau tot așa de bine, nu mai aveau veniturile de mai înainte, căci nu mai pot ține concurență cu produsele fabricelor.

În comitatul Făgărașului funcționează de prezent: două fabrici în Făgăraș, durere, numai de spirt, de vinars; o fabrică de sticlă la Porumbacul superior; o fabrică mare de celuloză și una de hârtie la Zărnești și apoi mori de făină, firăstrăe, dirste și pive de vestminte și oleu, după necesitate.

Cneziatele române de odinioară din ducatele Făgărașului și Omlășului (la Sibiu pe la Seliște) după diploma regelui Andrei II dela anul 1224, prin care s'au dat Sașilor și pădurile Românilor, aveau certe și lupte continue cu Sașii învecinați. Năvăliau adeseori și cu mare înverșunare asupra ținuturilor Sașilor și le făceau mari stricăciuni, așa că pe timpul regilor Ludovic cel mare, Sigismund și Matia, luând atacurile lor și în alte direcțiuni un caracter mai periculos, Români au fost înfrânți și domoliți cu puterea armelor. La anul 1396 episcopul romano-catolic Gobelîn din Transilvania a făcut pace între Români și Sași în privința pășunilor și a altor neajunsuri și certe înverșunate, și a încredințat Românilor pașă hotarelor dela Tâlmaci până la *marea cetate română (Făgărașul)* (Szilágyi, Erd. története I. 109).

Oltul, bătănușul Olt, ce trece dela noi pe la Turnul roșu în România, a fost în vechime cea mai practicabilă cale pentru transportarea mărfurilor cu luntrile și cu plutele prin și din țera Făgărașului în România și din România la noi pe Olt în sus.

Principele Gabriel Bethlen la anul 1623 a ordonat să 'i-se facă 20 de luntri (hajó = corabie), pe cari să potă transporta dela Făgăraș pe Olt 2000 de gălete de grâu în România, unde se dice, că pe atunci avea preț bun. În instrucțiunile de ducerea economiei, ce le dete Gabriel Bethlen la anul 1623 administratorului domeniilor (udvarbiró) dice, că avea la an

(infalibiliter) 300,000 fl. venit sigur. (Szádetzky - Fogaras történeti emlékei).

Imprejurul castelului Făgărașului încă dela început s'a clădit orașul, care ași are la 6000 de locuitori. Casa comitatului s'a clădit la anul 1885. Orașul Făgăraș a fost dela 1864 până la 1872 cetate cu magistrat și după acesta până la 1 Octomvrie 1876 a fost municipiu de sine stătător, având căpitanul său suprem (főkapitány) deosebit. Cu 1 Octomvrie 1876 Făgărașul, sistându-i-se prin lege (Art. XX—1876) municipalitatea, a fost declarat ca comună mare (opid) cum a fost mai înainte de 1864, și ca atare s'a încorporat la comitatul Făgărașului, ce s'a format cu aceia și din fostul district al Făgărașului, din comuna Făgăraș și din 6 comune de peste Olt, cari s'au ținut mai înainte de comitatul Albei superioare de până atunci (Art. de lege XXIII—1876).

Districtul Făgărașului de odinioară întreg (țera Oltului) s'a ținut cu teritorul până la anul 1784, sub Iosif II, de comitatul Albei, la care până în 1651, când s'a încorporat la Brașov, au aparținut și comunele odinioară „liberi castrenses“ din ținutul Branului în țera Bârsei până la linia Tohan, Holbav, Țințari inclusive (Aprobatae Const. Pars. III T. 82) cari comune în anul 1863, luându-se dela Brașov, s'au încorporat érași la districtul Făgărașului.

La anul 1784, sub Iosif II, Transilvania s'a împărțit în 11 comitate, așa că districtul Făgărașului, ca al 3-lea comitat, s'a mărit întregindu-se cu multe comune de peste Olt dela Alba superioară și unele din scaunul Sibiiului dela Sebeșul de sus încóce sub numirea de: „Comitatus Fogarasiensis cum parte Albae superioris conjunctus“ cu locul de reședință — „locus praetorii“ — în Cincul mare, despre ce se află în arhiva comitatului sub nr. 11 din 1784 și nr. 9 din 1787 acte cu subscrierea împăratului. Reședința comitatului însă a rămas și mai departe tot în Făgăraș, dér așa, că s'a instituit un vice-comite în Nocrich (Leschkirch) pentru cercul (circulus) de dincolo de Olt și un alt vice-comite în Făgăraș pentru cercul de încóce de Olt al acestui comitat.

Cercul de dincolo de Olt era împărțit în următoarele preturi (plăși = szolgabírói járás) în frunte cu câte-un vice-pretor (v. jud. process.) și câte-un cassar pretorial, și anume pretura din Cincul mare, Agnita, Noerich, Jakabfalva, Kirchberg, Sáros, Moha și Valendorf (Actul nr. 5 din a. 1785). Ținutului de dincolo de Olt, cât este învecinat cu țera Oltului, poporul îi dăce: „Pe Ardeal“.

Olteanul fălos pe sine și pe numele său cântă și chiue:

Fóe verde măgheran
M'a făcut maica Oltean,
Oltean mândru și voinic
Nu mi-i frică de nimic.

Éră cei de dincolo de Olt, „Ardelenii“, ca să-și bată joc de Olteni, dăce:

Țera Oltului
Para focului,
Pită de seacă
Țera de ocară.

Împărțirea comitatelor dela 1784 a durat însă numai până la anul 1790, când apoi districtul Făgărașului a devenit éráși de sine stătător cu reședința în Făgăraș, până la anul 1849.

După introducerea regimului absolutistic austriac dintre anii 1849—1860, districtul Făgărașului dela Sâmbăta inferióră incolo a fost împărțit la Sibiu, ér dela Sâmbăta inferióră încóce (și Sâmbăta) a fost împărțit la Brașov. La anul 1861 s'a reînființat éráși ca district de sine stătător și la anul 1876 s'a transformat în comitat.

Districtul Făgărașului, cu excepțiunea anilor 1849—1860, de sub absolutismul austriac, încă din vechime și-a avut căpitanií săi supremi și vice-căpitanií săi deosebiți, deși până la anul 1784 s'a ținut cu teritorul de comitatul Albei (Comitus Albensis Districtus terrae Fogaras). La anul 1748 era vice-căpitan al districtului Mihaiú Tălabă cu salar ridicat la 100 fl. unguresci (1 fl. avea 60 denari, adă cam 40 cruceri seu 80 fileri).

Până la anul 1848 dreptul de autonomie municipală, câtă o avea districtul, și-l escercita în ședin-

țele marcale ale reprezentanței districtuale, la cari luau parte ca membri cu vot nobilii și boerii și în cari se alegeau și funcționarii districtului. În archiva comitatului se affă mai multe protocoale despre ședințele marcale. Reprezentanța municipală de adă constă din 87 membri aleși de alegătorii de deputat dietal și 87 membri (viriliști), cari plătesc în comitat cea mai mare dare de stat.

Țera Făgărașului (Oltului) cu 64 de sate a avut încă din vechime, de pe timpul lui Ștefan Mailat (1527), o poziție deosebit privilegiată, căci fiind declarată de „Liber boronatus“ (zászlós uradalom) nu era obligată să plătescă dare cătră stat, ci locuitorii de aici făceau serviții corăspundătoare: robote și serviții militare în favórea domeniului și a fortăreței Făgărașului, căreia îi se atribuia o deosebită importanță strategică pentru apărarea ținuturilor sudice ale țerei.

Domnií boronatelor libere aveau o jurisdicțiune independentă și propriă a lor, stând de-adreptul numai sub puterea și scutul regelui, ér nu și a principelui său a altor autorități superióre din principat. Ei își aveau stégul (drapelul) lor propriu, sub care își conduceau ostașii la răsboiu.

La anul 1609 s'au șters tóte boronatele libere din Transilvania afară de al Făgărașului, care s'a susținut și mai departe în vechile sale drepturi și privilegii (Aprb. C. P. III Tit. 18 art. 1 și Tit. 46. art. 6, apoi Pars. II Tit. 15 art. 1), așa că în pământul acestui boronat liber nici patrolarea (czirkálni) nu era iertată.

Comitatele erau datóre pe acest timp să trimită din când în când un fel de poteră constătătoare cam din patru membri, sub conducerea unui funcționar comitatens, spre a urmări pe făcătorii de rele. Țera Făgărașului însă nu era datóre nici să dea, nici să suferă asemenea poteră, căci era liber boronat. Aici astfel de urmărií le făcea statul prin organele sale.

Astfel susținut în drepturile și privilegiile sale vechi, la anul 1626 ținutul Făgărașului, castelul și domeniul cu tóte câte se țineau de el, s'a înscris (inscribáltatott), prin dieta principatului Transilvaniei, ca

dește (nomine dotis) în favoarea principesei Catharina Brandeburgica, soția principelui Gabriel Bethlen, pentru suma de 100.000 fl. După aceea, la anul 1634, s'a inseris pe numele principelui Georgiu Rakoczy senior și al soției sale, principesei Susana Lorántfy, pentru suma de 80.000 fl. (Aprb. C. P. II T. 15 art. 1). La anul 1663 apoi s'a inseris Făgărașul, castelul și domeniul cu toate, câte se țineau de el, în favoarea principesei Ana Bornemissa cu suma de 80.000 florenți pentru serviții făcute și jertfe materiale aduse țerei de soțul ei principele Mihail Apaffy, îndatorindu-se acum și nobilii să facă serviții la castel, seu unde i-ar ordona. Trimiterea seu neprimirea lor la armată și în rebel (hadba küldés vagy nem) s'a lăsat la bunul plac și libera dispozițiune a Măriei Sale.

Porța otomană pe timpul lui Mihail Apaffy, pentru fidelitatea acestuia, a iertat 200.000 (două sute de mii) de taleri din suma de 500.000 (cinci sute de mii) de taleri, ce i s'a impus bieteii țerei să-o plătească încă de pe timpul principelui Acațiu Barcsai. Pentru acesta a voit țera să fie principelui Apaffy recunoscătoare. La anul 1668 s'au inseris tot pe numele acelei principese și comunele Porumbacul superior, Sărata și Viștea superioară din domeniul Porumbacului pentru suma de 10.000 florenți unguresci (Compl. Const. P. IV. Tit. XII, art. IV și VI).

Ana Bornemissa dăruie Făgărașul tinărului principe Apaffy II, dela care, când a abdis la domnia principatului, trecu la împăratul Leopold I și la urmașii lui, și devenind astfel proprietatea fiseului. Maria Teresia la anul 1764 zălogi domeniul Făgărașului (proprietățile fiscale din țera Oltului) națiunei săsesei pe 99 de ani (jure inscriptio) pentru suma de 200 mii florenți.

După anul 1595, fiind domeniul Făgărașului în posesiunea fiseului și mai cu seamă în folosul soțiilor principilor domnitori, ca dește seu venit pentru trebuințele lor, acestea revidau drepturile boerilor și le dedeau ca donațiuni nouă pe lângă reținerea diplomelor vechi. Atari diplome de nouă donațiuni se află încă dela Ana Nadásdy, văduva lui Ștefan Mailath (1556), apoi dela Maria Cristierna soția lui Ștefan Báthori

(1598), Catharina Brandeburgica soția lui Gabriel Bethlen (1630), Susana Lorántfy a lui Georgiu Rákoczy sen., — dăr mai cu seamă dela principesa Ana Bornemissa, soția lui Mihail Apaffy, care făcându-și un fel de venit propriu, dedea boerilor din țera Făgărașului donațiuni nouă, era bărbatul seu principele le da armale (Vappen). Boerii, cari nu-și renoiau documentele, cădeau în servitute sub numirea de „boeri căduți“.

La anul 1794 districtul Făgărașului a cerut să fiă seos definitiv din starea de „liber boronatus“ și ca opidul Făgăraș să se ridice la rangul de cetate liberă regie (Nr. 58—1795 și 13—1799). Starea de boronat liber într'aceea s'a sistat, dără Făgărașul a rămas și mai departe tot opid până la anul 1864, după cum este și adî.

Castelul Făgărașului, în care se află și o capelă, este adî în proprietatea și folosința erariului militar c. și reg., servind ca casarmă pentru totă miliția (soldați de liniă) staționată aici, er domeniul Făgărașului cu toate părțile lui întregitoare dela Porumbac, Ucea, Sămbăta, Șercaia, Veneția, Comăna și Cuciuata și cu întinsele (cam 50.000 de jugere) păduri erariale este în proprietatea și folosința statului.

În decursul timpului s'a îndatorat și districtul Făgărașului să dea miliția regulată și să plătească contribuțiune de stat.

La anul 1744 din Transilvania întregă se da pentru armata regulată în permanentă o miă (1000) de soldați călăreți, dintre cari 30 îi dedeau domnii și posesorii, seu nobilii cu iobagii din districtul Făgărașului, despre ce se află în archiva comitatului sub Nr. 3 din 1744 o conscripția și repartiția privitoare la domnii și nobilii îndatorați să dea acei 30 de călăreți.

În ședința sedriei nobililor din 6 Februarie 1745 s'a constatat, că aici în țera Făgărașului din numărul de 30 s'a dat câte-un soldat călăreț tot după câte 50—50 de iobagi, decî peste tot erau 1500 de iobagi. La marile manevre (lustra generalis), ce s'au ținut în anul 1745 dincolo de Turda în ținutul Someșului, ca îndatorați la insurecțiune au luat parte din districtul Făgărașului 895 de nobili, boeri și orășeni, și anume: 240 călări și 655 pedestrași cu arme

și fără arme, dintre cari au fost călări: 44 nobili, 45 orașeni și 151 boeri, — erau pedestrași au fost: 160 orașeni și 495 boeri. Privitor la asta se află în arhiva comitatului un act complet cu repartitiune și rațiociniu despre toate speșele făcute, cuprindând date statistice de interes deosebit și de mare însemnătate (Nr. 2—1745). Cei 895 de oameni mobilizați cu toții la olaltă au avut următoarele arme: cei călări au avut peste tot 88 săbii și paloșe, 90 fiinte, carabine și 93 de pistole, iar pedestrașii au avut peste tot 11 săbii și paloșe, 13 fiinte, carabine și 12 pistole. Un cal dintre cei mai buni prețuia dela 30—35 florini ungurești, după banii de ați cam 12—14 florini v. a. (24—28 corone).

La anul 1744 (Nr. 3—1744) avea fiscul 900 de iobagi și la anul 1778 (Nr. 19—1778) avea principele Brancoveanu 486 de iobagi. În districtul Făgărașului, după vechile obiceiuri ale acestei țări (iuxta ritum et veterem huius terae consuetudinem) erau 2 tribunale (sedis iudiciaria inferior et superior), seu cum se mai numeau: „table“ (actul Nr. 4 din 1710 în arhiva comitatului) și anume:

1) Sedria căpitanului (superiără) numită și sedria Măriei Sale a principelui și și a nobililor. Acesta se compunea din 12 asesori nobili jurați, între cari era și un notar și 2 pretori (szolgabiró). Această sedriă își ținea ședințele de regulă sub presidiul căpitanului fortăreței (căpitanul suprem al districtului) și judeca în procesele nobililor, ale boerilor și ale altor cetățeni liberi greci (comercianți), drabantii (politiști) și preoți, precum și în ori și ce procese contra astorfel de persoane. În cas de pedepsă cu mörte (capitis diminutio) și de crime mai mari judeca și asupra iobagilor, căci în districtul Făgărașului n'a avut la această drept (ius gladii, — pallos jog) altcineva. Dela această sedriă se putea apela numai la principe și mai târziu la guvernul țerei (főkormánysezék).

Mai târziu s'au instituit ca presidentii și alți indiviți, cari nu erau tot-de-odată și căpitani ai fortăreței, seu ai districtului. În ședințele acestei sedrii se publicau și diplomele de donațiune, de nobili și de alte privilegii. Sedria nobililor funcționa tot-de-odată

și ca for productional întru reînnoirea donațiunilor și a diplomelor vechi, ruinate seu pierdute, și întru constatarea originii de nobil seu de boer.

Despre deliberatele acestei sedrii judiciare (sedis iudiciaria superior nobilium fogarasiensis) dela anul 1633—1658 se află în arhiva comitatului un protocol foarte voluminos, cu text latin, legat în piele, der în partea ultimă ruinat. Din acest protocol se vede, că la anul 1635 era căpitan suprem al castelului și al opidului Făgăraș și președinte al sedrii nobililor Ión Kemény de Bürkös, care era tot-odată și comite suprem al comitatului Albei.

La anul 1648 această sedriă avea ca președinte deosebit al seu pe Ștefan Lészai, iar căpitan suprem al fortăreței și al districtului Făgăraș era Ión Kemény de Gerő-Monostor. Tot din acest protocol se vede, că la anul 1655 era președinte al sedrii nobililor Ión David de Făgăraș, iar notar era Neculae Literat.

2) Sedria judelei (provisor) curții seu sedria boerilor (sedis boeronum) ca tribunal inferior se compunea din 12 seu 6 asesori boeri (țărani liberi cu unele privilegii, iar nu boeri ca cei din România) cu un notar sub presidiul judelei curței (udvar biró). Această sedriă judeca în procesele dintre iobagi și ale cetățenilor liberi contra iobagilor. De aici se putea apela la sedria nobililor. Pentru iobagii domeniali (erariali) atari sedrii inferioare au fost în: Porumbac, Beclean, Făgăraș, Șercaia și Comăna, în frunte cu dirigătorul (provisor, tiszttartó) respectiv și sedria orașului Făgăraș, deci la olaltă 6. În Porumbac și în Comăna erau câte 6, erau în celelalte locuri erau câte 12 asesori (Nr. 4—1710 archv. comit.). După anele călugărilor franciscani din Făgăraș, sedria nobililor și a boerilor s'a organizat încă de pe la anul 1400, adecă de pe timpul posesiunii principilor Munteniei sub Mircea, care avea și în Muntenia asemenea foruri numite „divane“. Instituțiunea sedrii nobililor, mai târziu și sub numirea de „Tabula Continua iudiciaria Nobilium Incliti Distr. terrae Fogaras“, a existat și a funcționat până la anul 1848. Sașii din Făgăraș în procesele, ce le aveau între ei, se folosiau de statu-

tele săsesci. Pe timpul graniței, comunele militarizate și locuitorii granițeri din aceste comune au stat sub jurisdicțiunea judecătorilor și a celorlalte autorități militare în toate afacerile lor de proces.

Principii Transilvaniei Gabriel Bethlen și Mihail Apaffy și-au avut reședința în Făgăraș. În hotarul Făgărașului, către Beclean, se află prea frumosul și bunul izvor numit „La fântâna crăesei”, care a fost un loc de predilecțiune al principeselor. Aici în apele cristaline ale acestui izvor statul prăsesce păstrăvi.

În însemnările protopopului român greco-catolic de odinioară, Constantin Ivanovici, induse în matricula parohiei Făgărașului, începută la anul 1771, se dice, că împăratul Iosif II, însoțit de episcopul român Gregoriu Maior, a sosit în 24 Maiu (st. v.) 1773 în Făgăraș, unde a stat într-o Vineri și o Sâmbătă și de unde apoi a plecat mai departe la Brașov, iar episcopul s'a reîntors din Făgăraș la Cut.

În 23 Maiu 1784 st. v. a venit împăratul Iosif II. pentru a 2-ora la Făgăraș, cu care ocaziune a cercetat și podul cel nou dela Olt.

În privința clădirii acestui pod s'au făcut primele dispozițiuni încă la anul 1710, despre ce există un act în archiva comitatului sub Nr. 21 din 1710.

Se dice apoi mai departe în acele însemnări, că la anul 1784, când s'au împărțit din nou varmeghiile și s'a făcut și Făgărașul varmeghiă (comitat), în 17 Septemvre s'a instalat în curtea fiscușescă din Făgăraș de főispán (comite suprem) Mihail Ahlefeld, fiind presentă comisarii guverniali Bánfy Farkas și Kemény Farkas, la care festivitate a fost invitat și a participat și episcopul român greco-catolic Gregoriu Maior, care cu acea ocaziune a stat o săptămână în Făgăraș.

În protocolul tablei iudiciare a nobililor (Tabula Continua) dela anul 1785 vine înainte Mihail Ahlefeld ca comite suprem și ca președinte al tablei nobililor. Despre ținuturile Branului și Zărneștilor, cari aici încă se țin și s'au ținut înainte de 1651 de țera Făgărașului, am scris în capitlul I și III.

Ca întregire a acestei scurte schițe istorice a Făgărașului, pe basa unui registru, despre actele ce

s'au ales pe la anul 1888 spre păstrare în archiva comitatului am compus și o consemnare despre actele vechi mai de însemnătate istorică, cari, conform acelu registru, se află în archiva acestui comitat dela anul 1595—1800, care consemnare spre orientarea cetitorilor o public aci deosebit, ca așa să-și potă ori și cine alege din ea materialul după plac.

*

Consemnare.

Despre actele vechi de interes public și de mai mare însemnătate istorică, ce s'au ales spre păstrare în archiva comitatului Făgăraș dela anul 1595—1800, referitoare la trecutul țerei Făgărașului (Terra Fogaras).

- Nr. 1—1595. Sigismund Báthory redă lui Emeric Szikszai moșiile.
- „ 1—1596. Copii după diplome date de Maria Cris-
tierna unor cetățeni din Făgăraș.
- „ 1—1607. Contract de vânzare între Petru Boer
din Recea și între Oprea Boita din Săvestreni.
1633. Un protocol despre ședințele tablei no-
bililor (sedis iud. nob. superior).
- „ 4—1700. Descrierea frontierei (munților dela
frontieră.
- „ 1700. Un indice despre acte vechi începând dela
1538. În acest indice se spune și aceea, că:
Radul Postelnec Stribey (de sigur Stirbei —
Aut.) pribegit (emigrant) din țera sa, după ce
s'a întors, într'o epistolă adresată principelui
la anul 1685, cere să se ordone, ca să i se
aducă înapoi iobagii lui din Săsime.
- „ 1—1703. Conscriptia orașului Făgăraș.
- „ 5—1709. Despre administrarea moșiilor confis-
cate (și 5—708).
- „ 4—1710. Conscriptia urbarială din districtul Fă-
gărașului cu conscriptia nobililor și a boerilor
și cu descrierea organizării sedriei superioare
și a celor (6) inferioare (și 4—1753).
- „ 11—1710. Cererea diregătorului (provisor) din Be-
rivoi al principelui Brâncoveanu.

- Nr. 4 și 21 — 1710. Despre clădirea podului dela Olt și repartarea lucrului (1—1716, 5—1772, 20—77 și 7—1784).
- „ 27—1710. Despre bărnele transportate din țera Făgărașului pentru comanda militară în Alba-Iulia (la repararea fortăreței).
- „ 2—1712. Despre sistemisarea „Plăiașilor“ (regulament sub nr. 2 și 3 din 1740).
- „ 4—1714. În Șinca vechiă și în Ohaba se încuartirează soldați călăreți.
- „ 3—1717. Epidemia de ciumă (pestis, și în 1716, 1719, 1756, 1757, 1761 și 1795).
- „ 4—1721. Convocarea dietei.
- „ 6—1725. O plânsore a episcopului român unit.
- „ 4—1728. Pater Titer se substitue ca episcop unit în Făgăraș.
- „ 1—1732. Denumirea baronului Inocențiu Klein ca episcop unit în Făgăraș.
- „ 3—1732. Despre ținerea ședințelor octavale judecătorești.
- „ 4—1733. Conscrierea preoților și a călugărilor români din țera Făgărașului.
- „ 8—1734. Despre împlinirea drepturilor și datorițelor episcopului unit și ale preoților din țera Făgărașului.
- „ 1—1736. Despre protegierea indiviților refugiați din România. Despre Striboica și Constantin Argetoian și soții.
- „ 4—1736. Despre privilegiile date de Maiestatea Sa episcopului Ión Inocențiu Klein.
- „ 1—1737. Prețul grâului și al ovėsului.
- „ 1—1740. Conscrierea moșiilor erariali din țera Făgărașului.
- „ 3—1740. Referitor la „Plăiași“ și „Bastionieri“ (și nr. 2 din anul 1712).
- „ 3—1744. Conscrierea soldaților grănițeri din țera Făgărașului.
- „ 3—1744. Conscrierea posesorilor și a nobililor cu iobagi din țera Făgărașului, cari aveau să dea la olaltă 30 de soldați călăreți (și 4—1744).
- „ 1—1745. Conspectul salarielor funcționarilor din țera Făgărașului (și nr. 4—1757).

- Nr. 2—1745. Despre marile manevre (lustra generalis) ținute dincolo de Turda în ținutul So-meșului (cu o conscripția și conspect de spese).
- „ 1—1746. Căsătoriea Mariei Teresia.
- „ 2—1747. Despre salariile preoților uniți.
- „ 3—1747. Instrucția deputaților dietali contra însărcinării districtului (și 1—1749).
- „ 1—1748. Conscrierea călugărilor și a mănăstirilor din țera Făgărașului (și nr. 34—1785).
- „ 2—1768. Despre biserica unită și neunită din Riușor.
- „ 3—1748. Salarul Vice-căpitanului Mihaiu Tălabă se ridică la 100 fl. ung.
- „ 3—1751. Despre esercitarea liberă a religiunilor.
- „ 2—1754. Alegerea ampoliaților districtuali (tisztujitás, — și 7—1768).
- „ 6—1754. Adresa districtului la dietă contra sarcinilor mari.
- „ 6—1756. Ordin guvernial la cererea preoților uniți.
- „ 6—1757. Despre tērgurile din Făgăraș.
- „ 6—1758. În privința guvernatorului din Transilvania Gróf Kemény László.
- „ 110—1758. Procesul baronului Samuel Bruckenthal contra națiunei săsesci pentru 24,628 fl. (și nr. 28 din 1775).
- „ 2—1759. Rescript regesc în cauza certelor dintre uniți și neuniți.
- „ 3—1761. Ocuparea bisericei române episcopesci din Făgăraș prin Sofronie.
- „ 6—1761. Despre restituirea bunurilor bisericelor unite din Transilvania.
- „ 8—1761. Impopularea comunelor pustiite prin ciumă (pestis).
- „ 5—1762. Procesul dintre Cincul mic și Voila (și nr. 11 din 1777).
- „ 4—1766. Despre moșiile locuitorilor fugiți din Șinca nouă și Șercăița în România.
- „ 5—1766. Salariile funcționarilor districtului Făgărașului.
- „ 7—1766. Ce li-se compete domnilor de pământ dela iobagi și iobagilor dela d-ni (și 20—1774).
- „ 9—1766. Primirea arhiduceului Iosif de con-regent.

- Nr. 10—1766. Reduta clădită în muntele „Fântâna Roncei.
 „ 10—1767. Biserica din Iași se predă uniților.
 „ 11—1767. Despre predarea bisericilor din Luța și Ludișor uniților.
 „ 1—1768. Despre biserica unită și neunită din Voivodenii mari.
 „ 2—1768. Despre biserica unită și neun. din Brașov.
 „ 5—1769. Actele principelui Brâncovean despre domeniul său din Sâmbăta superioară.
 „ 7—1769. Impopularea comunelor din cari au emigrat locuitorii în România.
 „ 8—1769. Înființarea orfelinului din Sibiiu.
 „ 9—1769. Biserica neunită din Porumbacul inf.
 „ 6—1770. Procesele și rescumpărarea moșiilor principelui Emanuil Brâncovean (și numerii 7—1773, 25—1773, 28—1773, 15—1774, 19—1780, 27—1783, 32—1796, 37—1796).
 „ 7—1770. O pastorală a episcopului neunit Novakovits către credincioșii neuniți.
 „ 1—1771. Despre Vasile Bărânyî protopopul unit din Făgăraș.
 „ 11—1771. Sibiiul se statorcesce ca reședință a episcopului român neunit (gr. ort.).
 „ 5—1772. Cererea națiunei săsesce în cauza clădirei podului dela Olt.
 „ 12—1772. Bisericile neunite din Iași, Săvăstreni și Săsciori.
 „ 19—1772. Incunoscințare, că principele de corónă călătorește prin Transilvania.
 „ 22—1772. Conscriptia urbarială a comunei Poiana-Merului.
 „ 23—1772. Conscriptia urbarială a comunei Lupșa.
 „ 13—1773. Clădirea bisericeii lutherane din Șercaia (și nr. 3 din 1777).
 „ 14—1773. Clădirea bisericeii neunite (gr. ort.) din Făgăraș.
 „ 22—1773. Plânsorea urbariaristilor din Voivodenii substernută la Maiestatea Sa contra baronului Bruckenthal.

În anul 1773 și 1774 s'au înaintat plânsori la Maiestatea Sa contra proprietarilor mari de către mai multe comune și singuraticii.

- Nr. 8—1773. Procesele lui Dumitru Sturza contra principelui Brâncovean (și numerii 25—1773, 28—1773 și 15—1774).
 „ 16—1774. Cererea preotului gr. unit din Făgăraș Constantin Ivanovits pentru porțiune canonică.
 „ 18—1774. Tarifa pieței Făgărașului.
 „ 12—1775. Înființarea școlilor normale.
 „ 7—1776. Despre salariul episcopului neunit.
 „ 20—1777. Conspect despre vama podului dela Olt către Galați.
 „ 3—1778. Episcopul gr.-neunit din Buda Chirilovits despre serviciile religioase.
 „ 19—1778. Conscrierea magnaților și a nobililor îndatorați să dea soldați.
 „ 12—1779. Biserica din Berivooii mari se dejudecă Uniților, ér cele din Berivooii mici și Iași se dejudecă Neuniților.
 „ 20—1779. Biserica neunită din Teleki-Recea (și nr. 12—1780, 22—1782).
 „ 23—1779. Episcopul gr.-unit din Făgăraș în cauză confesională.
 „ 24—1779. Biserica gr.-neunită din Luța.
 „ 5—1780. Plânsore contra preoților neuniți (greco-ort.) pentru servicii în biserică.
 „ 18—1780. Mórtea Mariei Teresia.
 „ 22—1780. Biserica neunită din Riușor.
 „ 13—1781. Redarea bisericeii neunite din Ucea inferioară.
 „ 14—1781. Biserica neunită din Cuciulata.
 „ 7—1782. Biserica neunită din Voivodenii mari (și nr. 21—1790, 24—1790 și 3—1791).
 „ 40—1782. Clădirea bisericeii neunite din Făgăraș (și nr. 14 din 1773).
 „ 24—1782. Biserica neunită din Scorei.
 „ 15—1782. Despre exercitarea serviciilor divine prin confesiuni.
 „ 18—1782. Redarea bisericeii din Beșimbac.
 „ 20—1782. Biserica disunită din Iași și Săvăstreni (și nr. 20—1797 și 10—1799).
 „ 24—1782. Biserica disunită din Dridif.
 „ 6—1783. Ión Bob se denumesce de episcop unit în Transilvania.

- Nr. 7—1783. Spesele susținerii podului dela Olt.
" 13—1783. Marele incendiu (foc) din Făgăraș (au ars 71 de gazde. La 1760 au ars 170 și la 1773, 120 sesii).
" 34/a—1783. Biserica disunită din Hurez și nr. 43—1783).
" 34/b—1783. Ștergerea călugărilor, călugărițelor, eremiților (ludi magistri) și a mănăstirilor române (și nr. 1—1748).
" 11—1784. Transilvania se împarte în 11 comitate (și nr. 9—1787 și 34—1790).
" 18—1784. Despre trecerile confesionale.
" 20—1784. Despre propunerea limbei germane în școle.
" 28—1784. Revoluția din comit. Hunidórei (Horea) (și nr. 29—1784 și 7—1785).
" 32—1784. Asupra agitatorilor poporului se ordonă statariul (Standrecht).
" 41—1784. Regulament despre organizarea districtului Făgărașului.
" 2—1785. Se concede rămânerea mănăstirei dela Sâmbăta superioare.
" 20—1785. Mănăstirea, ce se intenționase să se clădescă la Scorei.
" 25—1785. Biserica disunită din Hērseni.
" 47—1785. Cererea bisericei reformate din Făgăraș pentru vama de lemne.
" 26—1786. Ordinațiune în privința căsătoriilor mixte.
" 19—1787. Procesul comunei Zērnesci cu comuna Vulcan.
" 31—1787. Ordin pentru stârpirea lăcustelor.
" 15—1788. Locuitorii români din Felmer contra Sasilor pentru împărțirea teritorului comun.
" 10—1790. Repararea bisericei unite din Făgăraș cu 395 fl. dați dela stat pe timpul vicarului Halmágyi.
" 30—1790. Invitarea episcopului neunit din Arad la adunarea din Arad.
" 34—1790. Impărțirea comitatelor ordonată sub Iosif II se desfășoară.
" 1791. Un protocol, conform căruia în ședința

marcală (girás gyűlés) din 30 și 31 August 1791 funcționarii, nobilii, boerii, orașenii și reprezentanții țăranilor au depus în limba maghiară și română jurământ de fidelitate pentru împăratul Leopold II și de aderință către „Unirea celor trei Națiuni” și către cele patru confesiuni recipiate, după purcederea observată și la anul 1741, când s'a suit pe tron Maria Teresia.

Ambele forme de jurământ sunt scrise în acest protocol în limba română. Românii au jurat în 31 August. 1791 Formula jurământului pentru Uniunea celor 3 națiuni etc., se poate vedea și în Aprob. C. Prs. III Tit. 1.

- Nr. 26—1791. Adresa districtului Făgărașului pentru administrația comitatensă.
" 28—1792. Conscriptia boerilor nobili, a nobililor și a armaliștilor.
" 64—1793. Prisonieri francesi internați în castelul Făgărașului și rugăciuni de mulțumită pentru învingerile raportate asupra Francesilor (și nr. 19—1794, 67—1794, 21—1796 și 40—1800).
" 58—1794. Cerere ca țera Făgărașului să se scotă din starea de baronat liber și ca opidul Făgăraș să se declare de cetate liberă.
" 30—1798. Procesul națiunei săsesci contra baronului Samuil Bruckenthal (și nr. 13—1799).
" 30—1799. Procesul dintre biserica catolică și reformată din Făgăraș pentru luarea dijmei.
" 1—1800. Instrucție pentru comiți și căpitani superiori și pentru funcționarii superiori comitatensă.
" 35—1800. Rămasul protopopului disunit din Făgăraș George Petrașcu (și nr. 39—1800).

Alte acte mai vechi în archiva comitatului nu se află, eăci prin mutatul cel mult al archivei din un loc într'altul s'au perdut. Se află însă foarte multe protocoale vechi și amintiri despre acte vechi începând dela 1538 despre ședințele sedriei nobililor și boerilor, despre ședințele marcale, conscripții etc. etc. La actele de proces ale singuraticilor, ce nu se cuprind în această consemnare, dără se află în archiva comi-

tatului, sunt acclodate o mulțime de diplome de donațiuni de nobili și de alte documente vechi de regulă în copie, de foarte mare interes și însemnătate istorică, cari se pot vedea și ceti acolo între marginile dispozițiilor referitoare la acesta.

Apoi în archiva orașului Făgăraș încă se află unele acte vechi de însemnătate istorică, între cari mai de însemnătate este: o diplomă în limba latină dată la anul 1539 de voivodul Transilvaniei Ștefan Mailath despre unele donațiuni făcute cetățenilor din Făgăraș, concedându-li-se să vîndă beuturi liber, fără de a plăti taxe, pe timpul târgurilor în decurs de 5 zile și pe timpul secerișului 15 zile, era veduvelor li-s'a conces să facă (serviciile domnesci) robotele numai la lucratul cănepei.

Se mai află și alte diplome și vre-o câteva acte cu subscrierea originală a generalului Georgiu Basta dela anul 1602 și a principilor Gabriel Bethlen și Mihail Apaffy. Despre toate aceste acte vechi s'a compus la anul 1834 un registru, ce este alăturat la acele acte și se păstrează de-asemena la primăria opidului Făgăraș. De însemnătate istorică sunt și „Analele”, ce se poartă de călugării franciscani dela mănăstirea Sfântului Ștefan din Făgăraș. Aceste anale s'au început la anul 1776 și după însemnătatea evenimentelor petrecute s'au purtat până în zilele noastre și se vor purta tot astfel și pe viitor.

În aceste anale călugării, cari le-au purtat, au indus și unele date din trecutul Făgărașului, așa, după cum le-au putut afla sau le-au combinat ei.

De-o însemnătate și mai mare este o carte vechiă, ce trebuie să se afle la direcțiunea bunurilor statului în Făgăraș sau la fiscalatul erarial, cuprindând date foarte prețioase, așa că unele sunt transcrise de aici în analele călugărilor franciscani.

Ca document de însemnătate istorică. Samuil Klein amintesc o piatră, ce s'a aflat la Veneția inferioară din districtul Făgărașului cu inscripția: Vixit Gri I. Venetus Anno D. 1185 ș. c. l. și întregită cu genealogia vicarului Ionaș Monea (numai protopop) dela 1728. Această inscripție este publicată în tot cuprinsul ei în colecțiunea lui Nicol. Densușianu 1885.

Tot-de-odată public și următorul registru despre căpitanii supremi ai fortăreței (arx) și ai districtului, precum și despre comiții supremi ai comitatului Făgărașului începând dela anul 1507 până în zilele noastre.

*

Registru

despre căpitanii supremi ai castelului și districtului și despre comiții supremi ai comitatului Făgărașului.

Până la anul 1464 țera Făgărașului în urma donațiunei regelui Ludovic cel Mare în decurs de 95 de ani (1369—1464) a fost în posesiunea principilor Munteniei (Valachia).

I. Căpitanii supremi.

- 1) 1507—1509 Tokos Ștefan.
- 2) 1509 Tomori Paul, care a fost mai târziu călugăr franciscan, apoi arhiepiscop de Kalocsa și ca atare comandant suprem în lupta dela Mohács, unde a și căzut (1526).
- 3) 1527. În diploma boerului Vlad de Grid din 9 Iulie 1527, confirmată de Ștef. Mailat la 1535, se dice: Nos Nicolaus et Laurentius de Gomor Costellani Castri Fogaras Damus pro memoria etc. etc.
- 4) 1579—1610. Petrichevich Horvath Cosma (și Petrytvevijth).
- 5) 1610—1612. Macskássy Mihail.
- 6) 1612—1614. Báling Ión.
- 7) 1614—1634. Kemény Boldizsár.
- 8) 1635. Kemény Ión de Bürkös, care era tot-de-odată și comite suprem al comitatului Albei.
- 9) 1648. Kemény Ión de Gerő-Monostor.
- 10) 1657—1660. Kemény Ión, care a devenit principe.
- 11) 1660. Barcsai Andrei, pe care l'a spânzurat principele Kemény.
- 12) 1660. Kemény Simon.
- 13) 1661. Ugron Andrei.
- 14) După aceea Cserei Ión.
- 15) 1678. Inczedi Paul de Várad. Se vede din donațiunea lui Const. Brancoveanu dela Apaffy.

- 16) 1684—1700. Bethlen Grigorie.
  - 17) 1704—1729. Boer Simon de Kövesd.
  - 18) 1730. Baronul Toroczky Ión.
  - 19) 1734. Baronul Szentkereszty Andreiú.
  - 20) 1744. Horváth Andreiú de Oradea-Mare.
  - 21) 1746. Gróf Teleky Paul.
  - 22) 1758. Gróf Bethlen Nicolau.
  - 23) 1767. Baronul Bruckenthal Mihail.
  - 24) 1774). Béldi Ștefan de Uzon.
  - 25) 1784. Ahlefeld Mihail. Acesta a fost comite suprem sub Iosif II.
  - 26) 1790. Baronul Bruckenthal Samuel, căpitan suprem.
  - 27) 1791. Donáth Iosif.
  - 28) 1800. Baronul Miske Iosif.
  - 29) 1806. Bisztray Iosif.
  - 30) 1818. Béldi Ștefan de Uzon.
  - 31) Dup'aceea Grof Nemes Ión.
  - 32) Baronul Bruckenthal Carol.
  - 33) La 1848 Gróf Bethlen Gabriel.
- Dup'acesta dela 1849—1860, pe timpul absolutismului austriac, districtul Făgărașului a fost împărțit jumătate la Sibiu și jumătate la Brașov, în care timp au fost opt (8) funcționari de ai regimului austriac absolutistic.
- 34) La 1861—1865. Bran Ión de Lemény, căpit. suprem.
  - 35) 1865—1867. Pușcariú Ión.
  - 36) 1867—1873. Tămaș Ladislau.
  - 37) 1873—1876. Boer Coloman.

II. Comiți supremi dela 9 Septembrie 1876.

1876—1877 tot Boer Coloman.

38) 1877—1882. Szent-Iványi Iuliu. În 1877 numai ca comisar guvernial și apoi dela 1878 ca comite suprem al Brașovului și al Făgărașului.

39) 1882—1891. Horváth Mihail de Oradea mare și Telek.

40) Dela 1891 și până azi Bauszner Guido.

Cu toate că nu se ține de istoria Făgărașului, dér totuși, după ce acuma în anul 1896 se serbeză mileniul (1000 de ani) dela întemeierea Ungariei, cu

această ocasiune epocală în viața popoarelor și în istoria lumii, deși numai în trecut, amintesc totuși descrierea, ce o face episcopul Paul (Anonimus Belae regis notarius) anonimul notar al regelui orb Bela II (1131—1141) despre lupta, ce au avut-o la ocuparea țerei Maghiarii sub ducele lor Tuhutum la anul 904 cu Românii din ținuturile Someșului în Transilvania sub ducele lor Gelu (Gelu ducem Blaccorum).

Acest episcop, care a vădut însuși pe timpul său pe Români locuind aici în masse mari, între altele scrie: „Et pugnatum est inter eos acriter. Milites Tuhutum audaci cursu persequentes ducem Geloum iuxta fluvium Copus interfecerunt. Tunc habitatores terrae videntes mortem domini sui, sua propria voluntate dexteram dantes dominum sibi elegerunt Tuhutum patrem Horea, et in loco illo, qui dicitur Esculeu, fidem cum iuramento firma-verunt“, etc. etc.

Scrie deci acel episcop, că după o luptă crâncenă Gelu, ducele Românilor, a cădut pe câmpul de onoare lângă riul Căpuș. Tuhutum a învins, ér Românii, locuitorii țerei, au făcut la Eskülö cu Maghiarii împăciuire întărită cu jurământ, dând mâna de pace, să fiă pururea prietini și frați (dexteram dantes iuraverunt) și cu această împăciuire și-au ales apoi din buna lor voe pe Tuhutum de domn. Locul, unde au jurat, l'au numit „Eskülö“.

După cum déră am trăit aici unii cu alții în bine și în rău o miă (1000) de ani*), rămânând tot aceiași, ce am fost atunci: Maghiari și Români, aceiași vom rămâne hotărît și în viitor, căci și poporul român este un popor plin de viață și de-o trăinicie rară, admirabilă și neîntrecută. Să trăim ca frați, ca așa să putem fi cu toții mulțumiți.

*) Cântecul Nibelungilor cap XXII, despre nunta lui Athila cu Krimhilda pe la anul 438, la care au fost și Români conduși de războinicul Ramung, „mit siebenhundert Mannen“. — apoi istoricii: Nestor rus (1057—1113), Anonimus Belae regis Notarius (1131—1141). Constantinus Porphyrogenitus de adm. imp. cap 40, și Leo Gramaticus.

Dér eu nu scriu istoriă, ci descriu excursiunile mele pe munți, de aceea continuu cu acest material.

Cât am stat în Făgăraș s'a redactat actul despre descrierea lungei linii de frontieră marcată dela Cruce (Giuvala) din Branul superior până sub muntele Luțele de-asupra Sebeșului, care act confecționat în două esemplare, fiă-care în limba maghiară și română, s'a înaintat guvernului Ungariei și guvernului României în câte-un exemplar subscris de toți membrii comisiunei.

În 23 Iulie comisiunea internațională a eșit din nou la fața locului pentru a continua marcarea mai departe pe teritorul pretorial al Făgărașului dela muntele Luțele până inclusiv la Bindea către Colțul Viștei mari, despre ce în capitolul următor.

Capitolul V.

Luțele, Vêrful Brătilei, Ludișorul, Zêrna, Vêrful Urlii cotta 2479 m. și Bindea.

Munți în fața Făgărașului cu pășuni peste regiunea lemnului. Cu o amintire despre cetatea din Colțul Brezei și despre mănăstirea din branistea Sâmbetei superioare.

După confecționarea actului despre descrierea liniei de frontieră, marcată pe teritorul cercului pretorial al Branului, Lună în 23 Iulie, participând acum și prim-pretorele Făgărașului Herszényi Inre, comisiunea a plecat din Făgăraș la Mărgineni și de aci apoi tot călare am eșit pe plaiul dela Mărgineni până sus la Văcarea mare, în marginea regiunii lemnului.

Lucrătorii de lipsă au fost luați de astă-dată din comuna Mărgineni, Sebeș și Copăcel de lângă Făgăraș. Fiind-că însêrase când am ajuns la Văcarea mare, am rămas peste noapte aici. În ziua următoare, 24 Iulie, s'a început marcarea dela Luțele încolo. Stêlpii de hotărnicia necesari până la Bindea erau deja scoși aici la Văcarea mare și se aflau la casa, ce s'a edificat aici din partea comitatului pentru cause de epizotiă. Stêlpii până aici și până la Berivoescul mare (2298 m.) au fost scoși pe telegi de nisce locuitori din Mărgineni, cari voiau a-i scôte și mai departe tot pe telegi până în direcțiunea comunei Brează la Vêrful Brătilei și al Ludișorului. După ce însê aveam lucrători de ajuns cu noi și după ce cu telegile cam de dincolo de Berivoescul s'ar fi putut trece mai departe numai cu mare

greutate, nu s'a primit propunerea Mărginenilor, ci s'a dispus de s'au transportat stêlpii mai departe de lucrători, ducând tot câte patru ómenii un stêlp așa, după cum întântam cu marcarea.

Am trecut la Vêrful Luțelor (cotta 2179 m.) și de aci la Berivoescul mare. Era tocmai la amêđi, când am ajuns pe Vêrful Luțelor, unde sub muntele Berivoescul mare este un podeiú mărișor și frumos. Pășunea în aceste regiuni nu mai este așa bună și grasă, ca în munții de până aci. Érba crește cu mult mai rară și tare subțire. Ceva propriu și caracteristic am aflat aici în pășunea de pe „Vêrful Luțelor“. Jos, printre firicelele de érbă, pământul este acoperit de un jabiú (muschiú) des și gros, ce atunci, când am fost noi — póte degerat în urma vreunui îngheț, — era de tot uscat. Când călcam pe el, cum era înfênat și uscat, sec, ne pîrăia sub picioré și fără voiă ne făcea să tresărim de efectul, ce-l producea acea pîrăitură sécă înfênată.

Cum stam pe acest podeiú la prând, de-odată ne încungiură de tóte părțile o désă negură sécă, așa că nu ne mai puteam vedé unii pe alții. La 3—4 pași mai încolo nu se putea vedé absolut nimic. După un interval óre-care unul din cei prezenti implântă mâna în jabiul de pe pământ, scóte câteva mâni pline, în cantitate bunicică, și-i dá foc. Și ardea deosebit acest jabiú uscat, ardea încetșor și cu flacără lină. Ceilalți făcură și ei asemenea, așa că în câteva minute pe întregul podeiú era o mulțime de atari foculețe. După ce s'a ridicat puțin negura, am pornit mai departe spre Berivoescul mare și Berivoescul mic, trecând pe de-asupra „Văii Vladului“, ce ese sus la cóma muntelui din partea de cătră România.

Acéstă vale afundă era și acum tare acoperită și plină de néuă vechiă.

Cătră séră am ajuns cu marcarea până peste Berivoescul mare, aședându-se movilele necesari. De aici eu

apoi am coborît prin Mărginenii la Făgăraș, de unde peste trei óile am eșit la comuna Breaza, unde m'am întâlnit cu comisiunea, ce coborîse dela munte acolo.

Dela Berivoescul mare s'a continuat marcarea pe muntele Berivoescul mic și de aci la piscul „Vêrful Brătilei“, dela care spre Vest se află „Vêrful Ludișorului“ (stêlpul 210), unde ese în frontieră plaiul de cătră comuna Breaza dela Făgăraș și duce încolo cătră Câmpul-Lung în România, peste muntele „Oticul“. În comuna Breaza, ce se află jos la pólele muntelui, în țera Oltului, este și un oficiu reg. ungar de vamă și post de finanți, pentru-că pe plaiul de aici se aduc din România la noi și se trec dela noi în România mulțime de vite, cu deosebire oi, cum și alte multe și deosebite produse economice și industriale. Casarma de vară a postului de finanți 'era afară din comună pe valea Brezei, tocmai jos la marginea pădurei, într'un podeiú, în care se află o mare și prea frumoasă poénă în locul numit „Colțul sub cetate“. Acésta este numirea oficiósă a locului.

De-asupra acestui loc, în apropierea plaiului, ce duce în România, între Valea Pojortei, — ce se forméză din isvórale din muntele Langa de sub Zêrna și Vêrful Ludișorului, și din apele ce curg din lacul și din căldările Urlui, — și între valea Brezei, — ce se forméză sub cheia Bîndii din isvórale din Valea lui Mogoș și Brescióră, — între aceste două văi, óic, se ridică o spinare de munte numit „Colțul“, pe vêrful căreia se înalță în formă de con un pisc de tot petros.

Pe acest pisc petros poporul îl numesce și astăđi „Cetatea lui Radu Negru Vodă“, ér podeiul de sub acest pisc, după cum am arătat deja, își are numirea oficiósă de „Colțul sub cetate“.

Sus pe piscul colțului se vedé încă și ađi urmele fundamentelor unei tari clădirii, ce trebuie, că de mult, tare de mult a fost aici, așa că ađi, afară de tradițiunea și nu-

mirea susținută în popor, nu mai există alte date despre puternica clădire de odinioară. Mai există și urmele unei pivnițe (beciū) și ale unei fântăni vechi părăsite și în parte mare înfundată cu lemne și pământ, ce se dice, că a fost săpată în curtea cetății (castelului) de odinioară. Locuitorii din comuna Breaza au dus de aici până mai în anii trecuți petrii cioplite cu măestria, ce au rămas din vechea cetate și le-au întrebuințat la zidirea caselor lor din material solid, cari clădiri mai înainte nu erau în obicei.

Nisce cercetări în aceste locuri pôte că totuși ar aduce cât de puțină lumină asupra trecutului acestui loc istoric.

Poporul susține, că aici a fost o cetate a lui Radu Negru Vodă, care emigrând pe la finea secolului al 12 cu cei mai mulți Români din țera Oltului dela Făgăraș la Câmpul-Lung, în România, a pus acolo primele fundamente la înființarea statului român de azi. Familii cu numele Negrea și Negru și urmași din aceste familii există încă și azi în număr mare în comitatul Făgărașului.

Plaiul de comunicația de către Breaza dela Vârful Ludișorului, trecând spre Ost prin curmătura muntelui Brătîla, ajunge în partea României și pe muntele „Oticul“, de unde apoi în direcțiune dela Nord spre Sud trece încolo către Câmpul-Lung.

Oticul, prin poziția lui înfundă lunga vale a râului Dimbovița, care-și are isvôrăle în partea ostică a „Oticului“. În această împrejurime, pe teritorul României, formațiunea munților până către Moldoveanul (Colțul Viștea mare) și cursul apelor ia altă direcțiune, așa că aici sus, dela Oticul spre Ost, curg apele (Dimbovița) spre Sud-Ost și dela Otic dincolo spre Vest din muntele Moldoveanul (Colțul Viștea mare) curg apele (Argeșul) spre Sud-Vest. Intre Oticul și Moldoveanul formațiunea munților și cursul apelor se estinde mai peste tot în direcțiune sudică.

Dela Brătîla încolo spre Vest, aici sus în linia de despărțire a apelor, este muntele „Ludișorul“, care cu deose-

bire în partea noastră este mai petros și căma lui în linia de frontieră este bine marcată dela natură.

Trecând apoi prin o șea seu curmătură a muntelui Ludișorul, s'a înaintat cu marcarea pe vârful muntelui Zêrna și de aci în curmătura cea afundă din Zêrna, unde s'a făcut stațiune și s'a așezat stêlpul de frontieră cu Nr. 211 și de unde, pe lângă alte puncte mai marcante ale terenului din împrejurime, cu ocheanul se vede bine și casa comitatului din Făgăraș.

De aci s'a continuat marcarea pe muntele Triponul, a cărui culme în linia de despărțire a apelor este tare stâncosă și căstele lui foarte repeși.

S'a trecut apoi de aci mai departe spre Nord la „Vârful Urlii“ (cotta 2479 m.), unde — fiind formațiunea acestui munte cu deosebire în partea de cătră noi foarte stâncosă, cu abisuri prăpăstioase — poți eși mai cu înlesnire de cătră Breaza seu Lisa pe văile de-acolo, prin muntele Smida și Bindea, și apoi de aci urcând pe partea României spre Sud-Ost până la Vârful Urlii, care după vârful Triponului este tot-odată și cel mai înalt și mai stâncos munte dintre toți, căți 'i-am descris în acest capitol și pe cari în descrierea excursiunilor mele din ciclul al doilea îi voi descrie cu de-amănuntul și mai espres, așa, după cum am trecut eu prin ei.

Dela „Vârful Urlii“ trece linia de despărțire a apelor pe muntele Bindea, care este cu mult mai practicabil ca locul dela Vârful Urlii și Tripon.

Sub Vârful Urlii se află marele și prea frumosul lac al Urlii, apoi mai în jos sub Bindea, la vârful Smidei, în direcțiunea comunei Breaza, se află muntele Trăsnita (cotta 2069 m.) cu o formațiune de tot petrosă și sălbatică. Acest munte mai în toate verile este cercetat de mulți turiști.

Pe colții de petră de var ai stâncilor și ai căstelor locului de aici se află rarile flori de munte „Steluțele“ (lă-nărică, gnaphalion, Edelweiss) relativ luat în cantitate

mare, ceea ce încă face pe turist se cerceteze cu predicțiune Trăsnița.

Pe Valea Brezei este sus în munte și o cascadă foarte frumoasă și demnă de vădit, care încă atrage mulți privitori în acele locuri, nu este însă așa mare, ca cascada din Bilea.

Finindu-se la Bindea cercul pretorial al Făgărașului, Vineri în 27 Iulie st. n. membrii comisiunii ungare au coborât la Breaza, de unde, însoțiți de Horváth Mihály, comitele suprem al Făgărașului, ne-am întors la Făgăraș, ér membrii comisiunii române, majorul Constantin Brutu Segarceanu și căpitanul Spiroiu, dela Bindea s'au întors călări tot pe plaiul principal din lungul munților pe lângă linia de frontieră marcată până la Tâmaș, sub Pétra Craiului, de unde apoi majorul Segarceanu a coborât pe plaiul Tâmașului la Zernesci, ér căpitanul Spiroiu a coborât pe plaiul Turcilor în Dimbovița și de aci mai departe la Câmpul-Lung spre a fi acolo la 1 August st. n., la renumitul târg dela Sântul Ilie.

La despărțire am avut înțeles cu căpitanul Spiroiu, că dânsul nu va mai veni prin Făgăraș, ci cel mult în 4—5 zile va eși de-adreptul la muntele (Moldoveanul) „Colțul Viștei mari“, așa că despre ziua plecării sale din Câmpul-Lung ne va încunosciița pe cale telegrafică, ca să plecăm și noi din Făgăraș tot în aceeași zi.

Spre scopul acesta căpitanul român a trimis pe toți soldații și dorobanții săi cu întregul bagagiū la Breaza, de unde apoi au trecut la comuna Ucea superiōră, ce este jos la pōlele munților mai în apropiere de muntele „Colțul Viștea mare“, așteptând acolo ordinul de plecare mai departe.

Dela muntele Bindea, linia de despărțire a apelor trece pe cercul pretorial al Arpașului, peste muntele „Gălășescul“, în direcțiunea căruia jos în comuna Sâmbăta superiōră apusenă este domeniul și castelul dăruit de Prin-

cipele Grigorie Brâncoveanul, la an. 1826, bisericei grecesci din Brașov cu hramul Sântei Treimi. Pe grilagiul de fer al galeriei din mijlocul fațadei castelului și acum se ved bătute din fer inițialele principelui Grigorie Brâncoveanul (G. G. B.) Acest domēniu l'a căpētat Constantin Basarab Brâncoveanul, Voivodul Țerei-românesci, la anul 1678 ca donațiune dela Mihail Apaffy, principele Transilvaniei.

Sus la munte, în o prea frumoasă poenă din pădurea domeniului, în locul numit „La mănăstire“, se află ruinele unei vechi bisericei române, astfel însă, că pāreții bisericei de odiniōră și chipurile sante în fresco de pe acei pāreți și ađi sunt încă în mare parte foarte bine conservate. Coperișul este cu totul dērimat și sus pe ruinele zidurilor sunt crescuți arbori și tufari mari. Pe pāreții interni ai zidurilor, clădiți foarte solid și în parte încă bine conservați, sunt scrise cu litere cirile în limba română multe citate din sânta scriptură. Indată după prima intrare se vede scris de-asupra uși, ce urmēză, numărul anului 1767, ce se vede a fi anul, în care s'a finit zugrăvirea acestei biserice, de-ōrece și în altar în partea dinainte a pārețelului dela proscmediă se vede scrisă cu cirile următōrea inscripțiā: „*Erei: Ionascu Pană Mihaiū, — Zugrav*; mai departe este șters numele și în locul acesta și-a scris numele un individ cu numele N. Recean; apoi urmēză: *Văleatul Á Ψ Χ Ś*, adecă 1766.

Din pomelnicul ctitorilor, ce este scris tot cu litere cirile și tot pe pārețele dela proscmediă, de-asupra inscripției amintite mai sus, se vede, că acēstă bisericuță s'a clădit cu tōtă cheltuiala Măriei Sale Constantin Brâncoveanul, fostul Voevod a tōtă Ungro-Vlachia, a Sfinției Sale părintelui Egumen al mănăstirei Visarion și a Domnialor ctitori: Manolache Rafail ș. a., ce de bună sēmă a putut fi cam pe la anul 1697, când s'a clădit și biserica din Făgăraș a Brâncoveanului, care biserică acum este proprietatea Românilor greco-catolici. Încă și ađi mai esistă în fru-

mósa poená dela acéstă bisericuță o simplă casă de locuit pentru servitorii de ai domeniului. Impregiurul bisericeții se vèd și câteva morminte ale călugărilor de odinióră.

Dërimându-se bisericuța, mulțime de ómenii, cari au fost pe aici, și-au scris séu și-au sgăriat pe pãreții interiorii numele lor, punându-și datul când le-au scris. Cetind și cercetând eu mai de-aprópe aceste nume și datele scrise pe pãreți, am aflat, că cel mai vechiú, cel mai de demult nume scris se află cum intri în biserică pe pãretele din drépta (de cãtră munte), dinaintea altarului, între ușa altarului și între pãretele principal, nume scris și respective sgăriat în pãrete la anul 1812 și 1815, și unul dela a. 1819. Judecând după acéstă împrejurare, se vede, că bisericuța trebuie că a fost pãrăsită încă înainte de anul 1812, fiind, cum se dice, atacatã și dërimatã de ómenii rëi. Afarã în pœna din fața altarului, în mijlocul unor tufe de diferite soiuri de arborii, se află o fântână sãpatã îngust cu boltitura de pãtrã și afundã cam de 2 metri.

Despre acéstă fântână susține poporul, că din Pascii pãnã în Rusalii are apã cu putere vindecãtore și este fãcãtore de minuni. Mulți necãjiți și suferinđi atât din apropiere, cât și din depãrtãri fórte mari, chiar și din România și din internul Ungariei, vin și cercetézã acéstă fântãniță, de unde duc apã cu ei și lasã pe tufarul de-acolo și câte-un semn din vestmintele lor séu ale suferinđilor, cari n'au putut veni acolo, credënd, că astfel li-se ajutã suferințelor și bólelor lor și ale acelora, pentru cari au fãcut peregrinagiul la aceste locuri.

Pe aceste tufe sunt giur împregiur lãsate și acãțate mulțime de petece de haine și alte semne, așa că totul dã o infãțișare de tot bisarã și misterióasă.

Spre orientare observ, că referitor la călugării și mănãstirile de odiniórã din districtul Fãgãrașului se află în archiva comitatului Fãgãraș urmãtorele acte de mare însemnãtate, și anume:

1) Sub nr. 1 din 1748. Despre conscrierea mănãstirilor și călugărilor din țera Fãgãrașului.

2) Nr. 34 din 1783. Despre ștergerea (sistarea) mănãstirilor călugărilor, călugărițelor și a eremiților (jucãuși — ludi magistri).

3) Nr. 2 din 1785. Despre rãmânerea mănãstirei dela Sãmbãta superiórã.

Dela Bindea am continuat cu marcarea peste muntele „Gãlășescul“, „Petrile roșii“ și „Vistișóra“ cãtrã colțul Viștea mare „La Bold“ și cãtrã Buteanul și Negoitul, a cãror descriere se cuprinde în capitolul urmãtor.

Capitolul VI.

Colțul Viștea mare „La Bold“.

Peste *Vânătoarea lui Butean* (numită și *Vânătoare* pentru colții negri-vineți ai stâncilor de acolo) și *Negoiul* (cotta 2544 m.) până către *Surul*. Munți stâncoși.

După ce s'a marcat frontiera până la muntele Bindea inclusive, și după ce am terminat și cu descrierea prescrisă privitoare la această marcă, Duminecă în 5 August 1888 am plecat din Făgăraș la comuna Viștea superioară spre a ne întâlni acolo cu prim-pretorele cercului Arpaș. Aveam de gând, ca de aci, — provăduți cu cele trebuincioase pentru o excursiune atât de grea, după cum ni-se descrieseră acesta de oameni cunoscători, — să eșim cu toții la „Colțul Viștei mari“, ca așa peste această, dela Bindea începând, să continuăm marcarea frontierei mai departe până la marginea vestică a comitatului Făgăraș, de-a-supra între comuna Porumbacul superior și Avrig.

Dilele dela 29 Iulie până la 4 August, câte le-am petrecut în Făgăraș pentru puțină recreare și pentru redactarea și purisarea actului privitor la descrierea frontierei dela Ilărescul până la Bindea, au fost atât de frumoase, senine și călduroase, chiar până la 40—45 grade, încât — lucru, ce rare-ori se întâmplă — nici chiar pe vârfurile cele mai înalte ale măestoșilor munți ai Făgărașului nu se vedea leac de nor. Totul era limpede și curat.

Când am plecat din Făgăraș, în ziua de 5 August, era același timp frumos și o ferbințelă aproape de nesuferit. Din drumul țerei, ce duce în jos paralel cu riul

„Oltul“, ne uitam cu admirațiune, dăr și cu o serioasă îngrijire, la considerabilele înălțimi ale puternicilor munți, a căror frunte curată, ce se vedea atât de bine în seninul cerului, ne impunea tot mai tare și știind, că trebuie să călcăm și să marcăm acele înălțimi în linia de despărțire a apelor, trebuia chiar și fără de voiă să ne întrebăm, cum vom ajunge noi acolo, cum vom umbla și cum și când ne vom reîntorče?

Amintesc aici, că jos în șesul Oltului, între comuna Viștea inferioară și Ucea inferioară, dincolo de Olt, se află comuna Feldiōra, locuită de Români. În șesul acestei comune, lângă Olt, se află un loc numit „*La cetăția*“, cuprindând un teritor cam de 3 jugore de pământ. Aci se vede, că în vechime a fost clădită din material solid o fortăreță (cetăția), ale cărei temelii, constatătoare din nisce ziduri de piatră, în grosime chiar și de peste trei metri, se pot vedea și adă în formă de oblung, dăr numai până la suprafața pământului, așa, că întreg acest loc, chiar și peste ziduri, este cultivat de locuitori ca pământ de arătură pentru cucuruz (porumb) și varză.

Tot în șesul Oltului, spre Vest, se află foarte vechea comună Sâmbăta (Zumbuthel și Zumbothel), Voila (Boje), Arpașul și vechea comună Cârța (Kercz). La Cârța, prin diploma regelui Ungariei Andrei II dela anul 1223 s'a înființat și la anul 1272, sub Ștefan V, s'a reconstruit pe pământ separat și dăruit din teritorul Blaccilor (terram exemptam de Blaccis, — terra Olachorum) renumita „Abatie cisterciensă“ (mănăstire romano-catolică), ale cărei clădiri vechi ruinate există încă și adă în mare parte.

De jos din drumul țerei de lângă Olt, între comunele Sâmbăta și Viștea inferioară și cu deosebire mai în apropiere de comuna Besimbav, prea bine se poate vedea și distinge înălțimea „*Colțul Viștea mare*“ cu ascuțitul lui vârf numit „*La Bold*“ (cotta 2520 metri), pe care cei din România îl numesc *Moldoveanul*.

Tot din drumul țerei de lângă Olt mai pe întreaga liniă se vede în direcțiunea comunei Cărtișóra un pisc de stâncă, care se pare a fi cel mai înalt, având pe vârf o șea, o curmătură cu formațiunea dela noi către România. Acesta este *Vânătorca lui Buteanu*, cu negrii ei colți (cotta 2510 metri). Din cauza culorii negre-vinete a acestor colți poporul pe acest pisc îl numesce și „*La Vânătare*“, ceea ce corăspunde foarte bine impresiei, ce o face coloritul locului.

De aci apoi și mai spre Vest, sus în direcțiunea comunei Serata, mai în spre România, se înalță măestos un colos de munte cu un mare lanț de stânci prea prăpăstioase, cari întorcându-se scădând în jos către Olt spre Nord, formază un unghiū, în care cu deosebire jos spre Nord-Ost și Nord-Vest la pōlele stâncilor, zăpada și ghiata fiind tare umbrită în unele locuri, în veci nu se topesce. Acesta este bătrânul și măestosul munte *Negoiu*, care are o înălțime de 2544 metri. Acest pisc se vede din orașul Sibiu, ca cel mai înalt vârf din munții Făgărașului, așa după cum în adevăr și este.

Pe acești munți aveam să aședăm noi în linia de despărțire a apelor cinci stēlpī de hotărnicia, și adecă: unul pe Colțul Viștei mari, altul de-asupra Arpașului mare între Vêrtop și Vêrtopel, al treilea dincolo de Buteanu pe muntele Bilea, al patru-lea spre Vest sub piscul Negoiu, ér al cince-lea în curmătura muntelui Scara, de-asupra Porumbacului superior. Apoi aveam să facem între acești stēlpī, în piscurile cu vârfuri mai marcante, movile după necesitate.

Luni în 6 August întreaga comisiune ne-am întrunit la primăria comunală din Viștea superiōră. Din partea noastră membrii prezenți ai comisiunei erau acuma: Eu ca protonotar și reprezentant al comitatului, căpitanul c. și reg. dela mapare Șandru, inginerul reg. Kovács și prim-pretoarele din cercul Arpașului, Aldulea Mețian. Am avut cu noi și doi gendarmi. Trimisul guvernului României, căpitanul

Spiroiu, când ne-am despărțit la Breaza, ne spusese, că el va eși de-adreptul la muntele Moldoveanu, deci se ne întâl-nim cu el acolo. Spre acest scop în 6 August am dispus să vie la noi și soldații români, cari rămaseră în Ucea superiōră. Ei au și sosit.

Astfel pe la 2 ore după amēdi am plecat din Viștea superiōră, eșind pe la grădina erarială dela pōlele muntelui din gura văii Viștei. Instrumentele și întreg bagagiul parte s'a pus pe cai, parte s'a împărțit pentru transportare între lucrătorii noștri și între soldații români, fiind la olaltă cam la 100 de omeni. De aici înaintând pe partea dreptă a văii am ajuns la gura plaiului numit „*Hōnca*“. Aci am apucat plaiul, ce duce prin pădure, și tot pe acesta am suit parte călare, parte pe jos, tot pe muchea muntelui până la un punct, de unde ne mai putând înainta pe muche, fiind locul cu totul nepracticabil, trebui să coborim în vale cu o repede cădere, prin o potecă în țic-țac, numită „*Virtejur*“.

Era la 7 ore sēra, când am sosit de-asupra „*Virtejurilor*“. Aveam să mergem până la casa turiștilor, clădită în Viștea mare de societatea caraptină transilvană, aprōpe de marginea superiōră a regiunii lemnului. Am descălecat și apoi am pornit prin „*Virtejur*“.

Deși se cam întunecase și deși poteca este destul de sēlbatică și tare nesigură, până în vale am scăpat numai cu acel ne-ajuns, că un cal, încărcat cu povară mai voluminosă, poticnindu-se, volumul cel mare sări de pe șeuă peste capul calului și al conducătorului, căroră însă din norocire, afară de spaimă, nu li-s'a întâmpat nimica.

Ajunși în vale, am înaintat tot pe partea dreptă a apei, așa, că sēra la 9 ore am ajuns la casa societății carpatine din Viștea mare. Timpul cu deosebire înainte de amēdi și până către sēră a fost destul de bun și frumos. Sēra însă a început vremea să se schimbe. Când am ajuns la casa societății, plōia începuse deja a picura puțintel.

Sosiți aici, îndată am dispus să se adune bagagiul și am intrat în casă.

Casa acésta este clădită din lemn, cu ferestri mobile asemenea de lemn, fiind acoperită cu șindilă. Are o tindă (anticameră) și o odaie cu o masă, o poliță și un mare pat de lemn (priciu). În cas de lipsă, cam îndesuiți unul lângă altul, pot încăpé în ea și 15 până la 20 de ómení. Pe păreții ei de bърne de brad se vedeau scrise numérose nume de bărbați și femei, domni și dame, cari au cercetat în excursiunile lor acéstă casă.

Am dispus îndată de s'a făcut înaintea casei un foc mare pentru noi. Lucrătorii jur împrejur și-au făcut de asemenea vre-o câteva focuri, asociându-se în anumite grupuri după comunele de unde erau. Membrii comisiei și patru onorațorii din cercul Viștei, cari ne-au însoțit spre a eși cu noi pe colțul Viștei mari, am ocupat odaia, unde am și dormit. Tinda au ocupat'o cei doi gendarmi, vre-o câți-va primari comunali de ai noștri și soldați români, cari peste nópte au dormit în podul casei. Tot în pod am aședat spre a se recrea și a fi mai liniștit și pe soldatul servitor al căpitanului c. și r. Șandru, un Svab din șesurile Ungariei, care într'atata se obosise de drumul pe munte, încât nu-l mai țineau picioarele și sosit aici îndată s'a insinuat „marod“, cu junghiuri prin cóste, însă fiind bine îngrijit, în 2 zile s'a recreat așa, că a putut merge și mai departe.

Ne pusesem la cină și vorbind despre schimbarea timpului, — pentru-că acuma curgea o plóia lină, dér desă și se recise și aerul cât de bine, — de-odată auđim în tindă pírăitură de foc. Deschidënd ușa, vedurăm, că primarii noștri și cu soldații români făcuseră foc în tindă și puseseră de mămăligă, pentru cină. La admoniarea mea, ca să bage de sémă să nu se aprindă cumva casa și să dăm de vre-un nécas, ei imi răspunseră: Nu vă fiă frică, Domnule! Fiți pe pace. Ingrijim noi să nu se întemple

nimic réu. Ni-i témă însă, că o să facem cam multe mămăligi aici până se va schimba vremea, ca să putem pleca mai departe, căci sunt tare rele semne de timp și apoi cu muntele nu te poți pune în astfel de vremuri, căci îți pui capul.

Eșirăm afară să vedem, cum se arată cerul, însă era întunec ec beznă. Focurile lucrătorilor, cari se adăpostiseră pe sub numérosele lepedi de pétră, eșite afară din cósta muntelui, încă ardeau, déră cam potolite și cu un colorit roșietic neplăcut, auđindu-se continuu din ele sfirăitura picurilor de plóe, ce cădeau acuma des și cu îmbelșugare.

Cu totul întristați pentru acéstă schimbare repentină a timpului, ne-am retras érăși în odaie, am închis oblónele dela ferestri, am stîns luminarea și ne-am pus la odihnă; dér mai pe nici unul nu-l prindea somnul, pentru-că îndesații picuri de plóia făceau pe coperișul de șindilă al casei un sgomot și o țurăitură continuă și asurđitoare, căci acum ploua din gros. Cătră ăi, când unul, când altul întreba pe vecinul său, decă nu-'i este frig, ér răspunsul era tot-déuna *da*. Toți sgriburiau de frig.

Când am eșit diminéța afară, vedurăm zărindu-se dintre nori din când în când vârful muntelui de de-asupra nóstră, care era acoperit de-o zăpadă grósă, ce căduse astă nópte. Vremea era tot întunecată. Negurici pline de apă se formau în continuu și se ridicau pe cósta muntelui, din valea ce curgea în apropierea nóstră.

Nu era chip de a merge mai departe. Am stat aci totă ziua și nóptea următoare. Trei dintre onorații din Viștea, cari ne însoțiră, vedënd plóia continuă și zăpada din apropiere, au renunțat la plăcerea de a mai eși cu noi pe Colțul Viștei mari și s'au reîntors înderét încă Marți în 7 August. Așteptam incunoscintărea dela căpitanul român, însă fără rezultat. Astfel avënd și mulți lucrători cu noi, nu sciam ce să începem. Primarii și cu dorobanții români nutreau în continuu focul din tindă în

măsură potrivită și cu bună îngrijire și făceau mereu la mămăligi una după alta, căci erau și ei mulțșori la număr și se vedea, că aveau și o bunicică poftă de mâncare; dimpregiurul focului însă nu se depărtau.

În 8 August pe la răsăritul sórelui se mai luminase puținel, când étă că sosesc la noi un sergent român de dorobanți și ne spune, că oficerii români cu mai mulți dorobanți sunt pe teritorul României la Obârșia Argeșului, la stâna din muntele Podul Giurgiului, și că acolo ne așteptă. Ne spuse apoi sergentul, că și el umblă de trei zile pe munți, împedecat de vremea cea rea, dér totuși să ne grăbim, căci densus scie potecile și ne va conduce bine.

Pe la 7 óre diminéta ne-am gătat de drum și, după ce mai departe nu poți merge călare, am împărțit tot bagagiul între lucrătorii, ni-am scris și noi numele pe o bârnă din păreții casei și am plecat cătră vârf, — o caravană considerabilă, înșirați unul după altul.

În marginea de sus a regiunii lemnului este o stână de mânăzări (oi cu lapte) și apoi o bună bucată mai în sus de aici este un bordei pentru ciobanii dela mióre și dela miei. Pe munte mai jos pasc sterpele, berbecii și mânăzările, pe la mijloc pasc miórele și cârlanii (miei din anul trecut) și apoi pe locurile cele mai înalte și mai rele, peste regiunea lemnului, pasc miei, putem dice de multe-ori în companiă cu caprele negre, de carii prin aceste locuri și cu deosebire prin cele mai sêlbaticе fulgerisuri (sfărîmături de pétră) și sghiaburi de stâncă se află din abundență, după cum voiți arăta mai la vale. La stâna mânăzărilor ni-s'a dat un tiner ciobănaș dela miei cu numele Bucur, ca să ne conducă până la culmea muntelui printre stâncile, ce ni-se ridicau în față ca un puternic zid, ce împiedecă trecerea.

Ciobănașul Bucur înainte și noi, înșirați după el, suiam bărbătesce, deși începuse din nou a picura câte puțin și norii, suflați de un vânt aspru, se continuau unul după

altul fără a se mai fini. Înaintând astfel, ciobănașul Bucur la nisce bolovanii grămădiți se opresce, se plécă și dând unul din bolovanii la o parte, ridică o jumătate de miel și, atêrnându-o de bătă, o pune pe spate peste sburlitul său cojoc, ce era cu lațe lungi de lână înafară, și plécă mai departe.

L'am întrebat, ce va să dice acesta? Ni-a răspuns: După ninsórea de ieri și alaltăieri, a fost fôrte frig și a trebuit să coborim cu miei mai la vale, însă tot am avut pagube, căci mare parte din miei mițuiți (tunși) și cu deosebire cei mai tineri mai toți s'au prăpădit de frig. Jumătatea acesta este dela un astfel de miel degerat. Noi încă tot n'am avut așa mare pagubă, dise el, dér celor de dincolo din partea României, fiind acolo ger și o vijeliă mai mare, li-s'au prăpădit mai mulți miei ca nouă.

Aceste descoperiri ale ciobanului Bucur ne-au pus în respect. Cu tóte acestea înaintam în continuu. Am ținut tot cam partea dréptă (spre Vest) a scursurei, căci aici nu mai este apă, și suind pe costa cea de tot repede și acoperită peste tot numai cu fărîmături de pétră, am trecut pe lângă sghiabul de stâncă numit „La Turn“ și astfel suind cu pași îngrigiați, ca nu cumva să se rostogolésca dela careva vre-un bolovan peste cei din urmă, în fine pe la 11 óre a. m. trecând unul câte unul prin despicătura de stâncă numită „La Portiță“, am ajuns pe culmea Carpaților sub Colțul Viștei mari, spre Ost.

Am stat aici, adăpostindu-ne la stânci contra vântului, ce bătea vehement și cu o putere, de ne-ar fi putut sufla din loc, decă nu ne-am fi ținut bine. Ploua cu țărțăriță (globulețe de nea) o plóia rece și désă. Vestmintele de pe noi ni-se îngreunaseră de apă și nu puțin începură a simți și efectul recei. Norii și negurile purtate de vântul șuerător în continuu se urcau fișeind aspru prin despicăturile stâncilor, ca prin nisce coșuri colosale, până sus la culmea muntelui, unde apoi se împrăștiau impregiurul

nostru în aer. Cum aşteptam aici, ni-se aduce scirea, că un lucrător din comuna Cârţişoara s'a bolnăvit, îi tremura tot corpul şi nu mai putea sui. Indată am trimis la el doi ómeni mai desteri, cari 'i-au dat puţină beutură întăritóre şi l'au dus îndărét până la stâna din Viştea mare, unde 'i s'a dat tótă posibila îngrijire până s'a putut transporta acasă în comuna sa.

Cam pe la 12 óre din di sosirăm toţi pe culmea Carpaţilor, de unde trebuia să coborîm pe teritorul român la bordeiul mieilor din „Valea rea“. Luminându-se puţin, am plecat. Pe la 1 óră d. a. am ajuns la bordeiul numit din Valea rea, al cărui proprietar, cu vre-o 1200 de oi, George Doda, moşnen din comuna Brătenî în România, încă se afla acolo.

Aceste bordee sunt nisce colibuţe séu căsullii mici, construite din bolovanî grămădiţi unul peste altul cu amestecătură de pământ şi acoperite de regulă cu lespeđi de pétră, cu gllii (brazde) de pământ şi mai arare-orî şi cu scórţă de brad, cari în aceste locuri sterile, sus preste regiunea lemnului, în cas de mare necesitate servesc de adăpost la câte 3—4 ómeni, căci mai mulţi nu încap, de s'ar îmbulđi cât de tare, ba chiar şi aceştia numai şedënd pot încăpe în ele.

Am întrebat pe moşnenul George, — care era un ciobănaş brunet, în etate de vre-o 22 ani, voinicel şi tare voinic, — că pentru ce-i ăceia acestui munte „Valea rea“, căci după cum arată locul, valea nu s'ar vedé a fi tocmai așa rea. — Așa se vede aci sus, răspunse el, însă numai decât coala mai în jos, unde începe a se îngusta locul, se fac nisce săritóri de stâncă şi sghiaburî fórte rele, încât să ferescă Dumneđu, — numai cu mare băgare de sémă poți scăpa cu viéța dintre ele.

Acésta este în adevér o vale rea, până dá de se împreună mai jos cu Galbina, de unde apoi se forméză riul Dómnei, ce se varsă în Argeş dimpreună cu Vulsanul,

care este de aici spre Apus dincolo de Galbina față de muntele Moldoveanul.

Am rugat pe moşnenul George să ne conducă mai departe până cătră Obêrşia Argeşului, pe unde trebuia să trecem la oficerii români în Podul Giurgiului. El a fost îndată gata spre servire. Pe la 3 óre după améđi am plecat dela bordeiul pe Valea rea în jos, unde pentru primadata am trecut peste zăpada vechiă, înegrită de ani, ce acoperea adénca scursură a părăuţului din astă vale.

N'am putut trece de-adreptul cătră Obêrşia Argeşului, căci trebui să ocolim „Colţul Viştei mari“, ce ne sta înainte şi pe care din partea de cătră răsărit nu te poți sui. Astfel ocolind, am ajuns pe muchea de cătră răsărit a muntelui Galbina, în a cărei vale, jos pe partea cóstei de dincolo, păceau 10 capre negre, pe cari când le-am zărit, am stat cu toţi pe loc şi le priveam cu mare admiraţiune. Ele încă au ridicat tóte capul în sus şi se uitau cătră caravana noastră cea mare, însă fără nici o temere, căci, ce e drept, cósta cealaltă a văii era tare departe dela noi.

Aveam şi puscî cu noi, dér puşca nu bate așa de parte. S'au dat apoi chiote şi s'a slobodit şi o puşcătură, după a cărei răsulare vedurăm caprele înşirându-se una după alta şi prin nisce sghiaburî şi seninóri de stâncă, tare periculóse, au luat'o la fugă în sus pe cósta muntelui, așa că în câteva minute erau la muchea de dincolo, de unde apoi au trecut fugind spre muntele Vulsanul şi nu s'au mai vedut. Ne miram de atâta frumseţă şi eleganţă a acestor animale. Moşnenul ciobănaş ne spuse, că astfel de capre se țin pe aici mai în tóte văile cu cărdul, în număr mare, şi pasc fără nici o sfială, de multe-orî pe o parte ele, pe altă parte mieii.

Am continuat éráşî calea, şi tot astfel vorbind şi întrebând pe cioban despre unele şi altele, am ajuns de-a-supra obêrşiei Galbinei, în partea sudică a Colţului Viştei mari, unde munţii forméză o curmătură de trecere în

jos către riul Argeș. În astă curmătură ne-am oprit puțin. Moșnenul George ne spuse, că de aci putem merge mai departe și singuri până la Podul Giurgiului, numai să ținem hățașul, căci acesta duce tocmai prin Podul Giurgiului.

După ce am închinat noi și 'i-am dat și moșnenului de a închinat binisor din beutura, ce-o aveam, ni-am luat ziua bună și am plecat: noi în jos pe hățaș, pe la muntele Orzăneaoa către Podul Giurgiului, ér moșnenul îndărăt la bordeiul său din Valea rea.

La 8 ore séra am ajuns în Podul Giurgiului. Aci în marginea pădurei la partea dreaptă a râului Argeș în o poeniță frumósă ne eși înainte căpitanul Spiroiu. Ne salutarăm de întâlnire și după ce ni-am spus unii altora cele petrecute până acuma, căpitanul român ne face cunoscut, că el a sosit aici deja de trei zile cu căpitanul de dorobanți al companiei de Argeș, Hiot, și cu vre-o 30 de dorobanți, cari sunt în corturi, colez mai la adăpost în pădure, peste Argeș, ér el cu colegul său sunt sus la stâna din Podul Giurgiului.

Înmurcea de însérat. Ne aședarăm și noi dincolo de Argeș în pădure la póelele muntelui numit „Cóstele“, lângă corturile dorobanților, și am ridicat un cort mare pentru comisiunea noastră, în care încăpeam bine 5—6 inși, și apoi am aședat alte trei corturi mai mici pentru gendarmii, pentru provisiune și pentru servitori. Cu de-ale mâncărei eram destul de bine provăduți, beutura încă aveam de ajuns, căci la munte trebuie să fii bine îngrijit cu tóte cele de lipsă, însé nici decât să nu escedezi, căci se póte întâmpla fórte ușor să o pătesci de tot réu.

Căpitanul Spiroiu, voind să se reîntórcă la stână, ne dișe, că în ziua următoare, după dejunul, ce-'l vom lua aici, vom sui cu toții la Colțul Viștei mari, unde ei au fost deja odată în Lunea trecută, și lângă o moviliță de petró din vârful Colțului au aflat un pahar de sticlă, pe care l-au adus cu ei în jos. Lângă pahar era o scrisóre ger-

mană, lăsată acolo de nisce turiști din Făgăraș în anul 1886, cari mai făcură o excursiune aici și în anul 1887, când pentru a doua-óră au fost ei pe acel vârf.

Ce diși, moș Ioane, bine va fi așa? — dișe căpitanul Spiroiu către un bătrân viguros din apropiere, care spunea, că este confinist (ceva mai mult ca simplu vigil) peste pădurile statului din acele locuri. — De, domnule, ce să diși? răspunse moșul confinist. Eu servesc statului de vre-o 30 de ani, cunosc prea bine aceste locuri. Vă voi conduce ori unde veți pofti, déră, după cum mi-se arată, mai nu cred, că vom poté eși mâne pe Moldoveanul, căci este vremea prea întunecată. Cât se luminase puțin mai de cu di, pare-mi-se că s'a luminat numai a plóia, — așa merg vremurile pe aici.

Cum vorbeam așa, plóia a început din nou des și cu putere, din care causă ni-am luat și nópte bună dela căpitanul Spiroiu. Pe la 9 ore séra el a plecat peste Argeș sus la stână, la colegul său, ér noi ne-am retras în cort, unde am cinat scutiți de plóia, ce curgea din gros.

Era cu noi și George Borzea, notarul cercului Viștei. Am dispus să ni-se facă în cort pentru 5 inși un așternut de mici rămurele de cetină de molitv (brad) și, obosiți și tare indispuși, după cum eram, ne-am pus la odihnă. Tótă nóptea însé, până de către ziua, plóia n'a încetat de fel. Dorobanții și ceilalți lucrători împregiurul nostru, rénduindu-se unul câte unul, puneau în continuu lemne pe multele focuri, ce le făcuseră și cari nici nu s'au potolit de fel până diminéta, căci vremea acésta atât de neașteptată și rece nu se cam potrivea cu îmbrăcăminte multora, atât dintre dorobanții români, cât și dintre lucrătorii noștri, cari plecând de-acasă pe un timp prea frumos, nu-și prea luaseră cu ei haine gróse.

Dorobanții români, — cari erau toți feciori înalți și bine făcuți din giurul Argeșului, dér mai flegmatici și cam sérăcuți îmbrăcați față de frumoșii și sprintenii voinicei de

munte din compania dela Rucăr a căpitanului Ionescu, — își făcuseră și două colibă acoperite numai în partea de dindărăt cu scórță de brad, așa că partea dinainte și laturile erau cu totul libere. Astfel, ce-i drept, ei nu erau cu totul sub cerul liber, vijelia însă pe trei din patru părți avea intrare liberă la ei. În ambele colibă erau încuartirați cam câte 10 dorobanți, cari cât a ținut plóia și viscolul, ședură acolo bine îndesuiți unul lângă altul, cu picioarele încolăcite, — cum se dice pe la noi — cojenesce, și numai rare-ori, în cas de extremă lipsă, se depărta câte unul, rénduindu-se a aduce apă din Argeș, séu lemne pentru foc, pe care nu-l lăsau nici o minută să slăbescă.

Cu tóte că veniserăm aici cu atâția lucrători și mai erau și dorobanții români, totuși diminéța, când am eșit afară din cort să vedem cum se mai arată vremea, se părea, că este totul pustiu, ca și într'o singurătate, unde nu mai sunt ființe viețuitoare, căci toți ședeau sguliți și în o adêncă tăcere în colibele și la focurile lor.

Argeșul și isvórele și páraele lui laterale începuseră a se umfla și în repede lor cădere făceau un sgomot impunător.

Se făcuse ziua. Plóia se mai rărise puținel.

În 9 August, pe la 7 óre dim., vin cătră noi dela stâna din Podul Giurgiului cei doi căpitanii români după înțelesul, ce l'am avut erí. Li-am eșit înainte, ca să-i primim la trecere peste Argeș, însă apa umflată luase dela locul lor cele două lemne de brad, ce ni-au servit erí de punte. Am pus altele în loc, însă cu mult mai sus, ca să nu le mai ia apa. Pe acestea au trecut căpitanii români la noi. Am făcut cunoscința căpitanului Hiot și fiind-că ploua, după cum se dice, cernênd, am intrat cu toții în cort și am dispus să ni-se facă pentru dejun cafea cu lapte de óie, căci pe aici nu se afla alt lapte, și o ciorbă de pui, atât de cu predilecțiune obicnuită în România.

Nici nu am intrat bine în cort și un sergent de do-

robanți venind la noi se adresă cătră căpitanul Hiot cu cuvintele: „Să trăesei, Domnule căpitan! Incunoscințez, că peste nópte ni-s'a bolnăvit un soldat, care dice, că după sosire aici a beut apă și nu mult după aceea a început să se simță rău“. La întrebarea căpitanului, că unde este soldatul bolnav, 'i se răspunse, că zace în cort. Ne-am dus deci cu toții acolo. Căpitanul întrebă pe soldat, cum se simte și ce-'i este? După răspunsurile date, s'a dat ordin să se îmbrace pacientul în vestminte gróse și svântate, căci ale lui erau încă cât de umede în urma plóiei de ieri. 'I s'a dat apoi un pahar de beură întăritóre și apoi un pahar de ceai (tee) ferbinte și 'i s'a spus, să stea în cort bine înboldorit până se va recrea. Pe pacient adevcă îl răsbise cu totul frigul și umedela, căci în urma mijlócelor aplicate, așa de iute și-a venit în fire, încât la amedí a putut și mânca ceva. În a doua di 'i-a fost și mai binișor și, repetînd practicele doftorii, în a treia di s'a simțit bine și a părăsit cortul.

Fiind și noi cuprinși de frig și umedela, și cu totul indispuși, am consumat cunoscutul nostru dejun cu un apetit așa de mare, încât — cum dice Românul, — se părea, că bagí tot pe după spinare. Mai întrebaram pe confinist: ce dici, moș Ioane, merge-vom ađi la Colțul Viștei mari? Moșul ne răspunse: Ađi de bună sémă nu, și tare mă tem, că nici mâne.

Fiind vremea fórte rea, am stat și în astă di tot la corturi. Tótă nóptea urmátóre și tótă ziua de 10 August a plouat amestecat cu zăpadă, ér mai sus, de-asupra nóstră, a nins în cóntinuu, de începurăm a despera, căci pe-o astfel de vreme nu mai putea fi vorba de a te întórcé îndărăt peste munte la noi, și nici de a merge la vre-un sat în România, căci Căpăținenii, comuna cea mai apropiată din România, după spusa confinistului și a celorlalți cunoscători, este de aici îndepărtată cale de două zile.

Tótă ziua de 10 August a trebuit să zăcem în cort.

Vremea cea de tot rea și vijelia nu ne lăsa de loc să eșim afară. Până în dimineața zilei următoare, de 11 August, din cauza vijeliei nu ne-am mai putut întâlni cu oficerii români, deși eram în depărtare unii de alții numai cale de vre-o jumătate de oră. În 10 August, după amiază, pe lângă ploaia a mai început și un vânt teribil, care suflând cu o vemență cum numai se poate închipui, făcea să urla muntele de sălbaticul lui vuet, ér Argeșul și păraele lui, umflate acuma pesta măsură, urlau spumegând și duceau tot ce le sta înainte. Tote acestea, amestecate cu rostogolirea sgomotoasă a pietrilor și a marilor bolovani, ce-i ducea Argeșul în sălbaticul său curs, ne făceau să credem, că-i pace bună cu noi. Teama noastră a tuturor însă nu preste mult se prefăcú în o adevărată și panică spaimă, căci cam după 8 ore séra dóné pocnituri teribile, urmate iute una după alta, și un sgduit puternic al terenului, apoi sbieratul și țipetul unor lucrători, cu tóte că ploua de vërsa, ne făcură pe toți să eșim din corturi și colibe, îndreptându-ne privirile cătră marginea pădurei în partea de unde se auđiră pocniturile și țipetele. Cum ne uitam împregiur, vedeam flăcările focurilor roșietici mohorite, și cu fior, cuprinși de misterioase influințe ale momentului, ni-se părea, că suntem în fața unei scenării, în care se produc focuri vrăjite.

Nu este însă artist pe lume, care ar puté produce fidel cu tóte variațiunile și puternicile lui impresiuni acel sălbatic și teribil tablou, ce ni-s'a prezentat noué prin natură în acea séră. Am înaintat spre locul, de unde s'au auđit cele două pocnituri și vedurăm pe lucrători, că scot dintr'o colibă surpată vestminte, unelte, proviant și alte obiecte, ce au fost acolo. Intrebarăm, că ce va să dică acésta? Ne răspuseră, că fiind ei așezați aici mai în marginea pădurei, vântul cel grósnic, ce bătea cu atâta putere, a răsturnat din rădăcinii unul după altul doi brađi (molitvi) mari, ai căror ramuri au ajuns și au surpat și

coliba lor; alt-ceva însă din norocire nu li-s'a întâmplat. Mulțămiau lui Dumnezeu, că n'au căđut giganticii brađi pe ei, căci de sigur 'i-ar fi omorit. Acuma voiau să se mute la altă colibă mai în pădure.

Ne-am întors și noi înderét și am întrebat pe confinistul: Ce dicí, moș Ióne, la tóte acestea? Ce va mai fi, ce să însemneze acest vânt, acéstă furtună atât de gróznică? Cređi domnia-ta, că se va îndrepta vremea? Moșul ne răspunse: De, domnilor, mai știu eu ce mila lui Dumnezeu va mai fi. Póte că acest vânt puternic ca de regulă să împrăstie norii și să limpedescă cerul, déră tare-mi este témă, să nu se întórcă și să aducă alți nori, căci vremurile la munte sunt ciudate și tare înșelătore, nu te poți pune cu ele; dér totuși cred, că după ce a fost până acuma destul réu, va da Dumnezeu și se va mai face și bine.

Ne-am retras apoi în cortul nostru. Am aprins lumina și voiam să cinăm, dér înzadar. Ne perdurăm apetitul aprópe cu desevírșire. Bucăturile ni-se făceau cleiú în gură, nu se duceau pe gát. Notarul Borzea ne spuse, că mâne se va întórcé și el acasă și că s'au reîntors deja fórte mulți lucrători, că ómenii nu mai au nici merinde și nu voesc să-și repue capul pe aici.

Cum vorbeam de acestea, pe rënd unul câte unul am adormit; am adormit însă somnul iepurelui, căci în continuu ne deșteptam. Des de dimineața în ziua următoare, de 11 August, eșind afară din cort, aflai pe notar, că-și adunase lucrătorii înaintea unei colibi împregiurul focului. Cea mai mare parte din ei erau sguți și dărdăiau de frig. Apropiindu-mé de ei, le dedui bună dimineața și mé adresai cătră notar dicéndu-i: 'Mi pare bine, d-le notar, că vă ved pe toți sănătoși și mai veseli ca ieri. Notarul îmi dișe a parte: Eu am o mamă bétrână acasă. Dómne feresce, să nu 'i se fi întâmplat ceva réu, căci am visat ađi nópte, că era nuntă la noi în curte. Eu nu mai pot sta, trebuie să mé întorc acasă. — Bine, — 'i-am diș eu, — vom merge cu toții pe la oficerii români la stână.

Pornirăm și apropiindu-ne de stână oficerii români ne eșiră înainte. Ne salutarăm cu mare bucuriă. Bine că ne mai vedem odată, se aușia din tóte părțile, cugetam, că aici o să ne prăpădim. Moșul confinist încă se amestecă în vorbă și dișe: Să trăesci, d-le căpitan, a fost vremea rea de tot, bată-o s'o bată, și apoi tocmai acum în luna lui Cuptor! Dér mie mi-se pare, că 'i-a fost destul până ađi. Norii, cari se vėd pe munte, nu mai sunt nori de plóia, sunt nori seci și uite... nu stau pe loc, se primblă mereu, pare-mi-se, că se vor duce cu totul.

Cuvintele moșului ne încuragiară. Căpitanul Spiroiu suriđend și adresându-se cătră soldatul său servitor adăugă: Mėi Niculae, ia scóte damigiana (un butoiăș mai măricel, séu o sticlă de cele mari, provėdută pe de-asupra cu o căptușală, ce o scutesce fórte bine de a nu se sparge) aceea cu țuică și un pahar. Avea un pahar mai mărișor, ca de un decilitru.

Nicolae implini ordinul îndată și turnă în pahar, ér căpitanul Spiroiu mă imbie să béu. Luai paharul și închinai, acompianat de un puternic „să trăescă“, eșit din pepturile tuturor celor preșenți. Inchinai: „Intru sănėtatea D-Vóstrė, d-lor căpitanı, și a tuturor participanților la acéstă escursiune, atât de espusă și periculósă. — „Să trăim cu toții, frate Turcu! Noi facem o cale fórte lungă și grea, — observă căpitanul Spiroiu. Apoi închinară după obiceiul românesc și beură pe rând: prim-pretorele Meșian, notarul Borzea, căpitanii și moșul confinist. — Mai poftiți câte-un pähărel, ne imbiă căpitanul Spiroiu. — Țuica acésta a vóstră este o beutură fórte domólă, observai eu, dér tot-de-odată gustósă și întăritóre. Ce diçi, d-le notar Borzea, nu este așa? — Ba da, este fórte bună și gustósă! dișe el. — Ei, frate Turcule, — dișe căpitanul Spiroiu riđend cu hohot și prea satisfăcut, acum să dejunăm împreună, căci avem și icre negre. Să invităm la dejun și pe căpitanul Șandru și inginerul Kovács.

Auđi Niculae! Du-te și chiamă pe domni la dejun aici. D-l Borzea încă va rămăné cu noi. Așa-i, d-le Borzea? Avem o ólă de peste 2 oca plină de icre negre și încă de cele mai bune, și avem și unt de lemn fin și lámăi bune și mustóse. Ce mai diçi acum, d-le notar? Stăi și d-ta cu noi. Lasă pe ómenı să se ducă!

Prin aceste conversații mai animate ne veniserăm bișișor în fire.

Fiă déră, rămăn și eu cu d-vóstrė, ce veți păți d-vóstrė, voiú păți și eu și atăta, dișe notarul. — Duceți-vė déră ómenı bunı, dișei eu lucrătorilor, să umblați în pace!

Lucrătorii, împreună cu cei doi gendarmı, căroră încă li-se finise tot proviantul, porniră îndată, ér noi am intrat în stână. Aci s'a scos dejunul, avėnd cea mai mare trecere icrele negre din óla cea bine grijită. Sosiră într'aceea și căpitanul Șandru și inginerul Kovács, și ne-am pus la dejun. De-órece se mai luminase după dejun, am dispus de au venit din vale lucrătorii rămăși și dorobanții, ne-am luat îmbrăcăminte, mănecare, instrumentele și uneltele trebuincióse și pe la 9 óre înainte de amėđi, avėnd din România cai la dispozițiă, am încălecat și am plecat în sus pe lângă valea din Podul Giurgiului cătră culmea muntelui spre Colțul Viștei mari.

Valea din muntele Podul Giurgiului este o vale adėncă, închisă de-o parte și de alta de două cóste de munte fórte repeđi și înalte. Prin mijlocul ei trece un păriuăș mai măricel, care își are isvórele tocmai sub vėrful, ce trece cătră Ucea mare. Fiind matca acestui pəriu situată tare afund între cele două cóste înalte, este tot-de-odată și tare umbrită, așa că în acéstă vale, peste suprafața apei, în fórte multe locuri era zăpadă vechiă, grămădită în cantități fórte mari, înaltă de câte 6—7 metri, pe sub care apa limpede cristalină a pəriului curge cu un murmur înăbușit, ca pe sub nisce poduri întărite pentru eternitate. În multe locuri,

peste zăpada cea mare, întărită și înegrită de vechimea timpului, sunt aruncate de vijelii mari cantități de pământ și sfărâmături de piatră. Atâta zăpadă și în așa stare ca aici, afară de părțile de sus ale Negoiului din Laita și din valea Sărății, nu se află în nici un loc și în nici o vale, nici în Buceci, nici în munții Făgărașului.

Stâna din Podul Giurgiului e aședată în marginea pădurei, unde încetă regiunea lemnului, ér dela stână în sus este tot loc gol, cu vegetațiune treptat tot mai slabă până la vârful. Se vede, că în vechime munții învecinați ai României au fost în mai mare măsură folosiți de economii din părțile noastre, căci mai pe toate văile se ved încă prea bine urmele și ruinele vechilor hățașuri, cari duc la vârful și de-acolo coborâ la noi, și cari se vede, că au fost odată tare bune și mult umblate, ađi însé sunt părăsite și în multe locuri începe a li-se pierde urma.

Dela stâna din Podul Giurgiului încă duce la vârful un astfel de hățaș. Am apucat deci hățașul și cum înaintam pe partea de câtră răsărit a văii, nu tocmai departe dela stână, într'o mică poeniță mai erbosă se vedeau față în față două movile lungi de piatră, învechite. Câtră părțile la capătul movilei de câtră Vest era încă aședat un lemn de brad, cu o creștătură orisontală de-asupra, în care creștătură odată se vede, că a fost aședat un alt lemn, formând astfel o simplă cruce.

Movila de câtră răsărit nu avea nici un semn, însé pe cealaltă movilă, jos lângă lemnul cu creștătura golă, era aruncată o cruce vechiă de lemn de molitv, a cărei parte de jos, putredită de vechimea timpului, era ruptă. Asta, se vede, era crucea movilei de câtră răsărit.

Am întrebat pe confinist, ce însemnează acestea? El ne răspunse: Domnilor, în vremuri grele, pe mari vijelii, doi ciobani, cari pásceau oile pe aici, au fost apucați de vremuri pe aste còste repeđi. S'au primejduit bieții și au fost aruncați de vremuri jos în vale, unde apoi fiind găsiți

morți, i-au îngropat aici. Aceste sunt mormintele lor, sèracii, Dumneđu se-i ierte! Diserăm și noi cu toții: „Dumneđu se-i ierte!“

Descoperirile atât de misteriose ale moșului ne puseră pe gânduri, căci muntele, deși nu ploua, era la vârful tare acoperit de nori și întunecat. Nu peste mult vom intra în nori, — țieam noi. De s'ar întâmpla se ne apuce vre-o plóia, vre-o vreme grea pe acolo, ce va fi óre, nu vom păți și noi ca ciobanii primejduiți? — Dumneđu se ne ferescă, ție moșul. Ce-i drept, ar fi réu se ne apuce vre-o vreme, dér am nèdejde, că nu va fi plóia, căci norii se ved a fi sèci și mereu mânați de vènt.

Astfel înaintând, am intrat în nori și de aci mai departe, ținènd hățașul până la piscul, unde se întèlnește obèrșia văii *Orzâncău*, cea dintâi vale dela Moldoveanu, cu obèrșia văii Podul Giurgiului, a doua vale dela Moldoveanu. Aci descălecarăm, căci caii nu puteau trece mai departe și am înaintat apoi pe jos peste Ucea mare și de aci încolo spre Ost, până ce în fine pe la 1 óră după amèđi am ajuns sub Colțul Viștei mari, în partea vestică, care era cu totul tot acoperit de zăpadă prospètă.

Moșul confinist, locuitor din comuna Căpățineni în România, cunoscea prea bine hățașurile, căci deși am înaintat tot prin nori, am ajuns în pace la locul țintei noastre.

Stèlpul de hotărnicie era deja scos aici de mai înainte, însé fiind întunerec, nu se putea satori punctul, unde trebuia pus. Dela culmea munților, locul spre România este mai prelungit și nu-i așa stâncos, ca câtră noi. Pe partea României mai în tot locul poți eși la vârful pe jos, ba chiar și cu calul poți merge până la frontieră, se întèlege, făcènd ocolurile de lipsă. Nu este însé tot așa câtră noi, căci aici munții la vârful sunt tare stâncoși și stâncile se ridică mai peste tot ca nisce întărituri și ziduri gigantice, cari în cele mai multe locuri împiedecă cu totul trecerea chiar și călătorului pe jos. Dela noi poți eși la vârful

numai pe văile, ce duc dela comunele de sub munte. Tre-cerea la culmea muntelui însă și în aceste locuri este po-sibilă numai prin anumite puncte, prin anumite despică-turi de stâncă, pe cari poporul după formațiunea lor le numesce „ferastră“, „portiță“, „scară“, séu „strungă“.

Și apoi nici nu este lucru ușor, nu este glumă a eși la culmea muntelui suind pe atari scări, séu urcând prin atari „ferestri“ și „portițe“. Cu calul de cătră noi poți eși în cele mai multe locuri de regulă numai până la capetul de sus al regiunei lemnului, de aci mai departe apoi în tot locul și cu deosebire mai cătră vârf poți eși absolut numai pe jos prin locurile descrise mai sus. De eșit poți însă eși la vârf pe toate văile numite.

Cum era nor și nu se putea constata locul stêlpului, ne puseserăm jos de-asupra unei stâncei, îndreptați cătră țera Oltului, și ne cădea foarte bine, că după atâtea zile mai puturăm ajunge odată la frontieră.

Norii unii se duceau și alții îndată le ocupau locul, fiind în continuu suflați de vânt, când de-odată ni-se lu-mină înainte și vedurăm întreaga câmpie a țerei Oltului cătră Făgăraș și toate comunele din împregiurime, apoi în-tréga parte de dincolo de Olt a Transilvaniei, ca și o prea frumoasă grădină. Vedurăm Oltul, întindându-se ca o grosă liniă argintie, șerpuint prin luncă, ér jos la marginea stâncei era afundul și prăpăstiosul abis, care cade jos în valea Viștei mari, cătră bordeiul mieilor, pe unde suise-răm noi. Acest moment prea plăcut atâtea ne-a înveselit, încât toți cei de față am erupt în puternice exclamări de „hura!“ și „vivat!“

De va vré Dumnezeu tot vom face ceva și ađi, di-se moșul. — Vom face, moșule, răspunerăm noi. Oficerii în-dată statoriră cu instrumentele locul stêlpului pe costa Colțului Viștei mari, 300 de metri mai în jos dela vârfu-l numit „La Bold“. Stêlpul s'a și aședat îndată și, spre adu-cere aminte, toți cei de față ni-am băgat cărțile noastre de

visită, — după ce am scris pe ele cauza eșirei noastre aici, — într'o sticlă mai grosă, pe care am pus'o în pământ lângă stêlp.

Fiind astfel stêlpul aședat, am scris și noi pe hârtia aflată în pahar de căpitanii români salutare celor, cari au lăsat'o și celor cari vor găsi-o după noi, apoi am sub-scris'o cu toții și am pus'o în pahar.

Afară de căpitanul Spiroiu, care fusese deja odată, și afară de inginerul Kovács, care se obosise de drum, toți ceilalți am eșit pe Colțul Viștei mari „La Bold“ (cotta 2520 metri). Acolo am ridicat o movilă de pêtre și am fic-sat locul movilelor dela Bindea încóce, adecă de-asupra muchei Drăgușului pe muntele „Gălășescul“ și la vârfu-l muntelui „Petriile roșii“, ce este un loc prea bun și plăcut pentru de-a vena capre negre. Apoi s'a mai fic-sat locul movilelor de-asupra muntelui Vistișóra, — unde în partea română în căldările, ce se forméză sub vârfu-l munților, sunt și vre-o patru lăculețe mai mici, — și de-acolo încóce până aici „La Bold“.

Dela Bindea până dincolo de Negoiful la Scară, înăl-țindu-se terenul considerabil, linia de despărțire a apelor trece tot prin locuri stâncóse. Tótă lungimea ei se póte dice, că este fără intrerupere mai numai o stâncă.

Aveam cu noi un prea bun vin roșu din Ungaria din părțile Aradului (Ó-Szent-Anna), cu care am închinat acolo sus „La Bold“, în Colțul Viștei mari, pentru tot ce este bun și frumos și i-am dat și moșului confinist, de a închi-nat și el de câteva ori.

Finindu-ne aci lucrul, am aședat în movila de pêtre ridicată de noi paharul aflat și l'am lăsat acolo cu hârtia întregită cu scrierea noastră și apoi am plecat îndêrét.

La 4 óre după amêđi am ajuns din nou de-asupra Ucei mari, unde de-asupra locului numit la „Corabie“ se aflau scoși la vârf doi stêlpi, pe cari îndată am dispus s'e-i ducă lucrătorii mai departe la locul lor, așa ca cel din-

tâi să fie pe a doua zi, în 12 August, pe la amăzi, de-a supra Arpaşului mare între munţii Vêrtopul şi Vêrtopelul, ér al doilea să fie pe Marţi în 14 August pe la amăzi dincolo de „Vênătórea lui Buteanu“, de-asupra lacului Bilei, lângă Căprăreata, ca așa de va fi vreme frumoasă să-i putem pune și pe aceștia în zilele numite.

În reîntórcerea noastră am ficsat și am ridicat și tóte movilele de lipsă până la muntele Vêrtopul (2500 metri), pe care cei din România îl numesc și „Vêrful lui Mircea“. Între Ucea mare și Vêrtop, de-asupra văilor ostice, ce duc la Arpaș, se află la vêrf muntele „Podragul“, în fața căruia în căldările de cătră Olt, ce se forméză îndată sub piscurile acestui munte, se află spre Ost lacul „Podragul“ și spre Vest lacul „Podragelul“. Pe partea României, jos în regiunea lemnului, lângă Argeș, în direcțiunea vêrfului Podragu se află locul cu poiana deja descrisă, numită „Podul Giurgiului“.

Între valea Ucea mare spre Vest și între valea Arpaşului se înalță muntele Tărița. Aici, în partea de sus a regiunii lemnului, se află o casă a societății carpatine, unde rămân de regulă peste nópte turiștii, cari voesc să ese la locul Podragul său la Podrăgel.

Isprăvind lucrarea, ne-am coborît, tot pe hățașul cunoscut, jos la stâna din Podul Giurgiului, unde au rămas oficerii români. Ceilalți am trecut peste Argeș la corturile noastre. Aci, satisfăcuți și prea mulțămiți de cele isprăvite ađi, am odihnit până în ziua următoare.

Des de diminéța, în dorii zilei de 12 August, am scris la Făgăraș comitelui suprem Mihail de Horváth, ca președinte al secțiunii noastre, despre tóte pățaniile și despre cele isprăvite până acum.

Acest raport, predat unui lucrător mai tinere și bun de picior, comitele suprem, pentru marea depărtare l'a putut primi numai în a treia zi.

În ziua de 12 August nu era pe cer nici măcar un

pic de nor. Sórele curat și strălucitor a răsărit cu atâta mândria și atât de pompos, încât era neîndoios, că ađi vom avé o zi din cele mai frumoase.

Pe la 7 óre căpitanii români veniră jos la noi și, fiindcă era zi de Duminecă, ne consultarăm, că ce să facem: să eșim și ađi pe munte, său nu.

Înte ne-am și înțeles cu lucrătorii cu tot, că da, — să eșim, să folosim timpul până este bun.

Așa am și făcut. Lucrătorii cu stêlpul plecaseră deja de mult înainte. Pe la 8 óre diminéța, noi, membrii comisiunii, am încălecat pe cai și cu lucrătorii rămași am pornit cătră punctul dintre Vêrtop și Vêrtopel. Hățașul la acest loc ducе prin muntele numit „Buda“. Am înaintat călări pe lângă stâna din Buda în sus până la un loc, unde costa făcându-se de tot repede, nu mai poți merge călare. Aci am descălecat și am pornit toți pe jos, afară de inginerul Kovács, care simțindu-se tare obosit, de aci s'a întors îndărăt.

Vremea era minunat de frumoasă și se încăldise prea bine. Toți înaintam din răsputeri pe costa cea tare repede, asudând și gâfâind, numai să ajungem mai curând la locul stêlpului pe vêrf. Nu mai era acuma nici hățaș și nici o potecuță pe costa cea rea, ce este formată din fărîmături și sghiaburi de stâncă.

Suiserăm deja mai două din trei părți și fiind tare rên locul, fă-care căuta împregiur spre a puté trece pe unde-va mai sigur. Căpitanul Spiroiu și cu doi soldați ai lui o luară spre Vest cătră muche, ca așa de-acolo apoi tot pe vêrf să înainteze la Vêrtop. Noi, ceilalți, însă ținurăm direcțiunea de mai înainte înaintând tot pe vale pe lângă scursura apei.

Ne apropiarăm binișor cătră vêrf, când de-odată ni-se deschide înaintea ochilor, tocmai sus la obârșia văii, un loc larg, formând o mare căldare între piscurile dela vêrf. Priveliștea era încântătoare. În acéstă căldare se afla un

prea frumos lac mare cu o apă de tot curată și cristalină și cu o undă atât de lină, ce numai apa liniștită din câmpiile întinse o poate avea. Acest lac, numit de popor „Ezerul Buđii“, este de-o estensiune foarte mare și de-o frumsețără. Afară de lacul „Bilei“, cu mărimea întrece pe toate celelalte lacuri din acești munți,  r cu rara lui frumsețără și cu poziția lui întrece pe toate.

Aceste lacuri se formeză astfel, că delav  rful, ca tot atâtea rađe ale unui centru, se formeză sc d nd în jos c stele și muchile diferitelor v i. Terenul delav  rful în genere este tare petros, mai jos însă, și anume imediat sub v rfuri, la ob rșurile văilor, ici colo muchile stâncóse închid câte-un loc mai larg în formă de căldare. Apa, ce  se din isv rele de de-asupra acestor locuri, curg nd în jos se opresce în căldările munților, formate după cum am arătat mai sus, și, p n  se ridică la at ta înălțime, ca să p t  curge mai departe, formeză acolo sus pe v rfurile munților la ob rșia văilor lacuri mai mari s u mai mici, după cum este și formațiunea locului.

Obosiți de greul suit, aici la Ezerul din Buda am stat puțin, și cum admiram rara și  nc nt toarea lui frumsețără și ne uitam la lin tremur toarea lui unde, auđir m de pe cóstă un chiot. Ne uitar m pe cóstă în sus, de unde se auđise chiotul. Și ce frumsețără! Vre-o 20 de capre negre, cu  eđii lor după ele, prin nisce sghiaburi de st nc  îngrozitoare mergeau cu pași liniștiți, în șir una după alta, c tr  v rful. La v rful se vedea  ntr aceea și căpitanul Spiroiu cu soldații săi.

Ho! Ho! Ține-te m i! Dați cu pușca! Dați cu pușca! Căpitanul era cu m nile góle,  r soldații aveau cu ei instrumentele de m surat. Din vale cum ai fi și putut să dai cu pușca, căci pușca nu bătea nici o prea mică parte din distanța p n  la capre. D r totuși prim-pretorele, căre de de-altfel era un bine cunoscut v n tor, — de Duminecă, slobod  spre ele o desc rc tur . Ți observar m: ce ai făcut,

Domnule? — Las  măcar să le spariu puțin, adăugă el, căci altfel ar scăpa prea ușor...

Se auđi dup aceea din locul, de unde erau caprele, o șuer tur  cu un ton deosebit, după care apoi toate caprele o luară în putere la fugă spre v rful sărind din sghiab în sghiab, ca și c nd ar fi sb rat,  r căpitanul Spiroiu și cu soldații săi cu chipurile în m n  fugeau în sus și în jos pe muche, spre a împiedeca caprelor trecerea.

Se mai auđi încă o a doua șuer tur , tot de felul celei dint i, și caprele drept la deal, sărind prin st nci una după alta, au trecut peste muche dincolo spre Vest c tr  muntele Riiosul,  r căpitanul și soldații, g f ind de fuga lor sforțat , însă zadarnică, se uitau mai bine ca noi după ele, până le-au pierdut și ei din vedere.

Auđit ți, Domnilor, căpitanul Spiroiu de două-ori a fluerat caprelor. Are haz, cum i-au trecut pe dinainte!  isei eu consoților mei. Nu d-l căpitan a fluerat, observă confinistul. A șuerat țapul, căci când sunt caprele în primedj , s u sunt luate la g n , țapul se pune în fruntea lor și șuer  câte una din rășputeri, apoi du-te, băete! fug de par'că sbor, și îndată le pierđi din ochi. — Da, așase! Am auđit și eu ac sta, observă prim-pretorele, care ca v n tor, ce era, ducea mereu pușca în spinare.

După trecerea caprelor, căpitanul Spiroiu ved nd, că este imposibil de-a veni pe muchea muntelui la locul st lpului la V rtop, a cobor t jos la noi și apoi cu toții am eșit mai departe la v rful de-asupra Arpașului mare, între V rtop, numit și „V rful lui Mircea“, și între V rtopel, unde am ajuns la 1  r  după am đi.

Oficieri îndată și-au aședat instrumentele pentru măsurarea  n lțimei și a unghiurilor, ce le formeză acest punct cu punctele mai marcante ale înălțimilor din împregiurime, și așase statorindu-se locul st lpului, acesta s'a și aședat pe o mică înălțime, ce se ridică în șeua cea mare dintre piscurile V rtop și V rtopel. Astfel aședat st lpul, lucrătorii

s'au împărțit în dreapta și în stânga spre a ridica movilele necesari.

Notarul Borzea și mai mulți lucrători, cari își isprăviseră merindea, ne spuseră, că acuma necondiționat voesc să se întorcă acasă. Nu le mai făcurăm nici o observare și așa și-au luat dela noi rămas bun și îndată au și plecat în jos pe Arpașul mare către țera Oltului. Confinistul s'a asociat lângă lucrătorii, cari au mers spre Vest pe ascuțita înălțime a Vêrtopelului (cotta 2459 metri), ce este puțin mai eșită dintre munți înspre Olt și de unde se părea, că trebuie să se vadă mai bine peste totă împregiurimea.

Mă hotării să es și eu pe acest vîrf să mai întreb pe moșul confinist una și alta despre poziția locului.

Vêrtopelul este o înălțime de toate părțile de sine stătătoare, în forma unui con ascuțit. Spre Sud are puțină legătură cu muchea muntelui, ce apoi coboră cu intreruperi prăpăstioase spre România, ér spre Vest are un abis de stâncă foarte adânc, peste care dincolo în o lungă îndepărtare este Valea și muntele Căprăreța, și de-asupra acesteia, dincóce de Bilea, în direcțiunea comunei Cărtișóra, se înalță falnic despicatele stânci ale Vênătórei lui Buteanu cu ascuțitii și sfâșiații lor colți negri-vineții.

Ajuns sus pe Vêrtopel, folosind un bun ochian, ce-l aveam cu mine, putui să vîd în toate părțile atât de bine și atât de departe, încât am rămas cu totul satisfăcut. Dina era una dintre cele mai frumoase zile de veră. Munții cu toate piscurile lor erau curați și peste tot se puteau bine vedé, căci nu era nici măcar un pic de nor pe cer.

Fiind-că înălțimea este de tot ascuțită, când priveam în stânga și în dreapta, deși acuma eram bine dedat cu înălțimile munților, totuși mi-se părea, că ameteșc puțin, din care causă am chiămat pe moșul confinist în apropierea mea și cam răđimat de movila de frontieră, ce se ridicase deja, m'am uitat apoi cu de-amênuntul, jur împrejur, așa încât nu mă mai puteam sătura de atâta frunseță.

Spre răsărit se vedea în depărtare până către țera Bârsei. Se vedea marele munte Păpușa și Oticul dela isvorul Dimboviței pe partea Țerei românesci. Se vedea bine Colțul Viștei mari, care sus către Bold încă și acum era tare acoperit cu zăpadă; apoi de-arëndul se vedeau și toți ceilalți munți, ce 'i-am parcurs până aci.

Spre Vest dela noi se vedea Vênătórea lui Buteanul, Bilea, Paltina, Lespeșile, Laita și Negoiul, cari munți urmază unul după altul în ordinea arătată aici; éră spre Sud înăintru în România se vedeau și frumoșele piscuri și verșile plaiuri ale muntelui Ghișul. Se distingea bine țera Oltului întrégă cu toate comunele ei de lângă Olt și o parte și din comunele de sub munte. Apoi se vedea prea bine și prea frumos partea Transilvaniei din comitatul Sibiiului și cu deosebire cea de dincolo de Olt, către Têrnave, însé nu cu dealuri, după cum se arată de jos dela Olt, ci de-acolo de sus se părea ca o frumoșă și întinsă grădină. Apoi printre toate acestea se vedea bătrânul Olt șerpuint prin lunca verde cu un admirabil curs argintiu.

În viața mea încă n'am avut de pe munte o așa frumoșă și încântătoare priveliște, ca ađi, — dizei către confinist. Ce dicit, moșule, mâne de va fi vreme frumoșă putévom eși colo la Buteauu și apoi la Bilea? căci, uite, aici jos este Căprăreța și apoi vom trece peste Buteanu la Bilea, la locul stêlpului următor. — Așa se pare de aici, observă el. Se pare, că Vênătórea lui Buteanu este aprópe, dér în faptă este foarte departe, căci de aici nu putem trece de-a dreptul la Buteanu. Uite numai ce prăpăstii grozave ne stau în cale! Trebuie să coborim în jos și apoi de-acolo avem să trecem trei până în patru munți, adevă Râiosul, Mușeteica și Piscul lui Negru, cari munți nu se pot vedé de aici. Dup'aceea dăm la Căprăreța, ce se vede și de aici, și póte va trebui să eșim pe dincolo de Căprăreța, pe la Paltina, căci avem mult bagagiu și prin alt loc nu se póte. De vom merge bine, cred, că póte peste

trei zile tot vom ajunge la locul stâlpului între Buteanu și Bilea, de-asupra Căprăreții, ce se pare de aici, că nu este așa departe.

Era pe la 4 ore după amăzi. Am coborît de pe Vêrtopel. Am comunicat soților mei cele vădute și audite dela moșul confinist și apoi am plecat cu toții înapoi, dără nu ne-am mai lăsat în jos pe la lacul din „Buda“, ei pe sub vârf am trecut până la costa vestică a muntelui din Podul Giurgiului, unde am dat érași peste un cârd de vre-o 15 capre negre, cari cum ne-au vădut, au luat'o la fugă și au dispărut cătră muntele Buda.

Ținând această costă a muntelui, pe nisce hățașuri cam neumblate, am ajuns pe la 8 ore séra la stâna din Podul Giurgiului, unde au rămas oficerii români, cu înțelesul, ca în ziua următoare, în 13 August, să mergem cu totul de aici la stâna din Căprăreța, mai în apropierea locului stâlpului următor. Ceilalți am coborît jos peste Argeș la corturile noastre din vale.

În 13 August pe la 7 ore dimineța eram cu toții gata de plecare jos în lunculița din Podul Giurgiului, de partea dreptă a Argeșului.

Acuma ne pomenirăm, că din lucrătorii, câți au venit cu noi, mai rămaseră numai 9 inși, ceilalți toți s'au reînțors acasă. Fiind-că aveam bagagiu mai mult, am luat caii dela stână și am încărcat bagagiul pe aceștia, ér ce a mai rămas, s'a împărțit între puținii noștri lucrători și între dorobanții români, cari erau cam vre-o 35—40 de inși.

Am plecat, și părăsind locul din Podul Giurgiului, unde am avut de-a trece prin mari și aspre probe în suportarea vremurilor grele, am eșit pe muntele Buda, unde ajungând mai din jos de stână am trecut valea și apoi am apucat pe hățașul, ce duce pe costa din partea dreptă a apei. Pe acest hățaș se vedeau urme prospete de labă de urs.

Eșind din regiunea lemnului, am suit tot pe muchea

cóstei în sus până la un punct, unde hățașul se coboră în valea muntelui Rîiosul. Aci îndată ne eși înainte un cioban burlac, mai tomnatic, așa cam peste 40 de ani, cu părul lung negru și o barbă mare neagră, cam în disordine, așa, că avea o înfățișare tare nesimpatică, sêlbatică și cam suspiciósă. Acest cioban, însoțindu-ne în mersul nostru, ne arată locul numit „La portiță“, pe unde trebuia să trecem la vârf printre stânci spre muntele din apropiere, și ne spuse, că el ciobănesce de mult în aceste locuri. Cam cu trei ani înainte de asta un bătrân cu părul și cu barba albă din comuna Căpățineni din România i-a spus lui următoarele:

„Băiete, tu ești cioban în muntele Rîiosu. Eu încă cunosc bine acele locuri, căci pe vremea mea am hăiducit cu alții pe acolo, și fiind odată tare strîmtorat de poteră, am îngropat în pământ pe acest munte trei burdușe pline cu galbină și alți bani de aur. Uită-te, băiete, dela stâna din muntele Rîiosul în răsăritul sórelui de vără cam pe la Sânt-Ilie și unde bat rașele sórelui dimineța mai întâi, de-asupra „La portiță“, de-acolo o suliță mai departe, sunt îngropați acești bani. N'ași vré sê nu aibă nimeni folos de ei, căutați-i, mă, și sê aveți noroc!“

— Apoi căutat'ați? întrebai eu pe cioban.

— „Eu, ce este drept, n'am căutat, răspunse ciobanul, dără au căutat alții până n'au mai putut. Uite, în totă împregiurimea sunt pe aici tot săpături după bani, și apoi și trebuie sê fiă bani din greu, căci cu deosebire pe la zile mari atâta mai jôcă banii pe aici, de te ia gróza. Trebuie că sunt mulți bani îngropați. Dér ce folos, că deși dau de ei, nu-i pot scóte afară, căci fiind acei bani blăstemați, după ce dá omul de ei, se cufundă în adêncul pământului și nu se pot scóte afară.“

Terenul în acest munte este cam apătos, cam mlăștinos, apt pentru formarea de gazuri licurítóre, ér ciobanul în simplitatea lui naturală se vedea, că era tot de-odată

și tare aplicat și predominant de superstițiunii. Nu i-am reflectat nimic la cele țise și după ce ni-a spus, că pe bătrânul, care i-a spus lui despre banii îngropați, nu-l cunoșce și nici nu l'a mai vădut de-atunci, a mai mers cu noi povestind una și alta până sus la Portița, de unde apoi s'a întors înderēt, ăr noi am trecut în valea muntelui „Mușeteica“.

Aci, sătul de drum, întrebai pe moșul confinist: Mai este mult, moșule, până la Căprărăța? El imi răspunse: E he! mai ai de furcă, Domnule, până acolo. Veđi, aceștia sunt munții, despre cari țiceam ieri de pe Vêrtopel, că nu se vęd. După ce vom coborî, avem să trecem suind și acest munte, apoi ără să coborîm și să suim altul, și mai mai mare ca acesta, și apoi numai pôte mâne sără, decă vom merge bine, vom putē ajunge sus la Căprărăța. Am tăcut, n'am mai țis nimica, ci am continuat a merge mai departe, moșul tot înainte pe hățăș și noi după el, căci el mergea neobosit, par'că-l ducea ața.

Am ajuns în valea muntelui Mușeteica și apoi pe o cale de-a costișul am început să suim ărăși și înaintând pe lângă urmele unui vechiū pichet român, ce se vedea de partea stângă a apei, am ajuns pe muchea muntelui, de unde apoi trebuia să coborîm ărăși în jos la stâna din „Piscul lui Negru“, căruia poporul îi țice și „Piscul Negri“.

Aci pe muche, unde începe hățășul a coborî, am stat să se adune toți, căci mulți, obosiți, rămăseseră tare înderēt și cu deosebire Șvabul căpitanului Șandru nu mai putea de loc, i se muiaseră piciorole, abia mai venea pe urma celorlalți. Stând aici, ne istorisi confinistul, că în aceste locuri, pe muchea acestui munte, în sus cătră vêrf, a mai fost el și cu ministrul președinte român Ión Brăteanu și cu alți domni din familia ministrului.

Fiind deja toți sosiți, ărăși am continuat drumul pe hățăș în jos pe cōsta cea repede, și tot astfel înaintând pe la 8 ore sēra am coborît la stâna din Piscul lui Negru,

ce este situată aprōpe de pădure, afară din regiunea lemnului, pe partea piscului, ce înclină spre Nord. Stăpânul stânei, un bun econom de oi din Săliște de lângă Sibiiu, era acolo. Era tocmai după mulsul oilor de sēra, când am ajuns noi. După ce ne-am salutat de întēlnire, vędend stăpânul stânei, că cine suntem, ne-a imbiat cu lapte dulce, cu brânză, urdă și caș, ăr noi l'am imbiat cu un pahar de beutură. Dup'aceea am coborît mai departe în pădure, într'o poenița, ce ni-a arătat'o un cioban dela stâna. În poenița acēsta ni-am întins cortul și am rămăsesse peste nōpte.

Tot aici s'au aședat și dorobanții români și lucrătorii noștri, făcēnd îndată jur împregiur, după trebuință, mai multe focuri. George ciobanul, care ni-a arătat acēstă poenița, încă a rămăsesse cātva timp cu noi aici. El era un voinic flăcău, ca de vre-o 28 de ani, cu fața blondă, cam spân și cu pēr lung. Era de statură de mijloc, mai mult mare. Avea un piept și nisce spate late cât doi, apoi nisce mâni osōse și puternice, cum numai arare-orî se pôte vedē. La fața era roșu ca un bujor, se vedea, că este plin de viēță, plin de putere.

Cum stam la cină împrejurul focului, începurăm să vorbim despre istorisirile ciobanului din muntele Riiosu, cu haiducii din vremile vechi și cu galbinii îngropați la Portița din acel munte. Apoi când unul, când altul își făcea observațiile sale asupra istorisirii superstițioase a ciobanului. La observarea, că și istorisirea acelu cioban cu banii îngropați și cu haiducii încă trebuie, că este numai o păcălitură, sēu o închipuire a ciobanului, alții dintre noi adăuseră: da ce să și caute haiducii pe aici?

Ciobanul, ce ne însoțise, a tot ascultat la noi și n'a țis nimic, când a audit însă observarea, că ce să și caute haiducii pe aici, începū și el și țise:

„Domnilor! Locurile acestea în timpurile mai vechi, după cum spun bătrânii, erau pline de haiduci, parte căci

unii se țineau pe aici, parte, că alții, urmăriți de poteră, își căutau aici scăparea. După cum ați putut vedea și D.-Vóstră, continuă el, pe toate văile acestea se văd urme de hățașuri vechi, cari duc la vârf la locurile de trecere către țera Oltului. Aceste hățașuri au fost odată tare umblate. Mult aur și avere a trecut odată pe aceste hățașuri jos către țera Oltului. Aici în munți erau multe țerle foarte avute“.

„Apoi cu toate că ați s'au stricat rău toate acestea și cu toate că nu mai este atâta umblătură pe aici și nu mai este atâta avere nici aici și nici la țeră, totuși haiduci se țin și acuma pe aici. Și încă ce haiduci, — cu mult mai răi ca cei de demult. În vâra anului trecut, 1887, o cătă de vre-o 12 haiduci înarmați până 'n dinți în continuu au umblat pe aici. Urmăriți de poteră, au trecut și dincolo în munții Făgărașului“.

Eu sciam, că în vâra anului 1887 în adevăr s'au arătat în munții Făgărașului o cătă mare de hoți și că spre urmărirea și prinderea lor s'au luat cele mai stricte măsuri administrative, punându-se în mișcare toate organele polițiene și un număr mare de gendarmi, însă fără rezultat. De aceea cu mare curiozitate am întrebat pe cioban, că ce s'a ales din ceta aceea de haiduci? La ce el continuă:

„Acești haiduci, fiind simțiți și dincolo către Făgăraș, s'au pus pe urma lor mulțime de gendarmi și după ce ei au prins de veste, că și acolo sunt în urma lor gendarmii, au trecut érași pe aici. Au fost și pe la stâna noastră, unde au găsit pe stăpânul, căruia mai întâi 'i-au tras vre-o câteva ciomege și apoi 'i-au luat vre-o 6 poli (napoleon-dori), ce-i avea la el. Stăpânul, spunându-le, că nu mai are alți bani, 'i-au mai tras încă vre-o câteva ciomege și 'i-au spus, că este vai de pielea lui de minte; apoi l'au întrebat, că pe cine mai are pe aici? Stăpânul 'i-a spus, că mai sunt și eu și încă vre-o 2 băieți la miei. Eu eram cu mânzările tocmai în poenița asta, unde stăm acuma.

„Haiducii, înarmați și smoliți pe față, cum erau, au venit și aici la mine. Când 'i-am zărit, a cam intrat spaima în mine, dăr totuși am gândit, că ce vor să-mi facă, căci n'aveam nimica la mine. Cum sosiră, mă întrebară de nume și că să le spui, ce bani are stăpânul aici și unde-i ține? Eu le spusei, că nu sciu ce bani are, dără mulți nu pôte ave, de-orece n'a făcut de mult nici o vândare, fiind-că trebile merg tare rău; apoi atâta sciu, că banii, câți îi are, îi pörtă tot-déuna la el. Mai mulți din ei începură să injure gróznic și într'una borborosiau, apoi cu toții s'au lăsat p'aci la vale prin pădure. Că unde s'au dus și ce au făcut nu sciu. Am auzit însă, că au jăfuit în mai multe locuri și că apoi nu mult după aceea aici în România pe unul dintre ei l'au pușcat poterășii și pe alți vre-o trei, orî patru i-au prins, ér ceilalți s'au împrăștiat care încă-trău au putut“.

— Apoi bine, dăsei eu, voi nu v'ați împotrivit haiducilor? Nu i-ați luat puțin la întrebare? — „Ce să-i luăm, răspunse el; noi încă ne scim bine bate în măciuci, de dăi pace, că nu ne este rușine, dără cu atâția și cu astfel de sêlbatici nu ne puteam pune. Scii, miei Petre, ca atunci la câmp“... observă el către un ciobănaș mai tinerel, care încă venise aci și se aședase lângă foc. Apoi continuă: „Haiducii au arme, îți trag din depărtare un glonț cu flinta. Este înzadar, cu măciuca nu te poți pune cu ei“.

— Da cum a fost la câmp cu bătaia cu măciucile, despre care îi pomeniai lui Petrea? Ia spune-ne puțin, îi dăsei eu.

— „D'apoi aceea a fost cam ciudată, bată-i să-i bată de Cojenî (țeranî din câmpiile României de către Dunăre). Étă a fost așa: Mai înainte, când treceam cu oile la Baltă, la iernatic, și când eșiam de acolo la munte, mergeam încet încet pe lângă drum și oițele mai imbucau câte ceva de ici, de colo, fără să dică cineva ceva. Mai anii trecuți am pornit érași să mergem la Baltă cu o turmă mai mare

de oi. Eram patru ciobani așa cam de sēma mea și vre-o 3 flăcăiandri ca Petrea. Mergeam încet cu oile pe drum, dēră deși cu mult mai cu multă grije, ca mai 'nainte, totuși ici și colo mai scăpa câte-o ôie și pe locuri (arături), fără să facă însă pagubă mai însămnată cuiva.

„Și cum mergeam, hai bîr-bîr ôie bîr! etă că de odată ne es înainte vre-o trei Cojeni și ne opresc dîcînd: Ce, mēi Ungurenilor! Ce ne faceți pagubă? Dați-ne despăgubire, orî 20 de oi zălog, căci altfel de aici nu mergeți mai departe!

„I-am rugat cu frumosul, să ne dea pace, și după ce n'au voit nici de cāt, la un sēm̄n dat, am pus de-odată m̄na pe ei și făcurăm zup cu ei de păm̄nt, ca cu nisce saci. Cînd s'au vĕdut Cojenii jos, n'au mai dîs nimica, ci sculāndu-se au luat'o la fugă cātră sat. Noi am m̄nat din rĕsputeri mai departe, căci ne temeam să nu vie ērășî după noi mai mulți.

„Și în adevăr, Cojenii au și eșit după noi, mai întreg satul. Eram peste 30 de ômeni tot cu nisce pari lungi de te lua grôza. Vĕdĕnd acēsta, am lāsat pe cei trei ciobani mai tineri înainte să m̄ne oile mai departe, ēr noi, cei patru mai mari, ne-am întors cu măciucile cātră Cojenii, cari veneau tare înfuriați asupra nōstră, de par'că voiau să ne prăpădescă. I-am rugat ēră cu frumosul să ne dea pace, însă înzadar. Fiind-că ne amenințau, li-am dîs, să nu cumva să se apropie vre-unul de noi, că e vai de el. Atunci unul mai îndrāsneț întôrce lungul sĕu par să dea. Noi am ridicat toți măciucile și ne-am pus pe apĕrare, și pănă să dea Cojeanul cu parul, a și cāpătat buf! una țĕpĕnă cu măciuca, de a cādut jos. Noi ne sciam bine apĕra. Invĕrteam măciucile de numai sbĕrnăiau și nu se putea nimeni apropia de noi; care cum voia să se apropie să dea, cāt dîci și cāpĕta câte una țĕpĕnă cu măciuca, de nu o va uita în tōtă viĕța lui, așa încât mai la urmă erau mai mulți pari și Cojeni pe jos ca în sus.

„Nu-i vorbă, am cāpătat și noi dela ei destule, dă-i pace, dēră nu așa, ca să nu ne putem ținē.

„Vĕdĕnd Cojenii, că nu o pot scōte cu noi la cale, ne-au urmat apoi numai din depărtare pănă în comuna vecină, unde era zapciul, căruia acuma îi dîc subprefect. Aci ērășî au dat Cojenii năvală peste noi, dēră, fiind în sat, n'au avut ce să ne facă. Ne-au luat și ne-au dus la zapciu, care însă, după multă trudă și cheltuială, ni-a dat drumul și așa ne-am dus. Subprefectul a lāsat pe Cojeni de s'au dus cu buzele umflate și cu capetele sparte. Dĕu, bun Domn!“

Pănă ni-a povestit ciobanul tōte acestea, am isprăvit și noi cu cina. Am lāsat de au mai pus un braț sdravĕn de lemne pe foc și apoi ne-am retras în cort.

În dimineța următōre ne aflam ērășî cu toții la stāna din Piscul lui Negru, așa că pe la 7 ôre, luāndu-ne rĕmas bun dela stăpānul stānei, am plecat mai departe pe hățaș în jos, pănă ce am coborît în vale la brațul Argeșului, ce isvoresce dela Buteanu și, curgĕnd pe Căprăreța în jos, se întĕlnesc cu celalalt braț al Argeșului, ce-și are isvōrele la muntele Moldoveanul pe Orzānea dincōce de obĕrșia muntelui Galbina.

Deși brațul Argeșului, ce curge de cātră Buteanu, aici sus s'ar părē, că este ceva mai mare, cu mai multă apă, totuși adevĕratele și cele mai îndepărtate isvōre ale Argeșului sunt sus la „Moldoveanu“ (Colțul Viștei mari), pe valea cea de tot stāncōsă și nepracticabilă a muntelui Orzāneaua, spre vest dela obĕrșia Galbinei pe lāngă hățașul de pe cōsta cea repede de-acolo.

Rîul Argeș, eșind dintre munți, trece pe la Curtea de Argeș, unde este pompōsa biserică episcopĕscă clădită de principele țĕrei romānesci Ioan Neagoe Basarab și sfințită în 15 August 1517, apoi restaurată fundamental și sfințită din nou în 12 Octomvre 1886, sub domnia Regelui Carol I.

De-ōrece ciobanii dela stāna din Piscul lui Negru ni-au spus, că avĕnd noi și bagagiū mult, va fi mai bine

să suim pe Paltina, un munte mai practicabil, așa nu am apucat pe lângă brațul Argeșului în sus, ci am trecut pe lângă muntele Căprăreța dincolo la Paltina.

Comisiunea română și-a lăsat bagagiul la stâna din Paltina, ca apoi apucând pe calea de-a costișul, ce duce de aici spre Vest pe sub piscul muntelui Lespeșile și Negoii, — între cari munți sus, sub vârful Negoiiului, se află pe partea României lacul „Căltunul“, — se iese față de comuna Sălătruc din România, spre Vest dincolo de Negoii, pe muntele Scara. De-orece însă noi trebuia să coborâm în 15 August la comuna Cărțișoara către Făgăraș și părăndu-ni-se calea pe partea română prea lungă, ni-am luat bagagiul și mai departe pe cai, până la vârf la Bilea.

Vremea era tare frumoasă și era de tot senin, ca lacrima. Toți mergeau un mers sforțat și, cum suiam, curgea sudoarea de pe noi, ca și cum am fi fost scâlțați în apă. Era de altfel și o căldură mare, ce ne silea, ca îndată ce ajungeam la câte-un pâruiț, la câte-un izvor, necondiționat trebuia să ne potolim setea, bând din destul din apa cea rece, cristalină și atât de bună a acestor isvora de munte și apoi fără întrerupere suiam mai departe, ce între asemenea împregiurări avea un efect de minune favorabil asupra dispozițiunii noastre întregi.

Pe la 1 oră după amăzi, obosiți de tot, am ajuns sub partea dela vârf a muntelui Paltina, având în fața noastră la stânga spre Vest înălțimile muntelui Lespeșile. Aci se formeză un podeiț așezat și frumos, unde atât noi, cât și lucrătorii, ne-am pus să prândim.

După prând am pornit mai departe și pe la 4 ore după amăzi am ajuns sus pe culmea munților dincóce de Negoii, spre Ost, între Lespeșile și Paltina. Am ficsat și am dispus de s'au ridicat movilele necesari în piscul ostic al Negoiiului (cotta 2519 metri) în apropierea lacului Căltunul, apoi în vârful muntelui Lespeșile, ce se împreună la obârșiă cu valea și muntele „Laita“ din partea noastră, — și în vârful Paltinei.

Aici pe Paltina, când lucrau la ridicarea movilei, unul din soldații români, cari au fost vre-o câteva zile în comuna Ucea superioră, mai uitându-se odată spre țera Olutului, ce se vedea de acolo tare bine, exclamă: „În adevăr, frumoasă țera mai este și țera D-Vóstré! Déră ómenii, — ce mai ómenii de ómenii! Cât am stat în Ucea de sus, nu sciau cu ce se ne mai cinstescă. Ne-au dus și la joc și am jucat cu fetele din sat. Cine scie, mai veni-vom noi vre-odată p'aici, déră în viața noastră nu vom uita și totdeuna cu mare plăcere ne vom aduce aminté de zilele, câte le-am petrecut în Ucea!“

Fiind gata și movila de pe vârful Paltinei, am plecat spre Bilea la locul stêlpului, ce trebuia să-l aședăm acolo. Până aici mai aveam să facem încă o movilă de-a-supra muntelui „Valea Dómnei“. Când am ajuns aci sus, de-odată vedurăm pe partea României în Căprăreța vre-o șese, ér jos, în căldarea muntelui dela „Valea Dómnei“, vre-o dece capre negre, mari, grase și frumoșe. Ieși (vătui) nu erau cu ele. Cât ne-au zărit, cele din Căprăreța au luat'o la fugă și nu le-am mai vedut, ér cele din „Valea Dómnei“, fiind jos în întinsa fărîmătură de pétră de-acolo, pásceau liniștit la érba de printre pietri.

Am dispus să se ridice și movila de aici și, tocmai când era movila gata, vedurăm, că lucrătorii, trimiși încă în 11 ale lunei August să scóțé stêlpul pe vârf până aci, tocmai se coborau cu stêlpul de către „Vênătórea lui Buteanu“, ér pe prim-pretorele Mețian il vedurăm cu pușca de gât coborînd în jos spre capre în „Valea Dómnei“. Caprele însă, îndată ce-l zăriră, că se apropie de ele, după o șuerătură obicînuită, în sărituri mari se îndreptară spre cósta de dincolo și în câteva minute erau la mușche, ér vênătorul de jos tot cu pușca de gât se uita cu milă după ele, cum se duc, până nu le-a mai vedut.

Am dat chiot lucrătorilor să aducă stêlpul până la trecétórea din mijloc de de-asupra lacului Bilea. De-orece

noi trebuia să coborîm în ziua următoare, 15 August, prin Bilea la comuna Cărțișoara, am dat jos bagagiul de pe cai și, — fiind-că pe partea noastră la vîrf o mare distanță nu poți nici sui, nici coborî cu calul, — l'am împărțit între lucrătorii așa, că servitorului Todor 'i s'a dat grijă să aducă totă proviziunea jos la lacul Bilea.

Trecerea dela această movilă până la locul stîlpului, pe lângă Căprăreța, pentru cresta cea stîncosă și de tot ascuțită a muntelui fiind în totă estinderea ei tare grea, ba unora după atîta oboselă chiar imposibilă, — inginerul Kovács, care era de tot obosit, așa încît abia mai putea vorbi, ne spuse, că el va coborî de aici în „Valea Domnei“ și de-acolo apoi, fiind mai lesne, va trece peste murechea cîstei drept la lacul Bilea, până unde va lua cu sine, pe lângă bagagiul său, și proviantul nostru întreg. La lacul Bilea ne vom întîlni. Nici unii, nici alții n'am avut nimic de-a dice în contra acestui plan.

Astfel inginerul cu servitorul Todor și cu vre-o 6 lucrătorii din cei 9, ce ne mai rămaseră, au apucat direcțiunea arătată. Noi, ceilalți, am trecut la locul stîlpului. Trei lucrătorii au rămas să ne pădescă bagagiul, ce-l lăsaserăm sus la Paltina, până vor sosi lucrătorii cu stîlpul.

Ajunși la locul stîlpului, pe culmea muntelui, în trecătorea din mijloc de de-asupra lacului Bilea, din partea noastră, și a celor două lacuri din muntele Căprăreța de pe partea României, îndată au sosit acolo și lucrătorii cu stîlpul însoțiți de doi gendarmi din stațiunea dela Arpașul inferior. Erau la olaltă vre-o 17 ómeni.

Stîlpul acesta a fost transportat de lucrătorii de dincolo de Podragul, din Ucea mare, până aici, în patru zile tot pe vîrf. Cum au ajuns ei aici și prin ce locuri au trecut, este aproape îngrozitor.

S'a statorit locul stîlpului. S'au cetit cu instrumentele (se folosia tot instrumentul de mîsurat al colonelului român de artilerie Costescu) unghiurile și înălțimile punc-

telor mai marcante, ce se puteau vedea, și s'a dispus aședarea stîlpului.

Până au aședat trainicii dorobanții români stîlpul, lucrătorii noștri s'au dus și ni-au adus bagagiul, ce-l lăsarăm pe Paltina.

S'au fiesat apoi movilele de lipsă spre Ost peste „Vênătorea lui Buteanu“ până la „Vêrtopel“, așa, că pe la 7 ore sêra eram gata.

Ne luarăm rēmas bun dela oficerii români și ei plecară înapoi la stâna din Paltina, ér noi peste culmea Carpaților în jos pe lângă lacul Bilea, spre casa societății carpatine, situată pe muntele Bilea mai la vale în regiunea lemnului. Am apucat dela vîrf hătașul pe cîsta cea fôrte repede și, printre marii bolovanii și întinsa fărîmătură de pētră, ce este acolo, am coborît sub vîrf la lacul Bilea.

Lacul Bilea este cel mai mare lac dintre tôte cîte se află pe acești munți. În stare mai mică a apei, adecă pe vreme de secetă, are două părți legate una de alta, și adecă partea de din sus, care are o estensiune fôrte mare, cam de 2—3 jugere, și partea de din jos, care este cu mult mai mică. Formațiunea acestui lac, — atît de mare în sêlbaticul loc, unde se află, cu atît'amar de fêrimătură de pētră și grămăditură de bolovanii și colți, — nu este așa frumósă, cum este de exemplu formațiunea și pozițiunea cea prea frumósă a lacului din Buda.

Despre lacul Bilea dic ciobanii, locuitorii munților, că n'are fund și că stă în legătură cu Oltul și cu marea; dic, că este un ochi de mare, ceea ce se pôte vedea și de acolo, — dic ei, — că odată un cioban a aflat pe acest lac plutind un colț ferecat de corabiă. Se mai vorbesc printre ciobanii încă multe și felurite, atît despre acesta, cît și despre tôte celelalte lacuri din munți, așa încît fiăcare lac de pe aici își are istorióra și legenda sa.

Fiind fôrte obosiți și încăldiți, de curgea apa de pe noi, spre a ne mai răcori puținel, cu toții am beut apă

atât din partea de sus, cât și din partea de jos a lacului, și — după ce inginerul Kovács și cu cei, cari au pornit cu el pe „Valea Dómniei“, nu mai sosiau, — am plecat mai departe în jos tot pe partea dréptă a scursurei apei din lacul Bilea. Era pe înmurgitul serei și fiind-că mai era mult până la casa societății carpatine, ér de altă parte fiind-că până acolo aveam să trecem prin trei săritori de stâncă, deși foarte obosiți, ne grăbeam să ajungem mai curénd.

Dela lacul Biliu în jos până la regiunea lemnului sunt adecă în munte trei piepturi de stâncă séu săritori. Cea dintâi, de de-asupra, este ceva mai mică, a doua este mai mare, ér cea de jos, de lângă regiunea lemnului, este foarte mare. Fiind-că însérase, când am coborît prin a dóua săritóre perdurám háțașul, care de altfel pe aici, fiind locul de tot réu, abia se cunósce.

În fine unii pe o parte, alții pe alta, totuși am ajuns în pace la partea de din jos a săritórei, de unde apoi ne-am îndreptat cătră stâna, ce era afară din regiunea lemnului, sub cósta vestică a muntelui. Aci se cunoscea apoi bine háțașul, care se continuă tot pe partea dréptă a apei. Puțin mai coborîrám și am ajuns la săritórea cea din jos, unde se forméză din valea muntelui o admirabilă și foarte mare cascadă de apă, ce nu are păreche în toți munții dela Buceciú până la Surul, avénd o înălțime, respective o cădere de peste 80 de metri.

Ajunși la acéstă prea frumósă cascadă, ținurám mai departe háțașul, ce aci se abate din apropierea văii încolo pe cósta dréptă a muntelui spre Ost.

Până la partea de jos a cascadei háțașul duce aici într'un țic-țac foarte des, formându-se nisce vârtejuri tocmai ca și la Viștea mare, cu deosebirea însă, că aici aceste vârtejuri țin cu mult mai mult, ca cele dela Viștea, așa, că tot înaintând pe ele, cugetam, că nu mai au capét. Când eram la partea de din jos a vârtejurilor simții de-

odată, că tot corpul imi este atât de infierbântat, încât imi ardea ca focul, începură să-mi trâmure picioarele și să amețesc.

Stétui câtva pe loc și cerui să mi-se aducă puțină beutură, ce însă nu s'a putut, de-órece provisiunea noastră era totă la inginerul, care apucase pe altă parte.

În astă stare mi-am adus aminte de inginerul, care încă colo sus pe Paltina, de obosit, ce era, abia își mai mișca gura când vorbia, apoi mi-am adus aminte tot de-odată și de marea mea obosélă, când am coborît de pe Pétra Craiului și când în re'ntórcere spre vama dela Giuvala din Branul superior la Fundata, d'abia mă mai puteam ținé pe cal, imi făcui curagiu și, fiind-că eram tare asudat, mă ștersei bine pe față, nu mai dîsei nimica, ci plecai mai departe și astfel, continuând drumul, pe la 9 óre séra am ajuns la casa societății carpatine, clădită aici pe muntele Bilea în partea de sus a regiunii lemnului (molitv).

Când am ajuns noi în poenița din'aintea casei carpatine, ardea un foc, la care steteau doi țéraní din Cărțișóra, cari ne spuseră, că ei încă cobóră dela „Vénătórea lui Buteanu“, unde au fost cu doi domni din Sibiu, cari dorm în casă.

Casa de aici are o anticameră și o odaie pentru bărbați și alta pentru femei, dintre cari fiind numai una ocupată, noi încă am fi putut intra în cealaltă, déră după ce ni-s'a spus, că nu potí odihni în ea din cauza multelor insecte, ce se încuibaseră acolo, am preferit să durmim afară sub cerul liber.

Îndată am dispus să se facă un foc mare și, cum am sosit aci, căpitanul c. reg. Șandru esclamă: Vai, sunt mai mort! — Dér eu! — i-am răspuns. Ér prim-pretorele Mețian nu mai dîcea nimic, ci cum sosi, se trânti lângă foc, jos la pământ pe o bundă, și acolo rămase până dimineța.

După ce inginerul cu provisiunea nu mai sosia, ne

adresarăm cătră primarul Vasilie Dateș din Arpașul superior, care fiind cu noi ni-a făcut prea bune servitii, și cătră conducătorul gendarmilor, care încă venise cu noi, întrebându-i, decă nu cumva au ei ceva de beut și de mâncare, căci nu mai putem răbda. — Ba da, dăseră ei. Avem puțin spirt de bucate, brânză, slănină și puțină șuncă. — Fôrte bine. Puneți apă în spirt spre a-l domoli și apoi vom gusta puțin.

Ei și făcură tôte acestea. Lajos Șvabul încă raportă: că și ei au pâne, slănină și o găină, apoi patru pui vii, ce li-au rămas și pe cari i-a adus el în spate legați pe bătă. Mai avem încă și un ou prospăt, dăse el, ce l'a ouat găina ađi pe drum cătră Paltina, cum o duceam legată pe bătă cu piciorle în sus.

Ne făceam haz din istorisirea Șvabului. Nicî nu isprăvi el bine vorba și primarul Dateș ne și aduse sticla cu vinarsul făcut prospăt, din care beurăm toți câte-un păhăruț, ce ni-a căduț fôrte bine.

Fiind-că eram cu totul tot asudați, ca și muiati în apă, afară de prim-pretorele, care nu voia să mai scie de jos de pe bundă de nimica, — și acêsta, se vede, căci nu putea, — ceilalți am început a ne lăpăda vestmintele mai gróse de pe de-asupra și apoi mai ușor îmbrăcați, stând aprópe împregiurul focului, ne-am svântat cât de bine.

Pe când făceam acêsta, primarul Vasile mai imbiă pe rënd câte-un păhăruț de vinars. Am cinat apoi binișor, ce am avut, și după aceea am odihnit sub cerul liber până diminéța următoare, 15 August st. n. 1888.

Diminéța am cercetat și noi casa societății carpatine mai de-aprópe. Ni-am scris numele pe bârnela de brad ale păretelui de de-asupra ușei dela odaia bărbaților, apoi am lăsat de a tăiat găina și toți puii, ce-i adusese Șvabul și, făcend o tocană mare, după ce am dejunat, pe la 8 óre diminéța am plecat pe hățaș mai departe tot pe jos, fiind-că

nu ne mai sosiseră caii, după cari am trimis încă în diua premergătoare pe-un lucrător la Cărțișóra.

Dela casă în jos calea duce tot cam pe lângă muchea cóstei ostice a muntelui, și este destul de bună. Mai în jos ese pe muchea cóstei și apoi se légă cu frumosul plaiú, ce ese dela pólele munților de cătră comuna Cărțișóra sus la aceste locuri.

După ce pe cósta de din sus făcurăm drumul deja mai de jumătate, ne sosiră și caii. Am încălecat și, coborînd mai departe călări, pe la 12 óre din di am sosit la glăjeria dela Cărțișóra.

Până mai anii trecuți a fost aici în pădure o fabrică de sticlă, care făcea mare esport în România, după ce însă s'au înființat și în România astfel de fabrici, acêsta fabrică a început a decăde, până ce mai la urmă, acuma de vre-o câți-va ani, a încetat cu totul. Edificiile sunt încă în stare bunișoră, însă partea cea mai mare sunt pustii, numai un singur îngrijitor al pădurilor erariale mai locuesce acuma acolo.

În acest loc ne așteptau căruțe spre a ne înlesni mergerea mai departe până în comună. După ce inginerul Kovács n'a venit după noi nicî la lacul Bilea, nicî la casa din Bilea și nu sosise nicî în acest punct, unde „Valea Dómnei“, în care a coborît el dela Paltina, se împreună cu valea dela Bilea și astfel forméză riul Cărțișórei, — nu l'am mai așteptat, ci pe la 2 óre după améđi am plecat pe căruțe mai departe cătră Cărțișóra.

Pe la 3 óre după améđi ne aflam în Streja-Cărțișóra, în cancelaria notarului cercual, unde nu mult după ce am sosit noi, a venit cu o căruță, ce o lăsarăm înapoi, și inginerul Kovács și însoțitorii lui. El ne spuse, că erî fiind tare obosit, după ce ciobanii l'au informat, că póte coborî la Cărțișóra și pe „Valea Dómnei“, pe unde a apucat, n'a mai trecut peste cósta acestei văi la Bilea, după cum am avut înțelesul, ci durmind peste nópte sus la stână, de acolo a coborît de-adreptul pe „Valea Dómnei“.

Am luat dup'aceea tot bagagiul în sémă și, aflând tóte în ordine, am dat drumul lucrătorilor cu adausul, că mâne se va face socotéla despre dílele, ce le-au prestat și apoi poimáne sê vină sê-și capete fiă-care ceea ce 'i se cuvine, precum s'a și întêmpat acurat și la timpul sêu.

Fiind-că ne înțeleserăm cu oficerii români, ca Marți în 21 August sê convenim sus pe muntele „Scara“, dincolo de Negoii spre Vest, ne-am provêdut êrăși cu cele de lipsă și trecênd comisiunea nóstră de aci la comuna Porumbacul superior, a mers pe trăsuri până la glăjeria de acolo, unde a și stat o nópte. De astă-dată eu nu am mai eșit cu comisiunea, ci provêdênd alte lucrări, în 29 August am convenit înțrêga comisiune la Porumbacul inferior, unde s'au și terminat lucrările nóstre de marcarea.

În valea Porumbacului superior, sus în pădure, este și astăzi o fabrică de sticlă, care singură mai este în lucrare în întreg comitatul Făgărașului. Cea dela Cârțișóra și încă una dela Arpașul superior au încetat cu totul de-a mai lucra deja de mai înainte.

O schimbare de timp estra-ordinară a urmat în vara anului 1888 una după alta. Acum s'a schimbat vremea din nou, dér așa în spre réu, încât munții sus la culme erau êrăși acoperiți de zăpadă grósă, așa că era imposibil sê mergi pe vârful, din care causă nici comisiunea n'a putut eși Marți sus.

Fiind însă Marți ceva mai cald, néua cea próspectă a început sê se topescă cu inlesnire și apoi Mercuri în 22 August a eșit comisiunea nóstră la vârful în curmătura muntelui Scara, unde a convenit cu oficerii români, cari au trecut dela stâna din Paltina, pe calea de-a costișul din fața Negoii, de către teritorul comunei Sălătruc. Acuma era de față și maiorul român C. B. Segarcianu. Indată s'a și pus ultimul stêlp cu nr. 219 pe teritorul comitatului Făgăraș, ér Joi în 23 August s'a aședat penultimul stêlp spre Vest dela Negoii, apoi s'au ficsat și s'au ridicat mo-

vilele necesari, și anume pe piscul cel mai înalt al Negoii (cotta 2544 metri), care însă de astă-dată, în continuu a fost acoperit de zăpadă și de nori. Apoi s'au ridicat movile și în celelalte piscuri mai marcante până la marginea teritorului comitatului Făgăraș, de-asupra între comunele Porumbacul superior și Avrig. După acestea apoi comisiunea coborî êrăși în jos la Porumbacul superior.

Escursiunea pe muntele Scara și la vârful cel mai înalt al Negoii o tractez mai de-aprópe și cu de-amêruntul în descrierea ciclului al doilea al escursiunilor mele, așa după cum am trecut eu prin acei munți.

Finindu-se astfel față de teritorul comitatului Făgăraș marcarea liniei de frontieră dintre Ungaria și România, dílele următóre le-am întrebuintat pentru redactarea și purisarea descrierei frontierei marcate, așa, că în 29 August st. n. 1888, comitele suprem al comitatului Făgăraș, Mihail de Horvath, ca președinte de până aci al acestei secțiunii, cu întrevenirea mea ca protonotar al comitatului și substitutul vice-comitelui, fiind de față și prim-pretorele tractului Arpaș, a predat continuarea marcării vice-comitelui dela Sibiu Gustav Thalman, care era de aci încolo președintele acestei secțiunii.

După acestea, luându-ne rémas bun, comitele suprem al Făgărașului și eu am plecat îndêrêt la Făgăraș, prim-pretorele Meșian s'a reîntors la Arpașul inferior, unde avea oficiul, ér ceilalți membri au plecat din nou la munte spre a continua marcarea mai departe peste muntele „Ciortea“ (Boiul) către „Surul“, pe unde mai în tot locul dela Scara peste Surul până în Olt la Turnul roșu ou puține excepțiuni poți eși la vârful și poți merge pe vârful și călare.

CICLUL AL DOILEA.

Escursiuni făcute după anul 1889.

Legea țerei dispunea, ca linia de frontieră, marcată în anul 1888 între Ungaria și România, în al doilea an după marcarea ei să se reambuleze și să se autentice prin o comisiune internațională, compusă din partea ambelor state interesate.

Comisiunea instituită și-a și început lucrarea sa încă în luna lui Iunie 1890 din punctul „Triplex confinium“ dela marginea Bucovinei, așa că pe teritorul fiă-cărui comitat, prin care trecea, luau parte în comisiune din oficiu comitele suprem și vice-comitele respectivului comitat și primpretorele (főszolgabíró) cercului. Membrii permanenți ai acestei comisiuni, doi ingineri reg. de stat din partea Ungariei, însoțiți de membrii oficioși locali ai comitatului Brașov și de membrii comisiunii din partea României, au sosit cu lucrarea lor pe teritorul comitatului Făgăraș, la Bran, în 16 Septembrie 1890. Pe teritorul comitatului Făgăraș, în locul vice-comitelui, ca protonotar comitatens, am luat eu parte în comisiunea de reambulare.

Pe 16 Septembrie comitele suprem al comitatului Făgăraș, Mihail Horváth și eu, ca substitut al vice-comitelui, am sosit la Bran, unde în localul oficiului pretorial de acolo ne-am întâlnit cu comisiunea sosită din teritorul Brașovului, al cărei conducător era comitele suprem Michael Maurer. Din partea Ungariei mai era vice-comitele Brașovului Iulius Roll și ca membri permanenți ai comisiunii erau inginerii reg. Schwarz și Alacs, cari porniseră

încă în Iunie din punctul „Triplex confinium“ de lângă Bucovina și dintre cari cel din urmă, Alacs, spunea, că se căsătorise numai cu vre-o 2—3 săptămâni înainte de ce i s'a ordonat și a trebuit să-și începă acest peregrinagiu pe munți.

Din partea României era numai maiorul Constantin Brutu Segarceanu, care a luat parte și la marcarea din 1888.

Comitele suprem dela Brașov a predat, ér comitele suprem din Făgăraș a primit lucrările comisiunii pe teritorul comitatului Făgăraș, cari s'au și început în 17 Septembrie 1890.

1. Buceciul.

În toamna anului 1890 pe aici a fost timpul încă de prin primele zile ale lui Septembrie tot ploios și rece, așa că în 17 Septembrie munții peste regiunea lemnului erau albi de zăpada cea grosă, ce-i acoperea.

Noi aveam să eșim sus „La Om“ (cotta 2508 metri), deci ușor își pôte închipui orî și cine, că nu eram prea încântați și însuflețiți pentru escursiunea, ce aveam să o întreprindem.

Buceciul și totă împregiurimea era acoperită de nori și tocmai când era să plecăm a început din nou o plöiă măruntă și rece. Era pe la 9 ore dimineața, în 17 Septembrie 1890. Trebuia să plecăm, căci astfel era împărțit timpul, așa ne făcuserăm programa.

Ni-am luat rămas bun dela comitele suprem Mihail Horváth, care a rămas în Bran, și încăle când pe cai, așa prin plöiă, ce roua încă, am plecat la munte prin comuna Șimon și pe plaiul Guțanului către frontieră spre vama din Guțan și Strunga. După amedî între 4 și 5 ore eram în Strunga pe culmea Buceciului, unde pe partea României, în apropiere nemijlocită de frontieră, este vama română. De aci, nu departe spre Sud-Vest, dincolo de colții „Strunga mare“, este aședat în linia de frontieră stêlpul cu Nr. 186.

Aici la vama română am aflat acum o casă de lemn foarte bine și frumos clădită, ca o vilă, cu ferestri înalte, o galerie largă înaintea odăilor și trei odăi de locuit, dintre care una servea ca locuință oficerului român de dorobanți, una dorobanților, care erau postați acolo, și a treia era odăia pentru pasagerii cu șapte paturi. Aci am rămas noi peste noapte. Aci s'a mai prezentat la comisiune Negoescu, substitul prefectului român din județul Dîmbovița, și subprefectul cercului Ialomița din România.

În 18 Septembrie tare de dimineață, când nici nu ne sculasem încă, ni-s'a adus îmbucurătoarea știre, că timpul s'a înseninat cât de bine.

Pe la 7 ore eram gata de plecare către vârful Buceciului „La Om”. Am încălecat și am plecat prin muntele Colții și înaintând pe lângă colții Strunga mică și Colțul Țapului pe partea României, tot pe lângă cresta Buceciului, am ajuns la Vârful Bêtranei (cotta 2230 m.), unde este așezat stêlpul de frontieră Nr. 185 și unde era deja peste tot zăpadă grosă și tare înghețată, încât chiar și caii, cu toată greutatea lor, cum eram noi călări, abia lăsau puțină urmă, unde pășiau.

Căpătaserăm curaj, căci timpul era senin, deși sufla un vânt vehement și teribil de rece. Tot prin zăpadă călări am înaintat până de-asupra muntelui „Gaura”, la punctul „Vârful Dómnelor” (cotta 2403 m.), unde în linia de despărțire a apelor este așezat stêlpul de frontieră Nr. 184. De aci apoi nu am mai putut trece mai departe călări, căci fiind terenul rău și acoperit de zăpadă, aveam mare temere să nu dăm cu cai cu tot în vre-o afundătură séu prăpastiă.

Am lăsat deci caii aci și eu, maiorul Segarceanu și directorul de prefectură Negoescu, prin zăpada cea grosă și tare înghețată, am urcat până „La Om” (cotta 2508 m.), unde am sosit către 12 ore din zi cu vre-o câțiva lucrători. Se vedeau bine toate vârfurile și munții din împre-

jurime, deși vântul sufla pe cóstele munților în sus neguricele, ce se formau în văile și afundimile din împrejurime. Am intrat în casa societății carpatine, clădită din pêtre lângă colțul cel mare de acolo. Mare folos această casă nu aduce, fiind tare umedă, ba nici nu poate aduce după cum este poziția locului; apoi fiind ea clădită lipit de colț, numai cât a desfigurat interesanta formațiune naturală a colțului celui mare dela „Om”. Pe zăpadă sub cerul liber am prânzit, căci în casă era locul prea umed și respingător.

După 12 ore am plecat îndărăt, însă nu pe muchea Buceciului, pe unde am urcat, ci pe Ialomița în jos pe la Biserica și obârșia Ialomiței și tot pe Ialomița în jos pe lângă apă am trecut printre stâncile dela Schit, unde am cercetat peștera până la infundătură și mănăstirea, în care acum se aflau vre-o 5 pustnici (călugeri), și apoi, continuând drumul mai departe, cam pe la 4 ore după amăzi ne aflam érași la Strunga, la vama română, unde am rămas până în ziua următoare.

2. Branul și Pétra Craiului până la Zêrnesci.

În 19 Septembrie 1890 dimineața pe la 7 ore, încăle când pe cai, am plecat din Strunga și, înaintând tot pe lângă linia de frontieră, cum duce poteca de acolo mai mult pe partea României, am trecut prin muntele Dudele mari și Dudele mici din România. În muntele Dudele este așezat stêlpul de frontieră cu Nr. 187.

Acești munți au amândoi o poziție de tot minunată, cu frumoase păduri de brad și cu pășuni întinse. În Dudele mari se află pădure mai puțină și nici nu este așa bine îngrijită, ér în muntele Dudele mici se află o admirabilă pădure de brad (molvă). Aici este pădure foarte multă, mare și foarte bine conservată. Pe partea Ungariei, pe teritorul Branului și cu deosebire mai în apropierea liniei de frontieră nu este pădure mai de loc, de unde se vede, că lo-

cuitorii Branului încă din timpuri vechi începând au devastat, ba se poate dice și-au estirpat fără nici o cruțare pădurile. Prin tufele din Dudele mari și mici erau o mulțime de mierle de brădet, cărora în vreme de toamnă le priesc de minune aceste locuri, în cari află un bun nutriment în mulțimea de afine, ce se fac aici în cantități mari.

Pe la 12 ore am ajuns în curmătura muntelui Sânt-Ilie, de-asupra căruia în linia de frontieră, la punctul numit „Vârful Sânt-Ilie“, este așezat stâlpul cu Nr. 188. Aci am prânzit, fiind o temperatură a aerului de 3° Celsius. În acest punct este și un pichet român, constător din un simplu bordei pentru dorobanții, cari păzesc aici frontiera.

După 1 oră am plecat mai departe și, — trecând prin munții: Dealul Mândrului, unde este stâlpul 189, Pitigoiul, unde este stâlpul 190, Colțul Prului cu stâlpul 191, Gruicul cu stâlpul 192, Bogârța cu stâlpul 193 și Ruia cu stâlpul 194, — sêra cătră 6 ore am sosit în pasul Branului superior la vama din Cruce (Giuvala), unde am stat peste noapte.

În ziua următoare, 20 Septembrie 1890, pe la 7 ore dimineața, am plecat călare din „Cruce“ și înaintând la început tot pe lângă frontieră la vârful Sirnei, am trecut pe partea României și de aici apoi pe „Plaiul birnelor“, prin muntele „Fundurile“, unde în valea cea afundă de-acolo lângă potecă era stâna oerilor din acest munte. Conduși apoi mai departe de un mânător dela stână, am apucat spre Vest, pe plaiul cel repede de-acolo, pe care eșind în poenile de de-asupra, am apucat în direcțiune nordică pe sub Pétra Craiului prin muntele Grindul. Astfel pe la 12 ore din zi am sosit în punctul „Sóca“, unde jos, sub Pétra Craiului, este așezat în linia de frontieră stâlpul cu Nr. 200.

De aici linia de frontieră duce pe Pétra Craiului sus la piramidă (stâlpul 201) și de aci pe cresta Petrei la punctul 202, unde nu s'a putut transporta și pune stâlp; de aci apoi, pe grozavele stânci și abisuri de acolo, coborâ în prea frumoșele poeni din Tâmașul mic la stâlpul cu Nr. 203.

Cu astă ocaziune noi nu ne-am mai urcat pe Pétra Craiului, ci dela punctul 200, din Sóca, am plecat pe la 2 ore spre Nord mai departe, pe lângă casa societății carpatine din muntele Vlădușca, apoi pe lângă comuna Peștera și Măgura, pe de-asupra locului numit „La Prăpăstii“ și, înaintând pe Rîul Zêrnescilor în jos, pe la 5 ore d. a. am sosit în comuna Zêrnesci, unde am rămas și în 21 Septembrie.

3. Din Zêrnesci la Tâmaș și până la Ilărescu.

În 22 Septembrie 1890, dimineața la 7 ore, am plecat din Zêrnesci cu trăsuri cătră Tâmaș pe la Plaiul fosi și pe Bârșa Tâmașului în sus până sub plaiul Tâmașului. Aci am încălecat și apoi tot călări, ținând plaiul, care dela vîrf încolo duce de-alungul frontierei mai tot pe partea României, am trecut peste Tâmașul-mare, pe al cărui vîrf este așezat stâlpul de frontieră cu Nr. 204. Pe la 1 oră am sosit pe muntele Ciocanea, unde am și prânzit.

Acum era și în Tâmaș totul pustiu, nu mai erau nici oameni, nici vite, căci încă cu vre-o 2—3 săptămâni înainte de acesta coboriseră cu toții dela munte. La o stână părăsită din Făgetul Caprei însă am vedut un câine rămas acolo, care deși era lipit de fîme, bietul animal păzia încă și mai departe cu credință stâna și pustiu din jurul ei. Nu se mai vedeau acum în Tâmaș nici falnicii vulturi, cari pe timpul verei se țin aici atât de numeroși. Se vedeau însă pe totă întinderea muntelui foarte multe și estinse rămături de porci sălbatici; din depărtare, în estinderi mari, se părea pământul ca și când anume ar fi fost arat și săpat.

Pe la 2 ore, am plecat din muntele Ciocanea, locul stâlpului 205, pe partea României, prin Făgetul Caprei și cătră 6 ore sêra am sosit la vârful muntelui Ilărescu, unde este așezat stâlpul de frontieră 206, la isvorul cel mai îndepărtat al Bârsei (Groșetului). Aci, pe partea României, este

muntele „Comesul“, care se estinde până jos în Dimbovița, ale cărei isvóre sunt încă în mare depărtare de aci, sus pe muntele „Oticul“. La vârful Ilărescului era acuma zăpada grósă. Aci am aflat pe prim-pretorele din „Șercaia“ Bele cu 5 gendarmî, carî au avut ordin să aștepte comisiunea internațională în acest loc.

Ei făcuseră în partea de cătră Bârsa, la marginea regiunei lemnului, o colibă, tocmai în locul unde au fost colibele nóstre în anul 1887. În acéstă colibă am rămas peste nópte. Lucrătorii făcură îndată câteva focuri mari, în carî pocniau într'una lemnele de brad. Caii, 'i-am trimis sub paza a trei indiviđi, mai în jos la pășune, unde nu era zăpadă.

Cum steteam cu tođii la cină împregiurul focurilor, auđim de-odată un urlet din pădurea Văcaria, de pe cealaltă cóstă a Bârsei Groșetului. După o mică pausă, pustiul urlet se repetă mai în apropiere, apoi se auđiră din mai multe părți tot asemenea urlete. Observarăm, că sunt lupi mulți. Ei au simțit caii la pășune. Trebuia deci să se prindă caii și să se lege aici în apropierea focurilor.

Nici nu ășeram însă bine acéstă și păzitorii cailor se și auđiau venind cu caii în sus cătră noi. Ei au știut prea bine, ce va să ăică urletele auđite. Caii au fost legați în apropierea focurilor. Urletele se repețiau tot mai des, tot mai în apropiere și tot mai multe, din văi și de pe cóste, așa că răsuna muntele în tóte părțile.

Unii din lucrătorii făcură observarea, că dihaniile, fiind acuma flămânde pocăltite, vor să dea năvală asupra nóstră. Văđend noi, că în adevăr nu este glumă, de-órece se auđiau urlete crășnitóre și în nemijlocita nóstră apropiere, așa, că caii, tremurând, sforăiau cu neastêmpăr și se sforțau să fugă, s'au descărcat câteva focuri din revolvere și din puscă, la auđul căroră fearéle, spăriindu-se, au luat'o la fugă înderēt prin păduri. Urítul și îngrozitorul lor urlet nu s'a mai auđit dup'aceea.

Focurile au ars într'una până diminéța, căci era tare frig. Caii n'au mai fost lăsați la pășunit. Astfel petrecurăm nóptea de 22 spre 23 Septemvre st. n. 1890 aici, la vârful Ilărescului, între Dimbovița și Bârsa, afară din regiunea lemnului.

4. Din Ilărescul la Bindea și jos la Făgăraș.

În 23 Septemvre diminéța la 6 óre am trimis trei dintre gendarmî înderēt la Făgăraș prin muntele Văcaria și de aci pe plaiul dela Mărgineni, ér noi, comisiunea internațională, însoțiți și de doi gendarmî, am plecat din Ilărescul călări spre Vest.

Ținênd poteca, ce duce mai departe de-alungul frontierei, am trecut prin munții Luțele (stêlpul 207), Berivoescul mare (stêlpul 208), apoi cu o cotitură mare spre România am trecut la Vêrful Brătilei (stêlpul 209), în apropierea căruia spre Vest este poteca, ce ese din plaiul Brezei dela Făgăraș în frontieră peste Vêrful Ludișorului (stêlpul 210) și continuându-se pe frontieră spre Ost cătră Brătıla duce la Câmpul-lung în România.

De aci am trecut prin munții Ludișorul (cotta 2274 m., stêlpul 210) și Vêrful Zirnei, de unde coborînd pe cósta cea repede de-acolo, la 12 óre din ăi am sosit în séua cea afundă din față, numită „Curmătura Zirnei“ (cotta 1921 m.), unde este aședat stêlpul de frontieră 212, de-a-supra isvorului văii Brezei, peste regiunea lemnului. Aci am prândit și pe la 1 óră d. a. încălecând am plecat mai departe spre Vest cătră „Vêrful Triponului“ și „Vêrful Urlii“ (cotta 2479 m.)

Când eram jos în Curmătura Zirnei, muntele, ce se ridica falnic și amenințator înaintea nóstră, ne împunea grozav, cu atât mai virtos, fiind-că aveam să facem o cale fórte lungă până vom puté ajunge dincolo de Bindea la regiunea lemnului. Tema era cu atât mai mare, căci pe vêrfurile, unde trebuia să mergem, începuseră a se aședa

norî. Ca să ținem însă programa, am plecat și, suind călări pe lângă creșta de stânci, ce ese ca și crescând din îngusta spinare a muntelui, în fine ajunserăm pe vârful muntelui, de care ne era atâta tēmă.

Fiind nor și bătând un vânt vehement, unii dintre noi apucarăm bine înainte, când de-odată aușirăm în urma noastră strigăte, ca să ne întorcem, de-orece am trecut de Vêrful Triponului, din care punct linia de despărțire a apelor face o cotitură mare în direcțiunea nord-vestică, cătră țera Oltului. Formațiunea munților aici este așa de complicată și înșelătoare, încât foarte ușor poți perde linia de despărțire a apelor.

Ne-am reîntors deci și noi și, aflând stêlpul de frontieră Nr. 212, am constatat, că suntem la Vêrful Triponului (cotta 2461 m.) De aci, din cauza locurilor stâncose dela vêrf, am continuat drumul pe jos pe lângă linia de despărțire a apelor până la Vêrful Urlii (cotta 2479 m.), unde este aședat stêlpul de frontieră cu Nr. 213. Caii și bagagiul l'am trimis pe poteca, ce duce dela Tripon pe sub cōsta muntelui și apoi ese la Bindea.

Dela „Vêrful Urlii“, tot pe jos, am înaintat până la Vêrful muntelui Bindea, unde este stêlpul de frontieră Nr. 214. Intre Vêrful Triponului și al Urlii sub locul stêlpului 212, în cea mai de sus din „căldările“ muntelui Urlea, pe partea Ungariei, este un prea frumos și mare lac, numit „Lacul Urlii“. Când am trecut noi pe aici, am vedut din apropiere două capre negre, cari, îndată ce ne-au simțit, au luat'o la fugă și au dispărut.

La Vêrful Bîndii am încălecat pe cai și de aci am coborît prin Smida pe la casa societății carpatine la comuna Breaza, unde am sosit la 6 ore sêra și de unde, plecând cu trăsura am ajuns la Făgăraș pe la 9 ore sêra.

Este foarte lungă calea, ce am făcut'o noi în această zi; pōte să o încerce orî și cine și o va simți. Toți ômenii noștri au fost însă într'una bine dispuși, se încurajiau

unul pe altul și făceau care de care glume mai bune. Astfel de minune spoream cu totii la drum pe nesimțite. În 24 Septemvre am făcut paușă în Făgăraș.

5. Dela Făgăraș la muntele Scara și pe vârful cel mai înalt al Negoifului (cotta 2544 m.)

Dela vârful Bîndii încolo spre Vest peste munții Gălășescu, Petrile roșii, Colțul Viștei mari, — La Bold (stêlpul 215, cotta 2520 m.), peste Ucea mare de-asupra lacurilor Podragu și Podrăgelu din partea noastră, peste Arpașul mare, unde între Vêrtop și Vêrtopel, de-asupra prea frumosului lac numit al Bușii, este aședat stêlpul de frontieră Nr. 216, apoi peste „Vênătōrea lui Buteanu“, unde de-asupra marelui lac al Bîlii este aședat stêlpul de frontieră Nr. 217, și de aci peste Paltina, Lespeșile și Negoiful (cotta 2544 m.), până în Scara la marginea comitatului Făgăraș, unde este aședat stêlpul de frontieră Nr. 219, terenul sus cătră linia de despărțire a apelor cu puține și foarte mici întreruperi este tare stâncos și nepracticabil și, mai fiind acolo sus munții în mare parte acoperiți cu zăpadă, așa noi nu am continuat reambularea frontierei dela stêlpul 214 cătră Vest, de-orece acēsta ne era imposibil, ci în 25 Septemvre 1890 am plecat din Făgăraș cu trāsurile la Porumbacul superior, unde am rēmas peste nōpte la fabrica de sticlă din pădurea erarială de acolo, ca așa în ziua următoare să eșim pe muntele Scara la stêlpul de frontieră nr. 219 și după posibilitate și la vârful Negoifului (cotta 2544 m.)

Spre orientare observ, că din Porumbacul superior, plaiul cel mai bun și mai scurt, ce duce cătră Scara și se abate și cătră Negoiful, trece prin muntele „Bărcaciū“, ăr nu pe la fabrica de sticlă. Fabrica de sticlă rămâne în vale spre Ost.

În 26 Septemvre dimineța la 6 ore eram gata de plecare. Comitele suprem Mihail Horváth, care a venit cu noi dela Făgăraș până la fabrica de sticlă din Porumbacul

superior, ni-a dat biletul său de vizită cu rugarea, ca eşind noi sus, să 'i-l aşedăm cu biletele noastre în vre-o movilă de pe Negoitul, său din alt punct de pe linia de frontieră. După acesta eu, prim-pretorele dela Arpaş, Aldulea Meşian, şi maiorul român Constantin Brutus Segarcianu am încălecat şi, însoţiţi de vre-o 20 lucrători, am plecat provăduţi cu cele de lipsă pentru o excursiune de 3—4 zile.

La marginea de sus a pădurei, în calea noastră către muntele Scara, am dat de plaiul Negoitului, ce ese de către comuna Avrig din comitatul Sibiiului prin locul numit „Poiana Neamţului“ şi trece apoi de aci spre Ost prin muntele „Puha“ şi „Şerbota“, unde este casa societăţii carpatine pentru turiştii, cari fac excursiuni la Negoitul. Petrile mai mari din plaiul Negoitului până la Şerbota şi de aci mai departe în direcţiunea suişului la Negoitul sunt marcate cu semne roşii până sub vârful Negoitului, cari semne servesc spre orientare turiştilor spre a ţine direcţiunea practicabilă.

Eşind din regiunea lemnului, am ajuns în golul de sub cea dintâi costă mai iute în direcţiunea Scărei. Conducătorii ni-au spus, că în acest gol s'au prăpădit la vre-o 50 de ómenii, cari la începutul secolului XIX, siliţi de fómetea, ce domnia, au venit de peste Olt de către Târnavă şi sub conducerea unui locuitor din Porumbacul superior au voit să trecă prin muntele Scara în România. Incepând o vreme rea cu ninsóre, conducătorul să le fi đis, ca să se întorcă îndărăt, căci pe-o astfel de vreme este imposibil de-a merge pe munte mai departe. Atunci mulţimea să fi răspuns conducătorului, ca să mérégă numai înainte că, de unde nu, este vai de el. Văđând conducătorul pericolul, în care se afla, la un moment bine venit a luat'o la fugă şi, lăsând pe străini pe munte, s'a re'ntors în sat.

Străinii însă tot nu s'au întors, ei s'au încercat să mérégă mai departe, până ce li-s'a infundat poteca cu totul. Incepând o vijeliă grozavă şi întunecându-se tot

mai tare, au luat'o apoi şi ei la fugă îndărăt. Când au ajuns însă la golul, despre care e vorba, n'au mai sciut încătrău să apuce. Pătrunşi de frig şi îngroziţi de spaimă, au fost formal trântiţi jos şi îngropaţi de viscol în zăpadă, unde şi-au şi aflat peirea. Numai o fată a scăpat cu viaţă, care ca prin minune a putut răsbi prin pădure până la Porumbacul superior, aducând vestea despre marea nenorocire, ce s'a întâmplat cu ómenii plecaţi la munte.

Am compătimit sórtea celor nenorociţi şi eram îngrijaţi şi de noi, căci aveam să mergem încă prin locuri foarte rele şi înalte, ér timpul era cam nestatornic.

Înaintând tot pe potecă, am ajuns în fine sub picul cel mai înalt al muntelui Scara. Aci trebui să descălecăm, de-órece poteca la vârful duce, în distanţă cam de 10 metri, printr'un loc tare petros şi fiind poteca tare îngustă şi neregulată, cu câteva praguri înalte de stâncă, aici nu poţi trece călare fără a nu te espune pericolului sigur.

Acastă distanţă am urcat'o decii pe jos şi lucrătorii şi caii cu bagagiul au eşit după noi. Eram acuma pe culmea muntelui Scara, în linia de despărţire a apelor, unde am sosit la 12 óre din đi.

Aici este locul stélpului Nr. 219, împrejurul căruia este un podeiú de tot frumos. Spre Vest, cu începerea comitatului Sibiiu, se înalţă muntele Ciortea, numit şi Boiul, érá spre Ost este Musceaua Scărei şi apoi mai încolo Negoitul.

Îndată ce am eşit din poteca petrósă pe linia de frontieră, am aflat acolo, în partea stângă spre Ost dela potecă, o mică cruce simplă de lemn de brad, aşedată în pământ la capul unui mormént făcut de-alungul potecei.

Întrebând noi, că al cui este acest mormént, conducătorii ni-au spus, că înainte de asta cu vre-o câţiva ani, un cioban, care umbla cu oile pe acolo, s'a pus jos pe

pajiste, ca să se încalțe, și venind de-odată o vreme tare, însă fără plóiă mare, tocmai când era mai gata cu încălțatul, a fost trăsmit de fulger și îndată a murit. Ceilalți ciobani, soții ai lui, l'au înormântat apoi aici, pe vârful muntelui lângă potecă, puindu-i la mormânt simpla cruce de lemn, care atrage atențiunea trecătorilor.

Și aici pe partea României terenul nu este așa stâncos și așa repede ca la noi. Până jos la regiunea lemnului mai peste tot sunt pășuni frumoase.

Dela poteca din Scara, fiind locul stâncos și neputând merge călare, am trecut pe jos spre Ost peste Muscea la stêlpul Nr. 218 și de aci ne-am suit pe înălțimea de către Negoitul, unde în movila de pe vârful acelei înălțimi (cotta 2326) am pus, aședate într'o sticlă, biletele noastre și pe al comitelui suprem Horváth, ce ni-l dase spre acest scop jos la fabrica de sticlă. Mai târziu, în anul următor 1891, la 24 Octomvre, când am fost și sus pe vârful Negoitului, aceste bilete nu se mai aflau în movilă, au fost luate de cineva cu sticlă cu tot.

Era pe la 3 ore după amedzi, când ne aflam sus pe înălțimea despre Ost, în fața Musceleii. Până nu ajunserăm aci, cugetam, că vom pute trece către Negoitul. Dără ce să vești? După ce am eșit sus la vârful, pe partea cealaltă a acestei înălțimi către Negoitul, am aflat nisce prăpăstii, nisce ruine de stânci și abisuri îngrozitoare, — să te ferescă Dumneșeu, nici nu ne mai venea să ne uităm jos în ele.

Pe vârful Negoitului începuseră a se grămădi nori și fiind și vremea înaintată, de aci iute și de grabă am coborât de-adreptul jos la poteca din Scara și, de-ore-ce a început a se înora tot mai tare și în urma noastră sus pe vârful ninge, nici nu ne mai gândeam să mai rămânem pe munte, ci am coborât jos la fabrica de sticlă din pădurea Porumbacului superior, unde am ajuns sêra pe la 7 ore și de unde în ziua următoare ne-am întors la Făgăraș, ne mai putând continua în anul 1890 reambularea frontierei mai departe, din cauza zăpeții și a timpului nefavorabil.

Guvernul Ungariei și al României, în baza legii pentru regularea frontierei, au ordonat, ca în anul 1891 să se statorască drumurile și drumurile comune pentru paza frontierei dintre aceste două state. S'a dispus, ca comisiunea internațională pentru teritorul comitatului Făgăraș să convie pe 16 Octomvre 1891 st. n. la noi, în orașul Sibiiu, și de aci apoi să plece la frontieră spre a-și începe lucrarea dela hotarul de către comitatul Sibiiului spre Ost către Negoitul și așa mai departe către Buceciū până „la Om“.

În toamna anului 1891 a fost timpul în genere foarte frumos și neschimbăcios, se pôte dice, că a fost o toamnă dintre cele mai frumoase.

Din partea comitatului Făgăraș am fost esmis eu, ca protonotar și substitut al vice-comitelui, apoi inginerul reg. din Făgăraș Gabriel Kovacs, și pentru cercul său primpretorele dela Arpașul inferior, Aldulea Meșian. Noi am fost în 16 Octomvre deja în Sibiiu, unde tocmai pe atunci era întrunit congresul bisericeii române gr. ort. din Transilvania și Ungaria, la ale cărui ședințe, ca membru ales din comitatul Făgărașului, am luat și eu parte cât am stat în Sibiiu până în 22 Octomvre.

Din partea României însă abia la 20 Octomvre a sosit locotenentul topograf de dorobanți Ștefănescu. Informați, că de-ocamdată putem începe și continua lucrarea și numai cu el, în 22 Octomvre am plecat din Sibiiu la Porumbacul superior, unde am și rămas peste noapte.

În ziua următoare, 23 Octomvre, dimineața pe la 6 ore, am plecat din Porumbacul superior cu trăsuri până la fabrica de sticlă din pădurea erarială de-acolo. De aci mai departe am mers la muntele „Scara“ călări pe plaiul și potecile cunoscute deja din descrierea excursiunilor mele din anul 1890.

Mergând pe la fabrica de sticlă, n'am eșit nici acuma plaiul de pe Bărcaciū. La 12 ore din zi eram sus

sub poteca cea strîmtă din locul cel petros dela vîrful muntelui Scara.

Ca și în anul trecut, aci am descălecat și acuma și am eșit la vîrf pe jos, ér caii cu bagagiul au fost conduși după noi. După o cale de 4 óre dela fabrica de sticlă din pădurea Porumbacului superior, am ajuns pe culmea muntelui Scara, în podeiul cu stêlpul de frontieră Nr. 219. Aci am prîndit și ne-am odihnit puțin. Simpla cruce de lemn era și acum lângă potecă, la morméntul nenorocitului cioban.

Făcêndu-ne pe muntele Scara lucrările prescrise, peste înălțimea de lângă potecă, spre Ost, numită „Musceaoa“, cătră stêlpul Nr. 218 și de aci apoi până la vîrful colinei învecinate, pe la 3 óre după améđi ne-am întors de pe vîrful muntelui Scara, tot pe poteca cea îngustă, pe care urcaserăm, astfel însă, că după ce am ajuns sub cea dintăi înălțime a muntelui, am lăsat poteca Scărei și am coborît prin valea de-acolo la casa societății carpatine din muntele „Șerbota“, ca de-acolo apoi în ziua următoare să eșim pe vîrful cel mai înalt al Negoiului.

Casa societății carpatine din muntele Șerbota este situată în marginea de sus a regiunei lemnului. Este o casă de lemn bine construită, cu un exterior simpatic. Are o tindă (antișambră), ce servește și ca bucătăria. Are apoi o odaie pentru femei și una pentru bărbați, provădută la doi părăi cu priciuri de lemn pentru paturî și este provădută și cu tóte vasele neîncungiurat necesare pentru fiert și pentru mîncare în atari locuri.

Aci duce, prin muntele Puha, plaiul, ce ese de cătră comuna Avrig prin „Poiana Neamțului“ și de cătră Porumbacul superior prin Bărcaciú și pe la glăjeriă. Pe acest plaiú, care de altfel pentru aceste locuri este destul de bun și peste tot se póte urca și călare, es turiștii la casa din Șerbota a societății carpatine și de aci apoi mai departe

la Negoiul. Peste nópte am rēmas în Șerbota la casa societății carpatine.

În 24 Octomvre 1891, dimineța pe la 7 óre, eu, locotenentul român Ștefănescu și prim-pretorele din Arpaș Mețian, însoțiți de 3 lucrători, — între cari aveam pe primarul din Porumbacul superior Ión Popianoș și pe Ioan Neamțu, espertul și practicul conducător la Negoiul al societății carpatine transilvane, — am pornit dela casa din Șerbota la Negoiul. Am apucat în jos pe poteca, ce duce dela casă spre Ost, coborînd prin pădurea de-acolo în valea Sărății.

Valea spre Ost dela Șerbota se numește valea Sărății. Acéstă vale duce până sus sub piscurile Negoiului la vîrful dela Strungă, pe unde pentru a sui la vîrful cel mai înalt al Negoiului trec ómenii culmea muntelui și dau pe partea României de-asupra văii Negoiului din România. Dela trecătórea dela Strungă mai spre Ost, în sus cătră vîrf, este locul numit „Strunga Dracului“, aședat de-asupra unei imense estinderi de bolovanî, fărîmați din stânci și care de care mai mare și mai colțuros.

Fiind atât de nepracticabil acest loc, omul nu póte eși pe aici la culmea muntelui. Coborînd din Șerbota jos în valea Sărății, la o distanță óre-care am trecut apa dincolo și pe partea dréptă a văii am înaintat suind tot în direcțiunea marcată cu semne roșii pe petriile mai mari din calea cătră Negoiul, după cum am mai amintit deja. Conducătorul nostru, care și fără aceste semne cunoscea locul fórte bine, ne spunea, că el a făcut semnele cele roșii pe petrii și că, ca conducător oficial la Negoiul al societății carpatine, fiind în acest serviciu de 14 ani, până acuma a eșit de nenumărate-ori cu turiști la Negoiul.

Dela Șerbota calea la Negoiul prin valea Sărății până cătră obêrșia văii duce prin loc bun, tot loc acoperit cu érbă și acéstă ține cale mai de-o óră, pe unde poți merge și călare și este și consult, ca aci să mérgă omul

călare, căci astfel își cruță o bună părticică din ostenela, ce-l așteptă cu suitul și coboritul pe jos.

Noi, cum am dis, am plecat pe jos. Era un timp foarte frumos de toamnă. Numai acel desavantajiu aveam, că din cauza secetei mari, ce domnia, era ceta în aer. Jos patele munților, valea Oltului și țera Oltului peste tot era învălțată în ceta zădufului produs de secetă și așa satele și orașele jos prin această ceta nu se puteau vedea și deosebi desul de bine. Inaintând astfel, am ajuns în teritorul mulțimei de bolovanii fărimați din stâncile dela vârful, sub piscurile Negoiiului, cari cu înălțimile lor colțurose steteau amenințătoare asupra noastră.

Urcam o bună distanță și prin acest loc cu bolovanii, când de-odată prim-pretorele Mețian ne strigă să stăm, căci el nu poate merge mai departe și să-i dăm un lucrător, ca să-l însoțescă înapoi la Șerbota, unde rămăsese și inginerul Kovács. L'am încuragiat să vină mai departe, dera înzadar, căci cum sta acolo între bolovanii, rădimit de bățul, ce-l avea în mână, și uitându-se în sus cătră vârful de stânci, ce steteau amenințătoare în fața noastră și peste cari trebuia să trecem mai departe spre a ajunge la punctul cel mai înalt al Negoiiului, — stând astfel, dic, a început de-odată să-i tremure tot corpul și a declarat hotărât, că el mai departe nu poate merge.

Astfel n'am avut ce face, i-am dat un lucrător, cu care s'a întors înapoi la casa din Șerbota, er eu, locotenentul român Ștefănescu, primarul din comuna Porumbacu superior, Ion Popianoș, și conducătorul la Negoiiul Ion Neamțu, am plecat mai departe și urcând tot în direcțiunea semnelor roșii de pe bolovanii, am ajuns în teritorul, care tot-deuna este umbrit de vârful munților Strungă, Strunga Dracului și vârful Negoiiului.

Aici era pământul tare înghețat, — era înghețat ca osul și într'un loc, sub o delmă de petra, aflam și acum ghiata și zapada vechea, intarita, și despre care ne spuse

conducătorul nostru, că nici-odată nu se topesce. Spunându-ne acesta, observă conducătorul, că dela acest loc înainte până la Strungă avem să sărim din petra în petra, din bolovan în bolovan, ca și caprele; dera să nu ne temem, dise el, căci fiind timpul frumos, tot vom putea eși la vârful:

Cum urcam în sus tot pe lângă scursura apei, după semnele roșii, făcurăm o cotitură, un ocol spre Vest și, în adevăr, sărind din petra în petra, din bolovan în bolovan, am urcat astfel până la locul de trecere spre România din culmea muntelui numit la Strungă, era „Strunga Dracului“ a rămas în stânga spre Ost. Cum urcam sărind printre bolovanii cei mari de sub Strungă, între cari sunt ici-colo și unele adencimi, de-odată simții și eu, că-mi tremură piciorele. Am observat însă îndată, că era numai rezultatul urcării prea iuți, la care se mai adăgea și efectul, ce-l producea privirea spațiilor celor afunde dintre bolovanii răsturnați unul peste altul în acest loc, atât de sălbatic.

Stetui puțin pe loc și, după ce m'am recules, am pornit mai departe cu pași mai liniștiți, până ce am eșit dintre mulțimea bolovanilor și apoi de aci, prin locul mai aședat tocmai de sub vârful, urcând în țic-țacuri, am ajuns pe culmea muntelui în Strungă, pe unde am trecut pe partea României, de-asupra văii Negoiiului, ce se formază de aci în jos cu un teren foarte larg. Eșii prin Strunga, aci pe partea României am făcut o pauză spre a ne recrea puțin, căci eram de tot oboșiți, cu deosebire în urma săriturilor printre bolovanii de sub Strunga, pe unde ferescă Dumneșeu să nu te apuce vreme rea, ploioasă, căci de sigur acolo îți afli peirea.

Cum stam sus lângă Strungă pe partea României, fiind timpul de tot frumos, ne uitam cu plăcere la cele două vârful ale Negoiiului, ce se ridicau falnic în fața noastră spre Ost și ni-se părea, că ele sunt încă foarte departe

și foarte sus dela punctul din Strungă, de unde eram noi. Conducătorul, vădând temerile noastre, observă îndată, că noi avem să mergem pe al doilea vârf, care este cel mai înalt vârf al Negoiului, dără să nu ne temem de nimica, căci de aci și până la vârful Negoiului locul nu mai este așa rău și cel mult în o oră vom pute eși sus pe vârful cel mai înalt. În adevăr, ne-am și convins, că depărtarea nu este atât de mare și locul nu este așa de rău, cum ni-se părea din Strungă.

Recreați puțin, am plecat mai departe și înaintând tot pe partea României, peste „Strunga Dracului” și pe lângă vârful prim al Negoiului, urcând tot în direcțiunea semnelor roșii de pe petrite de-acolo, la 11 ore înainte de amăzi am sosit în punctul cel mai înalt de pe vârful Negoiului (cotta 2544 metri). Cum era timpul tare frumos, am putut vedé foarte bine toate împregiurimile. Se vedeau de aici foarte bine munții României cu largile lor văi și estinsele lor păduri. Se vedea spre Vest muntele Scara, Ciortea și Surul, érá spre Ost: Lespeđile, Paltina, Buteanu și ceilalți munți până cătră Colțul Viștei mari.

Sub vârful Negoiului, spre Vest, pe partea țerei Oltului, sunt scursurile văii Sărății, ér spre Ost sunt ale văii Laita, ce curge la comuna Cărțișóra și între aceste două văi dela vârful Negoiului în jos se forméză și se estinde muntele „Tunsul” de pe teritorul comunei Scorei, numit astfel pentru-că are goluri foarte mari, cari fiind între valea Sărății și Laita, de-asupra regiunei lemnului, se vэд foarte bine și de jos din valea Oltului.

Indată sub vârful Negoiului, spre Ost, se ridică de sine stătătóre o înălțime de stâncă, care după formațiunea ei se numesce „Călțunul”; sub această stâncă spre Ost se află lacul tot cu acest nume, lacul „Călțunului”, care se vede foarte bine și de pe vârful Negoiului. De aici, de pe vârful Negoiului, se póte trece mai departe spre Ost pe lângă „Călțunul” tot pe vэф, cătră Paltina și Buteanu,

firesce cu mare îngrijire și făcând unele ocoluri mici, a căror direcțiune este însămnată cu colóre roșie pe petrite de-acolo.

Aceste semne s'au făcut în vara anului 1892, din Negoiul începând peste Buteanu și Colțul Viștei mari, până în Zerna și Brătilla, de-asupra comunei Breaza, în decurs de cincî zile, din partea a cincî ómeni trimiși de societatea carpatină (țeranî conducători). Semnele sunt puse tot pe vârful munților și pe lângă vэф, pe unde, deși cu risic foarte mare, dér totuși se póte trece dintr'un punct în altul, se înțelege fără povară.

Fiind seceta mare, jos în lunca Oltului terenul ni-se părea acoperit de-o cétă, întinsă pe tótă câmpia, din care causă șesul, Oltul, satele și orașele, deși se zăreau, nu le puteam bine deosebi prin această cétă. Am stat aci pe vârful Negoiului până la 12 ore din đi. Aveam cu noi cognac și vin bun de Těrnave, am beut și am simțit, că ni-a făcut foarte bine, întărindu-ne puterile.

Cât am stat noi acolo sus, n'a fost vэф tare, care de-altfel în acest loc, atât de espus, de regulă nu lipsesce și suflă cu o vehementă nespus de mare. Pe acest vârful acuma se afla numai o simplă movilă ridicată din petrii, în care am aședat și noi o hărțiă, însămnând pe ea eșirea noastră aici. Se vede, că obicuințele semne trigonometrice aici sus, în acest punct, au un loc foarte nesigur, pe care nu pot esista.

La 12 ore din đi am plecat înapoi și, coborînd tot pe partea României, pe unde am urcat, am ajuns de-asupra văii Negoiului, lângă Strungă, unde am stat și am prânđit. Am trecut apoi prin Strungă pe partea noastră. La coborîrea mai departe însă nu am mai făcut ocolul cel mare, în direcțiunea semnelor roșii spre Ost, ci în țic-țac-uri mai mici am luat'o cam mai de-adreptul prin bolovanî și trecând tocmăi pe lângă ridicătura de pétră, sub care este zăpadă și ghiată eternă, am înaintat tot așa mai departe

pană am ajuns la scursura văii Sărății. De aci apoi mai departe am ținut tot direcțiunea, pe care am urcat și la 3 ore după amăzi ajunserăm la casa din Șerbota a societății carpatine, unde aflarăm pe inginerul Kovács și pe prim-pretorele Meșian, cari ne gratulară pentru reușita acestei excursiuni atât de interesante.

Am urcat deci dela casa din Șerbota până în vârful cel mai înalt al Negoiiului în 4 ore și am coborât cam în 3 ore. Din Porumbacul superior călare până la Șerbota trebuie cam peste 5 ore și înapoi 4 ore.

Eram tare osteniți. Ne-am pus de ne-am odihnit puțin și fiind-că eu eram tare îngrijat de starea familiei mele, după 4 ore, încălecând, am plecat cu toții din Șerbota prin muntele Puha, unde sus în marginea regiunii lemnului, pe lângă plaiu, sunt niște arini numiți „liliaci“, crescuți strâmbi, cam ca sneapenii. De aci apoi, ținând plaiul pe la fabrica de sticlă, pe la 8 ore am sosit în Porumbacul superior. Aci încă nu am stat mult, ci cam pe la 10 ore ne-am urcat pe trăsuri și am plecat către Făgăraș.

Astfel în 25 Octomvre 1891 pe la 3 ore dimineața am sosit la Făgăraș, unde mi-am aflat familia în pace, sporită cu un nou născut fiu, Emil. A fost foarte lungă și tare oboșitoare și această excursiune, totuși însă nu am simțit atâta oboșală, ca atunci, când am fost pe vârful Petrei Craiului, pornind călare dela vama din Cruce (Bran) și înapoi.

6. Spre Bindea și la Cruce (Giuvala).

Guvernele celor două state urgitau cu înțetire finirea lucrărilor începute, din care cauză în 27 Octomvre am încercat a eși la muntele Bindea, de-asupra Brezei, dără nu s'a putut face nimica, căci a început să ningă. Dela Breaza ne-am întors la Făgăraș și de aci apoi, la ordinul guvernului, am mers la Bran și am încercat să continuăm în punctul dela Cruce, dăr nici aci nu am putut isprăvi nimic, căci ningea în continuu.

După așteptare și încercări zadarnice de mai multe zile, vedând deci, că nu mai e speranță de-a pute continua, ne-am făcut rapoartele corăspundătoare la locurile competente și în 6 Noemvre 1891 pe la 5 ore s'era, pe o ninsoare desă, cu fulgi mari de nea, fiind nor și un întunec estra-ordinar, am plecat cu căruța unui Brănean dela vama din Cruce (Giuvala) în jos către Bran.

Eram pe căruța eu, inginerul Kovács și pretorele din Bran, Necșa. În întunecimea cea mare și fiind drumul tare înfundat de zăpadă, apoi — după cum am aflat mai târziu, — mai având și nenorocirea, că cărașul George Lețu nu vedea bine s'era (avea „orbul găinei“) și apoi și un cal era orb, după ce am înaintat pe drum în jos cevași mai bine de o jumătate de oră, de-odată ne pomenim numai, că așa, cum eram, îmbrăcați cu bunde gróse, ne răsórnă în zăpadă pe cósta dealului către Sbircióra, astfel că și căruța s'a rostogolit de câteva-ori pe cóstă în jos peste noi. Am avut însă mare noroc dela Dumneșeu, căci numai vre-o dece pași de mergeam mai înainte, dedeam într'un abis, într'o înfundătură, de póte nici unul nu scăpam cu viața.

Văetându-ne unul de mână, altul de cap, séu de sdruncinatul corpului, pe un întunec beznă am pus căruța la loc și scoțindu-o în drum, eu și inginerul Kovács am mers mai departe până la capul dealului în Moeciul inferior tot pe jos prin zăpadă până la genunchi, conduși de doi Brăneni, cari ne ajunseră din urmă în locul, unde ne răsurnaserăm. Pretorele Necșa venia după noi în căruța Brăneanului.

În 7 Noemvre ne-am întors din Bran la Făgăraș și cu acesta s'a suspins continuarea lucrărilor pe anul 1891.

7. Dela Bindea până la „Om“.

În 15 Iulie 1892 s'a început din nou continuarea lucrărilor pentru statorirea drumurilor pentru paza fron-

tiereii. Spre acest scop comisia internațională, constatătoare din locotenent-colonelul român C. B. Segarcianu, eu, inginerul Kovács și prim-pretorele Făgărașului Herszenyi, ne întrunirăm în Făgăraș, de unde plecarăm în 15 Iulie 1892 pe la 12 ore din și până în comuna Breaza pe căruțe, ér de aici mai departe călări.

Nu înserase bine și ajunserăm deja la casa societății carpatine din muntele Smida, sub Bîndea. A început să plóă și a plouat din gros tótă nóptea și ziua următoare fără întrerupere, din care cauză am fost siliți de-ocamdată să rămânem adăpostiți în astă casă, unde ne făcuserăm așternuturi din cetină de brad.

Mare pagubă, că poporul, nepricepënd încă bineface-rile caselor din munți, le strică și nu le cruță nici într'o privință. Casa din Smida, cu trei odăi spațioase, am aflat'o fără uș, fără ferestri și tare murdărită de oi și de alte vite, ce obicinuesc păstorii și țeranii a-le băga înăuntru din diferite cauze.

În 16 Iulie séra veniră la noi în acéstă casă mai mulți tineri: bărbați, feciori și vre-o câteva fete din comuna Vovodeni, cari mergeau cu sare și tărîțe la vitele lor (boi) din muntele „Valea lui Mogoș“, de sub căldările Urlii. În mijlocul odăii, în care ne postaserăm noi, ardea lin un foc, pe care se puneau în continuu trunchii groși de lemn de brad. Tinerii țeranii sosiți, după ce ne spuseră cauza venirii lor și cerură, să rămâne și ei peste nópte aici cu noi, iute și de grabă se aședară împregiurul focului, își scóseră merindea din straițe și între glume și istorisirii voioase își consumară cina. Noi încă am cinat și, fiind deja târziu, ne-am culcat, dér de unde să poți dormi, căci tinerii împregiurul focului nu mai aveau astêmpér. Ei plecară de aci tare de diminéța.

Mai contenind puțin plóia, în 17 Iulie pe la 6 ore diminéța am plecat și noi și, trecënd prin muntele Smida și poste Trăsnita, — ce este pe partea ostică a locului,

pe cóssta stângă a văii „Brescióra“, sus în marginea regiunii lemnului, — apoi înaintând de aici prin „Cheia Bîndii“, pe la 10 ore am eșit călare pe vârful muntelui Bîndea (stêlpul 214), ér pe la 11 ore am eșit tot călare pe „Vêrful Urlii“ (stêlpul 213, cotta 2479 metri), de unde continuarăm mai departe peste lacul Urlii și pe sub Vêrful Triponului, unde am aflat, că lipsește stêlpul 212, despre ceea s'a și raportat îndată guvernelor.

De aci apoi am trecut prin Curmătura Zérnei (211) și peste muntele „Langa“, al Posorțenilor, ce se estinde în larga vale despre Nord, pe care în formă de semi-cerc începënd din Curmătura Zérnei o încungiură plaiul, ce duce prin Vêrful Ludișorului (210) la comuna Breaza, în țera Oltului.

Séra am ajuns la vârful Ludișorului (210), unde am aflat un post de dorobanți români cu un cort aședat aici pe vârful muntelui, ca și un cuib de vulturii în stânci.

Peste nópte am rămas în căldarea muntelui de pe partea României, sub vârful Ludișorului, unde din cauza vântului, ce trăgea pe vârful cu o vehemență teribilă, și-au aședat după aceea și dorobanții români cortul lor. Fiind acest punct tot peste regiunea lemnului, se dispusesese încă din bună vreme, de s'au adus aici lemne de foc. Nisce vênătorii din România pușcaseră vre-o trei capre negre. S'a făcut foc, s'a fript și s'a fiert din prisosință carne de capră négră. Toți, comisiune și lucrători, toți aveau din destul, prea din destul, așa, că era prea evidentă puțină valóre, ce-o au în aceste locuri astfel de mîncări, rari pentru cei dela țeră, dela orașe.

În 18 Iulie la 6 ore diminéța am plecat dela vârful Ludișorului și înaintând tot pe linia de despărțire a apelor am trecut prin vârful Brătilei (209), prin Berivoescu mare (208), Luțele (207) și vârful Ilărescului (206), așa că séra am ajuns la locul stêlpului 205, dintre Ciocanea (Ungaria) și Făgetul Caprei (România). Aci am rămas peste nópte.

În acest punct s'a asociat la comisiune Necşa, pretorele Branului, ér Herszényi s'a reîntors prin Zêrnesci la Făgăraş.

În 19 Iulie, plecând din Ciocană, am trecut tot pe linia de despărţire a apelor, peste Vêrful Tămaşului mare (stêlpul 204) şi de aci apoi peste Tămaşul mic (203) până la Pétra Craiului, de unde apoi, neputându-se străbate peste Pétră mai departe, ne-am întors la plaiul Tămaşului, pe care am coborît jos în valea Bârsei. De aci, pe drumul către „Plaiul fôiei“, am sosit séra în comuna Zêrnesci, unde am rămas peste nópte.

În 20 Iulie am plecat din Zêrnesci pe Riu şi prin comuna Măgura, pe la „Prăpăstii“, cu ecoul lor cel minunat, şi apoi pe marginea comunei Peştera, trecând prin muntele Coja şi Petrile, pe la casa societăţii carpatine din muntele Vlăduşca, după o călătorie cam de 3 ore, am sosit în frontieră la punctul „Sóca“, jos sub vârful cel mai înalt al „Petrei Craiului“. Peste nópte am rămas aici.

În 21 Iulie am plecat din Vlăduşca (200) şi înaintând tot pe frontieră, séra am ajuns la vama din „Cruce“, în Branul superior, unde s'a prezentat şi căpitanul român Teodor Ionescu din Rucăr.

În ziua următoare, 22 Iulie, am parcurs distanţa dela Cruce (Giuvala) până la vârful Sânt-IIii (288—294). Fiind vremea ploioasă, cu un nor gros întunecat, când am ajuns pe vârful Sânt-IIii, la stêlp, am perdut direcţiunea şi formal nu sciam încătrău să apucăm. Am cercat în drépta, în stânga, şi nici decât nu ne puteam orienta, căci perderăm şi locul stêlpului.

Era nor des, încât abia vedeam un pas înaintea noastră şi, fiind-că ploua din gros, începurăm a ne teme de vre-un nenorocire. Căpitanul Ionescu, care pe aici cunosccea prea bine toate locurile şi potecile, rămăsese cu lucrătorii înapoi, să dirégă movilele stricate. Inzadar am tot strigat după

el, căci nu ne auşia. Ca să nu ne înfundăm în vre-un loc periculos, am stat pe loc şi am dat chiot într'una.

Într'un târziu auşim răspunsul căpitanului tocmai din direcţiune opusă, după cum cugetam noi, că se află. Ne-am îndreptat decî în direcţiunea răspunsului auşit şi în fine ajungem la movile, în loc cunoscut, în direcţiunea căroră înaintând, ne-am întêlnit şi cu căpitanul Ionescu, căruia i-am spus păşania, cum umblam rêtăcind, ca şi nisee fantóme, prin nori şi întunecimea de pe vârful Sânt-IIii. De aci apoi căpitanul Ionescu, pe poteci cu mult mai scurte, ne-a condus înapoi la vama din Cruce (Giuvala), de unde în ziua următoare ne-am coborît jos la Bran, de am redactat actul despre lucrare.

În 26 Iulie pe la amêđi am plecat din Bran prin Şimon pe plaiul lui „L' Om“ şi prin Guţanu la vama română din Strunga, în Buceciú, unde am ajuns séra după 6 ore şi unde am rămas peste nópte.

În 27 Iulie pe la 6 ore dimineţa am plecat din vamă şi înaintând pe Ialomită, pe la Schit, unde am cercetat şi acuma pe părinţii pustnicî, mănăstirea şi peştera, am trecut apoi pe Ialomită în sus pe la obîrşia Ialomiţei şi pe la „Biserică“, așa, că pe la 12 ore eram sus „La Om“, la casa societăţii carpatine.

Timpul era de tot întunecat, roua în continuu din ceta cea grósă, ce se lăsase pe munte şi era un frig umed de nesuferit, apoi mai trăgea cu tótă tária şi un puiú de vânt, de cugetam, că ne culcă la pământ. Am prândit puţin şi, după ce ni-am înscris şi acuma data eşirei noastre aici pe partea de către România a petrei celei mai mici din platoul dela „Om“, pe la 1 oră după amêđi am plecat înapoi pe muchea Buceciului în direcţiunea liniei de despărţire a apelor.

În întunecimea norilor, ce acopereau munţii, am intrat încă din jos de „Biserică“, pe la obîrşia Ialomiţei, când suiam către „Om“. Dér cunoscând noi mai toţi bine

locul pe aici, am înaintat prin nori fără nici o temere și greutate până sus la „Om“. Era tot întunec și când am plecat dela „Om“ în jos pe muchea Buceciului. Am mers pe jos până am ajuns la „Vârful Dómnelor“ (184). De-órece însé hainele ni-se îngreunaseră de tot de umeđela, ce roura într'una din întunecoșii nori, aci am încălecat și înaintând mai departe, după ce am mers mai bine de o órá, în fața unor văi adénci, cu cóste stâncóse, ce se deschideau înaintea nóstră, am dat peste un bordeiú al păstorilor dela mióre.

Bordeiul era construit din pétră și acoperit cu brazde (glii) de pámént. In bordeiú se aflau puține lemne de foc, o doniță (botă) cu apă, apoi afară lângă bordeiú era împântat în pámént un par de lemn înalt cam de un metru, în vârful căruia era aședată o pălăriă țeránescă, ce, după obiceiul păstorilor, însemnézá, că bordeiul este locuit și că stăpánul lui nu este departe de aci, ci este cu mieii séu miórele prin munte. Acéstă formă și aceste semne se află de regulă la tóte bordeiele păstorilor dela mieii și mióre din munții țerei Bârsei și ai Făgărașului.

Lucrătorii, cunoscuți cu posiția locului, îndată observară, că ne-am abătut fórté tare dela frontieră din muchea Buceciului și că ne-am lăsat tare în jos pe muntele „Bétrána“. Ne-am întors de aci înapoi și îndreptându-ne spre Nord, am tot înaintat prin cęța cea grósă, trecénd mai multe văi și cóste înalte, până ce în fine cu mare greu și după multă témă, ca nu cumva sé rétăcim și peste nópte pe aici, am dat de o movilă în linia de frontieră.

Aci am stat puțin, ca sé ne orientăm asupra direcțiunei, ce aveam sé luăm mai departe, de-órece în apropierea acestui punct éráși se formau din muchea Buceciului vre-o trei piscuri de munte cu văi adénci. Fiind-că nu se putea vedé înainte mai mult ca 4—5 pași, nu se putea cunosce cu siguritate adevérata direcțiune a liniei de despărțire a apelor.

Am apucat piscul cel mai înalt, căci acesta trebuia sé fiă în linia de despărțire a apelor, și, înaintând pe el, într'un loc mai aședat, cu o poiană largă, étă că ne es înainte spăriați vre-o țece cai frumoși de munte, cari alergau prin întunecata cęța ca și nisce nésdraveni din poveștile poporului. Lucrătorii nóstri strigară cătră ei, ér caii punéndu-și capul în pámént și sáring cu corpul încovoiat, cu sforăituri puternice din nas, o luară la fugă și dispărură prin nori, ca și nisce náluci.

Înaintarăm mai departe, dér unii din lucrătorii își esprimau éráși temerea, că am rétăcit din nou. Și în adevér așa a și fost, căci nu mult după aceea am dat de un alt bordeiú de mieii, despre care se scia anumit, că este departe de muchea Buceciului.

Eram tare obosiți și descuragiați în urma celor întéplate. Trebuia sé eșim din nou la muche, spre Nord. Ne-am întors și, așa pe nemerite, am eșit până unde nu mai puteam merge spre Nord. După urmele potecei celei vechi din frontieră, ce din întéplare se cunoscea aci, ne-am convins în fine, că suntem la muchea Buceciului. Acuma era mai ușor a ținé muchea, căci ajunserăm deja peste muntele „Gaura“ până la „Colțul Țapului“. Am trecut apoi prin muntele „Colții“ și numai séra pe la 8 óre am sosit înapoi la vama română din Strunga, unde am rémas peste nópte.

Este fórté periculos a te sui pe vreme norósă la munte, căci te poți rétăci fórté ușor și, ne mai sciindu-te orienta, că unde ești și că încătrău sé apuci, te poți periclita.

În 28 Iulie, fiind timpul ploios, am rémas la vama română din Strunga, cu care ocaziune am adus scoici petrificate în stâncile Buceciului de sub Strunga mare.

Am plecat dela vama română pe partea Branului, spre Vest, pe poteca, ce duce pe sub colții „Strunga mare“, și la primul isvor, din care se forméză aici sus apa Moeiciului, ce curge prin muntele „Greotișul“. Îndată la pri-

mul părauț din jos de potecă, în mulțimea bolovanilor de acolo sunt și colți de stâncă, bucăți mari de pîtră, în cari se află petrificate scoici de două soiuri, cari după forma lor cu siguritate par a fi scoici „*brachiopode*“, din terenul primar numite „*Pentamera*“. Din acest loc mi-am luat și eu mai multe esemplare de asemenea scoici petrificate, de cari se află acolo mulțime mare.

În 29 Iulie am plecat din Strungă și, — peste Dulele prin Sânt-Ilie, apoi prin comuna Fundata și de aci pe poteca dela biserica din Moeciul superior, — am coborît jos la Bran, unde am ajuns sêra pe la 8 ore.

Când eram încă în Bran, am primit ordin dela guvern, să eșim din nou la Vêrful Urlîi și la Tripon, de-asupra Făgărașului, și să punem stêlpul cu Nr. 212, despre care am făcut deja amintire, că nu l'am mai aflat la locul lui.

După ce am făcut în Bran actele despre lucrările săvîrșite până acum, ne-am întors la Făgăraș, unde am dispus să se facă stêlpul cu Nr. 212, pe care aveam să-l transportăm peste Urlea și să-l aședăm la locul lui, de-asupra lacului Urlîi, sub vêrful Triponului, în linia de despărțire a apelor.

Tot-de-odată s'a făcut raport guvernelor, că s'au aflat cioplite literele inițiale ale țarilor și nrii de pe stêlpii 186 din Strunga, 188 din vêrful Sânt-Iliei, 194 dela Cruce și 208 din Berivoescul mare, în direcțiunea Făgărașului.

8. Dela Făgăraș prin Breaza la Trăsnița, Bîndea, Vêrful Urlîi, Zêrna, Ludișorul și în jos la Făgăraș.

(Steluțe de munte (*Edelweiss*, *gnaphalium leontopodium*, sêu *leontopodium alpinum*, românesce și lănarică).

Fiind gata stêlpul cu Nr. 212, în 6 August 1892 am plecat érași din Făgăraș prin Breaza cătră muntele Urlea și Triponul, spre a aședa aici acel stêlp.

Comisiunea internațională era compusă și acuma tot

din membrii de mai înainte, și adecă locotenent-colonelul român Constantin Brutus Segarcianu din partea României, apoi eu, inginerul Kovács și prim-petorele Făgărașului Herszényi din partea Ungariei.

Sêra pe la 7 ore am sosit la casa societății carpatine din muntele Smida, unde am și rămas peste nôpte. Cum stam sêra la cină împregiurul focului, care fiind bine nutrit cu lemne de brad pline de rășină, ardea dogorindu-ne în mijlocul odăiei, ce o ocupărăm, a venit vorba și despre florile mai rari din munți și în specie despre stelulele de munte (*Edelweiss*, *gnaphalium*, — românesce și lănarică, ér în timpul mai nou „Flórea reginei“) și sciind noi, că aici în apropiere de Smida pe cîsta stîngă a văii Brescióra se află muntele Trăsnița, în a cărui parte de sus cresc din abundență amintitele flori, locot.-colonelul român Segarcianu și eu, din îndemnul, că am umblat așa mult pe munți și încă nicăiri n'am aflat și n'am cules noi înși-ne, cu mâna nôtră, flori de acestea, ne-am decis, ca în ziua următoare tare de dimineță să plecăm la muntele Trăsnița după flori, așa, ca să avem timp să ajungem cătră amêdi pe vêrful Triponului la aședarea stêlpului Nr. 212, pe care îl porniserăm deja înainte cu o zi, dus de vre-o 20 de lucrători, cari se schimbau pe rënd, ajutând tot câte 6 la transportat.

În ziua următoare, adecă în 7 August 1892, fiind timpul favorabil, pe la 5 ore dimineța, eu și locot.-colonelul Segarcianu ne-am gătat de drum, am încălecat pe cai și, însoțiți de doi țerani din Lissa, ca conducători, am plecat la muntele „Trăsnița“, după stelule. Cam într'o jumătate de oră am sosit la bordeiul miórelor din Smida, situat în regiunea șneapănului. Am chiămat pe păstorul dela acest bordeiú la noi și, spunêndu-i, că mergem la Trăsnița după stelule de munte, am descălecat și până la re'ntorcere i-am lăsat lui în îngrijire caii și puținul bagagiú, ce-l aveam cu noi.

Am plecat și, îndreptându-ne spre Ost, ajunși la muche, aveam în fața noastră jos valea Brescióra și dela această pe totă estinderea còstei stânge în sus aveam înaintea noastră muntele „Trăsnita“, estindându-se în dreapta și în stânga și peste regiunea lemnului.

Dela muche, unde ne aflam noi, drept în jos spre Brescióra, de-asupra regiunii lemnului, se afla stâna din Trăsnita, în care de regulă și chiar și în vara anului 1892 nu bacî, ci băcițe făceau lăptăriile și brânza, despre care se dicea, că este mai bună, căci băcițele o fac nesmântănită.

Ne-am coborît și noi în jos spre stână, căci pe-acolo duce poteca cătră locul frumòselor flori și, informați dela un cioban, care era în bătătură și tracta nisce schiòpe (oi cu durere de picioare), cari tot-déuna se separéză de turmă, informați dela acest cioban, că mulsul de diminéță s'a făcut deja și că băcițele sunt ocupate cu manipularea laptelui, noi nu am mai intrat în stână, ci ne-am continuat mai departe calea cătră un punct mai ridicat și gol din còsta din dreapta spre Sud, numit „Budru galbin“, pe lângă care trebuia să trecem spre a ne puté lăsa de aci în jos, în fortificatul domeniu al mândrelor „steluțe“.

Ajunși la „Budru galbin“, în mica poeniță numită „La ceapa“, de lângă nisce colți de stâncă, ce se ridică aici, conducătorii ne spuseră, că, la o vênătore de capre, după acești colți a cădút în prăpastiă nu de mult un vênător din Breaza și acolo și-a aflat mórtea. Tot la o vênătore de capre, pe la finea lui Octomvre 1894, preotul Pralea din Breaza a améțit de pe prăpăstiòsele còste ale locului dela „Isvor“, din valea Pojorței, și s'a surpat printre colți în jos până ce s'a oprit cu gătul în rădęcina unui brădușcan. Până a ajuns însé aci, 'i s'au frânt vre-o câteva còste și spinarea. Ar fi perit de sigur acolo, déră spre norocirea lui l'a observat un alt vênător când a cădút și apoi cu mare greutate l'au scos cu țolul la plaiu și tot

asa l'au dus acasă. A suferit bietul chinuri teribile, până ce în fine totuși s'a vindecat așa cum s'a putut.

Sub colțul Budru galbin este închisòrea caprelor, unde se adună, se refugieză ele, decă sunt gonite de câni, și unde apoi se află în siguranță, căci în atari locuri câni nu le mai pot ataca.

Ne spuseră apoi conducătorii noștri, că dela acest punct trebuie să coborim în jos spre valea Bresciòrei, până vom puté ajunge în partea de din jos a domeniului de stânci al florilor căutate, căci numai astfel se pòte străbate până la flori și, uitându-se cu îngrijire unul la altul, ne făcură atență, că fiind de aci încolo còsta tare iute și petrosă, fòrte adese-orî s'au periclitat pe aici ómeni și vite. Apoi cu un zimbet sarcastic ne făcură observarea, că numai arare-orî calcă picior de domn pe acele sghiaburi afurisite și ne întrebă, decă nu am fi mai aplicați, ca să se ducă numai ei și să aducă ei florile dorite, ce de regulă o fac cam tot-déuna conducătorii, ér nu turiștii. — Nu, nu! răspunserăm noi. Voim să mergem înainte până acolo în misteriosul domeniu al florilor, voim să le vedem noi însi-ne unde și cum cresc, și să culegem chiar cu mâna noastră din ele!

Am plecat decî înainte și coborînd cu fòrte mare îngrijire pe còsta de stâncă, despre care, fiind în regiunea lemnului, nici nu credeam să fiă atât de țipișă și în adevăr periculòsă în trecerea ei, lăsându-ne în jos ca și prin gătlegiul unei afunde veltorî, în fine ajunserăm pe o dâlmă de petró de-asupra unei scursuri, peste care dincolo în fața noastră spre dreapta se ridicau puternici päreți de petró de var, de-o colóre ceva mai alburiă, de cum este de regulă colóreă petrei de var din stânci.

Ne oprirăm pe această dâlmă și conducătorii noștri dîseră: Étă acoloa la dreapta, cât țin stâncile acestea în sus, într'un teritoriu cam de vre-o 10 jugère, cresc florile căutate. Dér ce? — dîse unul, — étă ici peste scursura

păriului, pe stânca din fața noastră se ved vre-o câteva flori prea frumoșe! Uite, uite și dincolo, mai la dreapta, pe scursură în sus încă se ved câteva! adăugă celalalt. — Unde? întrebaram noi cu neastempăr și, cercetând locul cu o privire încordată, exclamaram: da, da, le vedem și noi, lăsați să le culegem noi!

Cu o dorință lacomă și cu un îndemn neînvigibil, iute ne coborîm în scursura de sub dâlma, pe care stana, și ca împinși de-o putere neesplicabilă, ca și farmecați de dorința de-a avé cât mai în grabă florile vedute, ne repezirăm, eu înainte, érá locotenent-colonelul Segarcianu la dreapta spre a-le culege.

Ajuns sub stânca, pe care erau frumoșele flori din fața mea, dau să le apuc, să le smulg de-acolo, dér înzadar, căci stânca, plecată cevași spre vale, nu-mi permitea acesta, fiind și florile puțin cam sus. Am chiămat pe unul dintre conducători și aședându-l lângă stâncă, m'am suit mai întâi pe genunchii și apoi pe umerii lui și astfel am cules de pe puternica stâncă primele trei „steluțe“, ce le-am vedut pentru prima-dată așa, cum cresc și trăesc în straturile lor de stânci. Erau trei steluțe foarte dezvoltate și foarte mari, după cum numai rar se pot vedé. Tóte trei erau crescute din o rădăcină. Le-am cules și le-am aședat cu îngrijire la pălăriă.

Păstrez aceste flori și acum ca un rar și prea frumos suvenir din o excursiune atât de periculósă, și tot-déuna îmi aduc aminte cu mare însuflețire și cu o amintire de tot seriósă, déră plăcută, despre deosebita și puternica impresiune, ce mi-a făcut farmecul misteriosului domeniu de stânci al frumoșelor steluțe din muntele Trăsnita.

Ele cresc în abundență aici pe stâncile, ce se ridică ca nisce forturi, ca nisce întărituri puternice și amenințătoare. Câte una, de regulă însă câte două-trei până și patru, crescute din o rădăcină, le ved și cum stau în înaltele și repeșile straturî de stânci pe cotóră gróse cam de 2 mi-

limetri în diametru și lungi dela 20—30 cm., cu o flóre grósă și lânósă, ca și când ar fi din postav foarte fin făcută, în forma unei stele, cu rađe vioi resirate, fiind flórea de o colóre albă-verdué, care colóre, după ce se uscă flórea, devine de tot albă.

Așa stând, le ved și cum și cum și-ar suride, ca și cum tainic te-ar invita, te-ar chiăma să le iai, să le rupi de acolo, ca să fiă ale tale. Ele sunt aici ca nisce ține din mituri, din povești, ca nisce ține prefăcute în flori, cari îți farmecă simțirile, făcându-te să-ți uiți de marele pericol, ce te amenință alergând și lăcomind cu nesăț după ele. Sunt puternice regine domnitóre și ține farmecătoare în misteriosul și nepracticabilul lor domeniu. Nenoroicitul muștor, care ar îndrăsni numai să încerce a intra peste tot locul în domeniul, în fortul lor, séu a umbla după ele fără a observa cea mai mare precauțiune, fără dór și póte ar fi fiul peirei, ar cădé sigura lor jertfă.

Cotórele lor sunt acoperite cu foi verđi înguste și lungărețe în formă de lănci, sunt tare chisóse și unde cresc din crepăturile stâncilor, rădăcina lor este așa de tare legată de pētră, de numai cu mare greutate ești în stare a-le scóte din locul lor. Spre a-le smulge, trebuie să le tragi cu putere și cu precauțiune, ca să nu-ți tai mâna.

Noi nu am mai eșit în sus pe scursura păriului, ce pe atunci era séc, căci așa ceva ne-ar fi dus în pericol sigur, ci deși vedeam pe stânci de-asupra noastră multe și prea frumoșe flori de steluțe, totuși am apucat pe sub pāretele de stânci, ce se înălța de-asupra noastră și ici-colo, unde se putea, urcând cu mare grije pe el, într'ales, am cules o mulțime de flori de acestea, care de care mai frumoșe, așa că ne încarcaserăm jur împrejur pālăriile cu virste făcute din prea frumoșele flori. Apoi am mai luat cu noi și flori înflorite cu planta întregă, cu rădăcină cu tot, pe cari eu le-am sădit în straturile curții mele din Făgăraș.

Atât eu, cât și locot.-colonelul Segarcianu eram foarte deprinși cu înălțimile munților și cu formațiunea repede a terenului. Această împregiurare ni-a și ajutat, de ne-am suit cât de bine în sus prin straturile florilor de pe coasta cea foarte repede și stâncosă, așa că în deosebite rënduri înși-și conducătorii noștri ne făceau atenți, să nu mergem mai departe.

Păstorii spun, că oile mănâncă cu o deosebită plăcere aceste flori, cari însă în teritorul lor din muntele Trăsnita sunt bine ferite, căci acolo nici oile nu prea pot străbate la pășunit.

După ce atât noi, cât și conducătorii noștri am cules flori din destul, ajungând în partea cea de dincolo a teritorului cu florile, am luat-o în sus pe pârîul de-acolo, numit pârîul „Grehotișului“ și, urcând coasta cea foarte repede, am intrat în pădurea de brad, ce se află de-asupra teritorului cu florile. De aci apoi am eșit la gol prin câmpiile de afine, ce sunt acolo și cari cu astă ocaziune aveau nisce fructe foarte frumoase, mari și multe. Tot pe aici, peste regiunea lemnului și în muntele Smida, către Bindea, se află mulțime de „bujorei de munte“ (Alpen-rose, rhododendron), cari însă acum toate erau fără flóre.

Cum suiam prin gol, vedând mulțimea turmelor și păstorii din împregiurime, începurăm să chiuim, după cum se obișnuiesc la atari escursiuni. Ecoul repeția prea frumos chiotele noastre și pe lângă ecou aușirăm de-odată și o chiuitură de voce de femeie: *Uu,-iu-iu-mă-iu!* Indată am observat, că vocea vine din depărtare mare. Noi am repețit chiuiturile, la cari era răspundea ecoul și deosebit și vocea de femeie. Acum am putut vedé, că răspunsul vocii femeesci venia dela o băciță, care sta afară înaintea stânei din Trăsnita, ce se vedea bine din locul, pe unde urcam noi.

Era adecă o băciță dela stâna din Trăsnita, care răspundea și ea din răspunderi la chiotele noastre, — răspundea

voinicesce, de răsuna vâile. Am tot urcat așa chiuind și răspundând până am lăsat din vedere stâna și pe voișoa băciță.

În fine, după o călătorie cam de 3 ore, socotite de când plecarăm dela casa societății carpatine din Smida, trecând muchea muntelui, am ajuns erăși la bordeiul miórelor din Smida, unde ne lăsaserăm caii și puținul bagagiú.

Fórté impresionat de puternicul efect, ce mi-l'a făcut escursiunea la Trăsnita, esclamai: Un poet! un poet talentat și afecționabil pentru frumsețile naturei, să-l duci la Trăsnita, să-l duci în fărmeătorul, dér tot-odată și îns-păimântătorul domeniu al steluțelor, să se convingă însu-și și să vadă cu proprii săi ochi, ce este acolo, și apoi cu însuflețire sfântă să cânte în poesiă sêlbatica frumseță, farmecul locului cu frumoșele lui flori și sórtea nenorociților, cari cu neprecauțiune ar păși pe aceste locuri! Am încálecat și, luându-ne rēmas bun dela păstorul dela mióre, am plecat către Urlea și Triponul, locul stêlpului 212.

Din Smida la Urlea și Tripon calea duce prin întinsul tufiș de sneapeni din Smida, apoi, înaintând mai departe pe cóstele cele repedí și petróse de acolo, ajunși în poenița de către Brescióra, de sub cheia Bindei, unde corpulentul conte Bethlen Gábor la o vênătoare de capre negre, arangiată în véra anului 1889 de deputatul dietal Horváth Gyula, pe neașteptate fiind trântit de pe calul său obosit, se loví într'o petró și suferí o contuziune grea la un genunche, ce însă 'i s'a vindecat fără nici o urmare rea.

Din această poeniță indată ajungí în podeiul cu lăculețele din muchea muntelui dintre Brescióra și valea Sâmbetei, în fața Cheei Bindei, prin care trecând pe poteca de pe coasta muntelui, ajungí sub vârful Bindei și apoi la Urlea și Tripon.

De-órece ni-s'a spus, că lucrătorii cu stêlpul au pornit încă tare de diminéță de aici dela bordeiú, ér ceilalți membri ai comisiunei încă trecură deja pe aici, silind puțin

caii și înaintând prin muntele, ce acum pe aici începuse a fumegea de nori deși și suflați de vânt cu vehemență, — pe la 12 ore din di am ajuns la locul stâlpului 212, de-a-supra lacului Urlii, sub vârful Triponului, unde am stat până la 1 1/2 ore după amedei, de am prândit și am aședat stâlpul în stâncă.

Cât am stat aci, se înseninase erăși cât de bine. Dela locul stâlpului se vedea foarte bine prea frumosul și marele lac al Urlii, cu apa lui curată cristalină; se vedeau prea bine așa numitele „caldările Urlii“ și întrégă Valea lui Mogoș, cu turmele, ce păceau pe acolo. Ne-am decis să nu ne întorcem pe la Smida, pe unde am suit, ci să mergem înainte cătră Zërna și la vârful Ludișorului, și de aci apoi să coborim pe plaiul Brezei, ce ese în frontieră cătră Câmpul-lung în România.

Am plecat și ținând direcțiunea arătată, cum înaintam, ni-se deschideau înaintea ochilor una după alta deosebite panorame, care de care mai frumoasă și mai încântătoare. Se vedeau pe còstele din împregiurime, înșiruite în lungi și dese rânduri prin verțile pășuni, multe turme de oi și miore cu păstoria lor, cari din când în când, trecând câte unul înaintea turmei, băteau cu bâta (toiagul) în pământ și, dând câte un chiot scurt și deosebit, oițele la acest semn din rășputeri fugeau la păstor și-l încungiurau grupându-se împregiurul lui cu un sbierăt asurđitor. Totdeuna, când păstorul dă sare oilor, face aceste semne, adecă bate cu bâta în pământ și le chiamă cu chiote scurte, der dese, așa că ele la aceste semne, așteptând să li-se dea sare, în fuga mare și cu sbierete generale se grupéză împregiurul păstorului. Când umblă la pășune însé, de cele mai multe-orî le chiamă păstorul după sine astfel, fără să le dea sare, ci numai pentru ca să nu fiă lipsă să le mâne din urmă.

Când am sosit în curmătura Zërnei, la stâlpul 211, ne ese înainte din partea României sub-prefectul Vlădescu

și inginerul Savuicu, din Câmpul-lung, la vederea cărora locot.-colonelul Segarcianu declară categoric, că densus acuma nu mai vine la Făgăraș. Cu tôte că începuse să plouă, ne-am apucat și am făcut proces verbal despre aședarea stâlpului 212, apărându-ne hărtia contra plóiei cu micile ploiere, ce le aveam cu noi.

După ce așa în plóia am finit lucrarea, pe la 4 ore după amedei ni-am luat rēmas bun și reprezentanții României au plecat în jos pe muntele Leaota, ce este pe teritor român, față de curmătura Zërnei de pe teritor ungar, ér noi, trecând peste vârful Zërnei și pe la vârful Ludișorului, pe plaiul Brezei, am încungiurat largă și estinsa vale de-acolo din stânga, numită „Larga“, și apoi tot pe plaiu în jos, ce acum ni-se părea, că nu se mai sfirșesce, séra pe la 9 ore am ajuns în comuna Breaza, de unde tot în nóptea aceea am plecat la Făgăraș.

O, excursiune pe timp frumos de véră dela Breaza prin Smida și Trăsnita la vârful Urlii și Tripon, și inapoi peste Zërna, pe plaiul Brezei, este de mare interes și foarte plăcută; cu deosebire locurile dela Bindea peste Urlea, Triponul, Curmătura Zërnei, Ludișorul și Larga îți oferă atâtea frumșeți ale naturei și fărmeccătore tablouri idilice, încât nu te mai poți sătura de vederea lor.

9. Dela Făgăraș până la Cruce (Giuvala) și inapoi la Făgăraș.

Dela Făgăraș prin comuna Mărgineni peste Văcaria la Berivoescul mare și de aci inapoi peste Hărescu și Ciocanea până la Zërnesel, apoi prin Bran la Strungă pe Buceciú și de aci pe piscul munților prin vârful Sânt-Iliei, până la Cruce (Giuvala) și inapoi la Făgăraș.

În decursul lucrării de până acum, aflaserăm stâlpii de frontieră din Berivoescul mare în direcțiunea Făgărașului, pe cel dela Giuvala, din Ruia, pe cel din vârful Sânt-Iliei și pe cel din Strungă de pe Buceciú, stricați cu cio-

plituri. Făcând noi raport despre această, guvernele au dat ordin, ca literele și numerii ciopliți să se facă la loc din nou, tot prin comisiunea internațională.

Pentru îndeplinirea acestei lucrări, am plecat din Făgăraș în 7 Septemvre 1892 pe la amedzi: eu, inginerul Kovács, prim-pretorele Făgărașului Herszényi și căpitanul român de dorobanți din Rucăr, Teodor Ionescu. Suind pe plaiul Mărginenilor către Văcarea, spre seră am sosit la locul comandai (pichet) de odinioară al foștilor grănițeri din țera Oltului, aflător în pădurea Mărginenilor.

Aci am rămas peste noapte. În ziua următoare, 8 Septemvre 1892, des de dimineață, încă înainte de 6 ore, ne-am gătat de drum și am pornit pe plaiu în sus. În vre-o câteva rânduri însă am fost siliți să stăm pe loc, pentru-că începuse a ploua tare. Înaintând, cu unele întreruperi din cauza ploiei, pe la 11 ore am ajuns la Berivoescul mare, unde am întregit stâlpul cu Nr. 208.

După acesta îndată am plecat înapoi prin Luțele și ajungând la vârful Ilărescului, de aci prim-pretorele Herszényi s'a reîntors la Făgăraș, ér noi ceilalți, după ce ne-am odihnit puțin și am prânzit, pe la 1 oră după amedzi am încălecat și, plecând spre Zărnesci, am înaintat tot pe linia de despărțire a apelor până la stâna din „Ciocănea“. De aci apoi, dela stâlpul 205 încolo, n'am mai înaintat pe piscul munților, ci apucând la stânga pe plaiul Ciocănei, am coborât în Bârsa Groșetului, de unde apoi înaintând pe drumul de car din lunea Bârsei, am trecut pe la Plaiul foei și către 11 ore noaptea, așa dicând prăpădiți de osteniți, am ajuns în comuna Zărnesci, unde am rămas peste noapte.

În ziua următoare, am plecat din Zărnesci la Bran, de unde în 10 Septemvre am eșit pe la Guțanu, prin comuna Șimon, la Strungă în Buceciu.

În 11 Septemvre 1892 am parcurs din nou pe linia de frontieră distanța dela Strungă peste Vârful Sânt-Iliei

până la vama dela Cruce (Giuvala), din Branul superior, și de aci jos la Bran. În 12 Septemvre s'au redactat actele prescise privitoare la lucrare și după aceea, luându-ne rămas bun, căpitanul român Teodor Ionescu s'a reîntors la Rucăr în România, ér eu și inginerul Kovacs ne-am întors la Făgăraș. Eram acuma peste măsură sătui de multele greutate și de ostenele mari, împreunate cu lungile și repețitele noastre excursiuni pe munți din anul acesta.

Calea, ce am făcut'o noi în 8 Septemvre 1892, dela locul comandai (pichet) din pădurea Mărginenilor la Berivoescul mare și de aci peste Ilărescu, pe plaiul Ciocănei și pe drumul Bârsei, până la Zărnesci, este foarte lungă și de tot obositoare, însă o excursiune și în această direcțiune este de totă frumsețea.

Ajunși la Făgăraș, am început érași lucrările obicnute, așteptând, ca un eveniment deosebit, deschiderea primei căi ferate, construită în țera Oltului dela Sibiu prin Avrig până la Făgăraș.

Cea dintâi locomotivă a intrat în stațiunea din Făgăraș a căii ferate în 12 Octomvre 1892, ér deschiderea acestei căi ferate și punerea ei în circulare s'a întemplat în 20 Noemvre 1892.

Vor puté acuma și streinii călători mai cu înlesnire prin frumoșa „Țera a Oltului“ la Făgăraș și, cari nu vor puté din nemijlocită apropiere, vor puté totuși de lângă Olt, dela calea ferată, să vadă și să admire frumoșa luncă și măestoșii munți stâncoși ai Făgărașului.

Repriviri generale comparative.

Dintre munții stâncoși descriși în Buceciū sunt munții cei mai împopulați și cei mai cercetați de economi și păstori, de călători și turiști. De aceea pe Buceciū în genere luat nici animalele sălbatice nu se țin în măsură așa mare ca pe ceilalți munți.

Este mare și estins Buceciul, nu este însă așa de estins și atât de impunător, ca puternicii munți ai Făgărașului.

Atât la Buceciū, cât și la ceilalți munți stâncoși, cu deosebire însă la munții Făgărașului, partea din dos, adică cea de către Transilvania, este foarte stâncosă, așa că în cele mai multe locuri formațiunea de tot stâncosă și aproape verticală a muntelui împedecă cu totul trecerea la vârf.

Pe partea de către România însă munții, afară de Pétra Craiului, sunt peste tot mai prelungiți și mai în tot locul acoperiți de erbă, ce, firesce, variând în calitatea ei după poziția locului, crește și până sus la cele mai înalte vârfuri, așa că locuri stâncose, cari nu s'ar pute nici decât trece în lungul munților, pe astă parte mai că nici nu sunt nicăiri, firesce făcând ici și colo, sus peste regiunea lemnului, unele ocoluri, după necesitate.

Aceste ocoluri însă nici decât nu se pot asemăna cu ocolurile foarte mari, ce trebuie să le faci pe partea Transilvaniei, ca să poți merge pe vârf, căci aici spre a trece dela un punct din vârf la alt punct, în tot locul trebuie să coborî jos, ba în unele locuri trebuie să coborî tare jos în regiunea lemnului, spre a trece în o vale învecinată, pe

cari văi apoi, după cum am arătat, mai în tot locul poți eși la vârf.

Singur Pétra Craiului nu este așa, căci acesta estindându-se între Buceciū și munții Făgărașului, cu o proprie formațiune în direcțiune dela Nord spre Sud, — pe când atât Buceciul, cât și munții Făgărașului, se estind continuați dela Ost spre Vest, — Pétra Craiului, dic, atât pe partea de către noi, cât și pe partea României, este peste tot numai o stâncă tare prăpăstiosă.

Suirea și trecerea dela un punct la altul pe Buceciū, relativ luat, este comódă, pe Pétra Craiului este periculoasă, ér pe munții Făgărașului este foarte obositoare și grea.

Fiind puternicii munți ai Făgărașului și cei mai neumblați, aici se țin și animalele sălbatice în număr mare și cu deosebire caprele negre la vârf, atât pe partea noastră, cât și cu deosebire pe partea României sunt atât de numeroase, de te pun în uimire, umblă cu cârdul pe toate văile și seninările de pétră dela vârf, încât nici n'ai pute crede. Atât pe Buceciū, cât și pe Pétra Craiului, așa ceva numai mai rar poți vedé.

Vegetațiunea pe toți munții stâncoși descriși și pe împregiurimile lor este cam aceeași, și anume: mai jos în lunca Oltului și pe colinele din această luncă treptat până la pôlele munților crește în multe locuri și în mari cantități stejarul, acuma în parte mare foarte estirpat. Erau odată foarte renumite pădurile din șesul Oltului dela Perșani, Șercaia și Scorei, în locul cărora ași sunt arături și livezi, séu pășuni. Urméză după aceea jos la pôlele munților deosebite soiuri de lemne, până ce apoi mai sus începe a se alege fagul; după fag mai sus urméză bradul (alb); apoi mai sus, cam la înălțimile dintre 1500—1700 metri, crește molitvul (bradul roșu), printre care în anumite locuri se află și prețiosul lemn de brad numit Tisă.

În teritorul comitatului Făgăraș sunt peste 170,000 (una sută șapte-zeci de mii) jugere de pădure. În înălțimi,

ce trec peste 1700, până cam la 1800 metri, în fața însă mai și până la 2000 metri, crește sneapenul (Krummholz), de care este mai mult pe Buceciū în partea de cătră România și în muntele Smida cătră Bindea pe partea Transilvaniei de-asupra Făgărașului.

În înălțimi cam de 1800 până peste 2000 metri încetă cu totul regiunea lemnului.

Sus spre regiunea sneapenului și peste această regiune cresc prea frumoșele flori bujoreii de munte (Alpenrose, rhododendron) și stelutele.

Stelutele de munte (gnaphalium — Edelweiss, — românește și lănărică) cresc de regulă prin stânci de pētră de var în partea de sus a regiunii lemnului și se află numai mai rar, pe când bujoreii de munte cresc în tufișe mici și dese numai în locuri din regiunea sneapenului și cu deosebire la gol, peste această regiune, și se află prin poenile de-acolo în estensiuni mari.

Stelute în munții descriși se află cu siguranță: pe plaiul Tarca și în muntele Gaura și Dómnene din Buceciū, pe Pétra Craiului, pe valea Pojorții, la „Isvor“ și în muntele Trăsnita, de-asupra Făgărașului, apoi pe colții din muntele Ucișóra al familiei Băcilă și la „Turnuri“ pe vârful Podragului de cătră Arpașul mare, pe unde nu pot străbate oile la pășune, séu încă nu au străbătut.

Eu am cules din muntele Trăsnita prea frumoșe și tare dezvoltate stelute, — esemplare, cum numai rar se pot vedé.

Treptat cu înălțimea munților și după cum anumite locuri sunt séu nu sunt espuse de-o potrivă fortunelor și vremurilor din munți, astfel și pășunile variază, devenind, cu înălțimea locului, și fricelele de erburii tot mai rari și mai subțirele.

În Buceciū, d. e., de-asupra isvórelor Ialomitei, sus la colțul obērșiei peste regiunea lemnului, fiind-că locul

este mai ferit, nu e atât de espus vânturilor din munți și este puțin și mai plan, sunt pășuni fórte bune și grase.

De-o însămnătate fórte mare sunt și scoicile petrificate din Buceciū, cari după forma lor se par a fi brachiopode din terenul primar, numite „Pentamera“, de cari eu am aflat sub Strunga mare în colții căduți din stânci și acum grămădiți sus lângă potecă, în cel dintâi păriuș, din care se forméză valea Moeciului superior. La acest punct, pornind dela vama română din Strungă, pe partea Branului spre Vest, poți ajunge cam în cincă minute.

Astfel de petrificate pe ceilalți munți nu se află. Branul cu piscurile sale și Tămașul întreg până inclusive la Ilărescul sub muntele Luțele, fiind loc în regiunea lemnului, este peste tot practicabil și acoperit de liveđi, de păduri și de multe pășuni grase.

Munții, dela Luțele începēnd până inclusive la Bindea, fiind loc cu pășuni peste regiunea lemnului, încă sunt practicabili și, deși în unele locuri, ca d. e. la vârfurile munților Ludișorul, Triponul și cu deosebire la vârful Urliei (cotta 2479 metri), pe partea Transilvaniei sunt mai stancoși și cóstele lor de tot repedii și prăpăstióse, totuși pe partea de cătră România peste tot până la vârfurile cele mai înalte locul este acoperit cu érbă, care aici sus însă crește numai mai rară și în fricele subțiri și scurte.

Cu puțină esceptiune, sub vârful Urliei poți merge în lungul acestor munți peste tot locul și călare, fără de nici un ocol.

Eu am eșit în trei rēnduri călare pe vârful Bindei și de aci pe vârful Urliei, odată și pe vârful Triponului, care este cel mai înalt dintre aceste trei vârfuli învecinate.

O prea frumoșă privelisce și o prea încântătoare panoramă ofer munții Făgărașului cu lunca Oltului, în care jos lângă Olt, cu rari pași prin mlaștine (loc băltos) căutând după amfibii, își află hrana sa molaticul cocostire, ér sus pe munți, colo la vârful Luțelor și cu deosebire la Tă-

mașul mare și la Tămașul mic, sub Pétra Craiului, agerii vulturii, lacomii vulturii de miei și vulturii pleșuvi așteptă și pândesc cu viclenie turmele spre a prinde în ghiara lor vre-un mielușel ca pradă.

Jos, Oltul, ca o brazdă argintie prin întinsele câmpii cu linele lui unde, cu verdea lui luncă și cu malul său plantat cu viță de via, ér sus înaltele piscuri ale puternicilor munți cu formidabilele lor formațiuni prăpăstioase de stâncă, — în unele locuri acoperite seu înfundați cu nea și ghiată eternă.

Pe teritoriul comunei Veneția inferioară aproape de comună la pôlele prea frumoșei păduri de-acolo se află un bogat izvor de apă sulfurică cu iod și sare, ce are o putere tare binefăcătoare și vindecătoare. Locuitorii din împrejurime îl folosesc cu mare succes contra bólelor de piele, contra réceleii și a scrofulelor, spre întărirea nervilor slăbiți și pentru alte bóle. Isvóre cu apă sărată (slatine) mai sunt la comuna Porumbacul inferior, la Sărata, la Perșani, la Grid, la Comana inferioară și la Șinca nouă.

Un mare și prea frumos trecut istoric au comunele: Făgăraș, Bran, Zêrnesci, Sâmbăta și Cârța, precum și tóte comunele grănițarești fără deosebire.

Numiri istorice de mare însemnătate au comunele: Zêrnesci, Veneția inferioară și superioară, Comana (Cumana), Viștea (Vesta), Breaza, Iași, Lissa și altele, ca Sâmbăta (Zumbuthel), Arpașul, Șinca și Cuciulata, tot comune vechi, dintre cari despre unele se face amintire în decrete și donațiuni domnesci încă din timpuri foarte vechi, începând dela Andreiș II (1223).

La pôlele Buceciului spre Transilvania sunt comunele: Rêșnovul, Sohodolul, Pórta (Bran), Șimonul și Moeciul superior, ér spre România sunt comunele Azuga, Sinaia și Petroșița.

Piscurile Branului se mărginesc de către Transilvania cu comunele Moeciul superior, Fundata, Sirnea și Peștera,

ér de către România cu comunele: Dravoslavele și Rucărul. Comuna Rucăr are un teritor foarte estins, tot proprietate a moștenitorilor de-acolo.

Pétra Craiului de către România se mărginesc cu comuna Rucăr, ér de către Transilvania cu comunele Peștera, Măgura și Zêrnesci.

Tămașul și Ilărescul se mărginesc de către România cu comunele: Rucăr și Câmpul-lung, ér de către Transilvania cu comunele Zêrnesci și Mărgineni.

Munții dela Luțele până la Bindea de către România sunt în vecinătatea comunelor: Câmpul-lung și Nucșóra, ér în partea Transilvaniei sunt comunele: Sebeșul, Copăcelul, Berivoii, Recea, Dejanii, Breaza și Lissa.

În vecinătatea munților stâncoși dela Colțul Viștei mari (Moldoveanul) până dincolo de Negoii în curmătura muntelui Scara sunt: de către România comunele: Brătenii, — Galășii, Corbenii, Arifu, — Căpăținenii și Sălătrucul, ér pe partea Transilvaniei sunt comunele: Sâmbăta superioară, Drăgușul, Viștea superioară, Ucea superioară, Arpașul superior, Oprea-Cărțișóra, Streza-Cărțișóra și Porumbacul superior.

Șirul munților țerei Bârsei și ai Făgărașului, ținătorii de present de comitatul Făgărașului, începe pe Buceciul în punctul „La Om“ de-asupra orașului Sinaia și al comunei Sohodol, de unde se estinde spre Vest până în punctul cel mai extrem al muntelui Scara, de-asupra comunei Porumbacul superior și Sălătrucul, cu care punct am și încheiat această descriere. Din fața acestor munți isvorăsc pe teritor român trei riuri principale ale României, și adică: Ialomița din Buceciul, Dimbovița din Otici și Argeșul din Colțul Viștei mari și dela Buteanu.

În fine, pentru turiștii, spre orientare mai observ, că la munte nici-odată se nu pleci pe timp réu. Cu muntele se nu te joci. Pentru escursiuni la munte se-ți iai vestiminte călduroșe și hrană din ajuns, însă bine se grijesci

ca să nu escedezi nici într'o privință, căci acesta prea ușor îți poate fi spre mare stricăciune.

Când mergi pe jos, îmbracă-te ușor, tot-deuna însă când stai pe loc se-ți iai o haină căldurosă, spre a te scuti de răceli. Mersul pe munte se-ți fiă regulat și cu precauțiune și, decă nu cunosci bine locul, nici-odată să nu te duci fără conducător, căci abstragând dela alte greutăți, eșind chiar și în cele mai frumoase și romantice locuri, nu scii unde te affi și așa escursiunea nu-ți face plăcerea și efectul, ce altfel ți-l'ar puté produce.

Conducătorii, cari cunosc prea bine locurile cu numirea lor, se affă de regulă mai în fiă-care comună dela pólele muntelui respectiv.

Hartele (mapele) militare despre respectivele ținuturi încă sunt de mare foloș la atari escursiuni.

În teritoriul comitatului Făgăraș escursiunile pe singuraticii munți cuprinși în această descriere se pot face mai cu înlesnire trecând în următoarele direcțiuni, și anume:

1) Escursiuni pe Buceciū și pe tóte piscurile Branului până la Pétra Craiului se pot face din Bran.

2) Pe Pétra Craiului, la piramidă, se póte face cu înlesnire escursiunea din Zêrnesci, trecând pe „Riu“ și apoi pe la casa societății carpatine din muntele Vlădușca.

3) Escursiune la Tămaș, Ciocănea și Ilărescul se póte face din Zêrnesci.

4) La Văcarea mare, Luțele, Berivoescul mare, Berivoescul mic, Vêrful Brătilei, Vêrful Ludișorului și Zêrna: mergând pe vêrf spre Vest din Mărgineni, mergând însă spre Ost din Breaza.

5) La Trăsnita, Bindea, Vêrful Urlui și Vêrful Tripoului: din Breaza pe la casa societății carpatine din muntele Smida.

6) La Bold în Colțul Viștei mari: din comuna Viștea pe la casa societății carpatine din valea Viștei mari.

7) La locurile Podragul și Podrăgelul și de aci la

vêrf, la Vêrtop (vêrful lui Mircea) și Vêrtopol: din comuna Ucea pe la casa societății carpatine din muntele „Tărița“, și din comuna Arpaș pe valea Arpașului mare.

8) La lacul Biliu, la Vênătórea lui Buteanu, Paltina și Lespedile: din comuna Streza- séu Oprea-Cârțișóra pe la casa societății carpatine de sub cascada cea mare din muntele Bilea.

9) La Negoiu: din comuna Porumbacul superior pe la fabrica de sticlă séu pe Bărcaciū, și de aci pe la casa societății carpatine din muntele Șerbota, urcând mai departe pe valea Sărății prin Strungă peste culmea muntelui și de aci pe de-asupra văii Negoifului de pe teritoriul României până la vêrful cel mai înalt al Negoifului (cotta 2544 metri).

10) Pe muntele Scara și de aci la Ciortea, Boiul și Surul din comitatul Sibiiului se póte face escursiunea pornind din comuna Porumbacul superior pe Bărcaciū, séu pe la glăjeriă și apoi tot pe plaiū până la vêrf și pe vêrf spre Vest.

Pentru împărțirea potrivită a mersului, este de lipsă, ca în ziua plecării să ajungă turistul până la respectiva casă a societății carpatine, séu unde-va în partea de sus a regiunii lemnului, unde rămânând peste nópte, să ese de aici la vêrf în ziua următoare, plecând cât se póte mai de dimineță.

FINE

